

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В РОМАНАХ

Валентин ЦЕМЕРИС

АННА
КИЇВСЬКА —
КОРОЛЕВА
ФРАНЦІЇ

CF FOLIO

Історія України в романах

Валентин Чемерис

**Анна Київська –
королева Франції**

«Фоліо»

2016

ББК 84(4УКР)6

Чемерис В. Л.

Анна Київська – королева Франції / В. Л. Чемерис —
«Фолио», 2016 — (Історія України в романах)

ISBN 978-966-03-5144-8

Новий роман В. Чемериса присвячений доньці Ярослава Мудрого, красуні Анні, першій королеві Франції. Вона подарувала Генріху I не тільки спадкоємця корони – Філіппа, а й значною мірою змінила хід французької історії. Смілива, розумна та освічена королева поступово стає співправителькою Генріха. Її підписи стоять поруч з підписами короля на важливих державних указах. Владна і мудра, вона розуміла свою роль в управлінні країною. Франція стала її державою, а французи назавжди запам'ятали її як королеву Франції – Анну Київську. Але чи була щаслива ця жінка і де вона закінчила свій земний шлях, про це не знає ніхто...

ББК 84(4УКР)6

ISBN 978-966-03-5144-8

© Чемерис В. Л., 2016
© Фолио, 2016

Зміст

Сказання перше. Свати з чужоземелля	7
І всього лише 3 години 20 хвилин	7
Народжена між 1024 і 1032 роками у граді Кия	9
У сяйві наднової зірки	11
«В літо 6545 (1037) заклав Ярослав город великий Київ, а біля нього Золоті ворота...»	13
Киянки, киянки, киянки – найкращі у світі жінки...	17
Ходили чутки, що Генріх і двічі сватався до Анни Ярославни	21
Чи я в батька не кохана була?..	23
Онук короля Гуго Капета, син короля Роберта II, король Генріх I	28
Франція була тоді невеличким королівством	31
Про погані наслідки від «близького схрещення»	34
Свати із Франції. Багаті дари Ярославу Мудрому	37
Епохальне відкриття історика Мезере,	40
Династичні шлюби, або Як Ярослав Мудрий став «тестем Європи»	44
«Зіронько ти моя, Ярославна!..»	46
Сказання друге. Сподіваюсь, що саме Ви – король?..	48
Спадкоємця трону може народити лише королева. Скільки шлюбів у роду людському?	48
У часи Ярослава Мудрого літаки до Парижа не літали	54
Слово про рудих	57
«Місто коронацій», регіон Шампань	60
О, як весілля те співало й танцювало...	64
«...Погравшись, ляжемо спатоньки...»	67
У яку варварську країну ти, батьку, мене послав...	69
Про це і йдеться в драмі «Ярослав Мудрий»	71
«Зі згоди дружини моєї Анни»	74
Жив та був біля Києва триголовий Змій, званий Гориничем	76
Я прилетів за тобою, дочко Ярослава Мудрого. Тепер ти удова і вже вільна	79
Сказання третє ...А зустрілись тільки восени	81
Так вирішили небеса	82
Вони не боялися любити...	84
Хороші гості у мене...	86
Звали його Рауль. І заради Анни він був готовий на все	90
І граф Рауль де Валуа де крєпі був проклятий і відлучений від церкви...	93
Дикий мед твоїх губ...	96
Але невблаганно настане той день: 8 вересня 1074 року	101
Десь коваль кував. Може, й щастя комусь...	104
Епілог. П'ятдесят один кілометр на північний схід від Парижа...	106
З історичних досліджень	110
Із вражень українських туристів, які побували в Санлісі	112

Ще із вражень українських туристів, які в різний час відвідували Санліс	113
«Іноді люди зникають за власним бажанням...»	122
Царствені потомки Ярослава Мудрого	126
Ліворуч від Христа Вседержителя	136

Валентин Чемерис

Анна Київська – королева Франції

© В. Л. Чемерис, 2016

© Л. П. Вировець, художнє оформлення, 2016

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2006

* * *

У Ярослава Мудрого, сина Володимира і Рогнеди, як у казкового короля, були три дочки, три вродливі і горді принцеси Ярославни: старша Анастасія стала угорською королевою, середульша Єлизавета – норвезькою, а потім датською, а найменша, Анна, стала французькою королевою.

(Про Анну Ярославну і сіє сказання)

«У давньоруському письменстві жінкам не пощастило. Якщо літописи та інші літературні пам'ятки час від часу згадують про синів та онуків князів, то їхні дочки й внучки залишилися замовчаними. Зрозуміло, що годі їй сподіватися від давньоруських джерел якихось звісток про жінку з народу. Чому? А тому, що в XII–XIII ст. книжники воліли писати лише про варті уваги справи: війни та походи, міжкнязівські стосунки, церемонні події. Для родинного життя у літописах та інших джерелах місця не було. Тому історики майже нічого не знають про життя жіноцтва Київської Русі».

(М. Ф. Котляр. «Історія України в особах. Давньоруська держава»)

Сказання перше. Свати з чужоземелля

«Вийти заміж за іноземця, та й до всього ж – за парижанина, та ще (увага!) – за короля! Сучасним шлюбним агентствам важко й уявити більш вигідну партію для киянки. А ось у середині XI століття переїзд із Києва до Парижа на постійне місце проживання можна порівняти хіба що з переїздом до провінційного Житомира. Адже за розмірами і впливовістю Франція тоді була схожа на герцогство, а її столиця за розмірами в кілька разів поступалася перед Києвом».
(Зі статті)

І всього лише 3 години 20 хвилин

Прикметним слівцем «Жуляни» називається місцевість на південній околиці (правда, колись вона була околицею) Києва. Сьогодні це майже центр, принаймні неподалік нього.

Це літописна Желань, відома ще з часів Київської Русі.

Згодом Жуляни були власністю Софійського монастиря.

Нині Жулянми називається промисловий район української столиці, що разом із селищами Гатним, Пироговим та Чапаєвкою складають житловий масив столиці з населенням близько 100 тисяч чоловік.

У Жулянах – один із трьох аеропортів Києва. І це всього лише за 6 км від центру міста. Як кажуть, і вдома, і в гостях. І літаки 14 авіакомпаній, наших і міжнародних, приземляються у Жулянах. Багато з них я іноді зустрічаю і проводжаю. Правда, очима, поглядом. Річ у тім, що я мешкаю в Києві неподалік Жулян, біля станції метро «Святошино», і до аеропорту від мого будинку якихось двадцять хвилин на таксі.

А для погляду це – миттєвість.

Здебільшого дивлюсь на посадку авіалайнерів вечорами та вночі, коли, буває, працюю. Узимку в Києві рано починає смеркати – о п'ятій вечора за вікном уже западає південь. Моя квартира виходить вікнами на схід, якраз у бік аеропорту Жуляни, і мені з вікон добре видно, як горить-сяє гірлянда золотисто-жовтих вогнів на початку злітно-посадочної смуги (таку ж гірлянду вогнів видно в кінці смуги).

І в чорноті неба видно вогні авіалайнерів, які, зайшовши на глісаду¹, – це десь 4 км від аеропорту – знижуючись, прямують на посадку й уздовж низки жовтавих вогнів зникають – їхнє приземлення мені не видно з-за дерев, як і самої смуги.

Тож я часто вечорами спостерігаю з вікна свого кабінетика (13-й поверх), як, сяючи яскравими вогнями, черговий літак, звідкілясь прилетівши, йде на посадку й невдовзі зникає за деревами, зі сходу і з заходу.

Довжина злітно-посадочної смуги – 2310 м, ширина 43 м. З центру міста до Жулян ходить тролейбус № 22 за маршрутом «Вулиця Ольжича – Жуляни», ще, здається, тролейбус № 9 і під таким номером – маршрутне таксі.

З 2009 року аеропорт працює цілодобово, а після реконструкції смуги може приймати важкі літаки, як-от «Боїнг-737» та «Аеробус». І має статус міжнародного. Його термінал «А» пропускає 320 пасажирів на годину. Жуляни перебувають у комунальній власності Києва.

«Мій» аеропорт приймає літаки з багатьох міст України, Росії, з різних кінців колишнього СРСР та з Європи.

¹ Глісада (франц. буквально – ковзання) – траєкторія зниження авіаційного літального апарата.

Я допізна, а часом і до півночі, працюю в своєму маленькому кабінетику. Квартирка в мене крихітна, двокімнатна, місця для кабінету в ній не викроїлось, тож довелося для нього пристосувати еркер – напівкруглий застелений виступ у стіні будинку. Іншими словами – балкон, утеплений і переобладнаний. Довжина мого кабінетика-еркера – 4 м, ширина – 2 м 70 см. Є маленька ніша глибиною аж у 13 см. Частина мого робочого столика входить у цю нішу, за ним я й сиджу. А за мною, спина до спини – сидить моя дружина перед екраном комп'ютера – у нашому кабінетику на двох ще й комп'ютер вміщується та книжкова полиця, і неширока шафочка зі словниками, довідковою літературою, всілякими книгами, ще й крихітний диванчик. І два стільці. Отак ми (тісно, зате тепло) працюємо в цьому застеленому та утепленому еркері, що слугує нам за спільний кабінет.

І коли я працюю вечорами в своєму еркері-кабінетику на 13-му поверсі, у темному напівкруглому вікні бачу знайоме жовте сяйво, що спалахує щовечора і сяє до ранку – вогні злітно-посадочної смуги аеропорту Жуляни. І я в п'яті вікна бачу, як сяє білими вогнями пасажирський літак, який іде на зниження. Звідки той літак (буває, що прилітають і о дванадцятій ночі, о другій чи третій за північ): з Братислави, Барселони, Будапешта, Вільнюса, Дортмунда, Лондона, Мілана, Софії та й зі своїх українських міст чи...

А може, з Парижа? І мені здається, що ось той літак, котрий вже вийшов на глісаду і знижується до жовтих вогнів смуги – а ніч яка чорна, яка чорна! – неодмінно прилетів із Парижа. Як спогад про неї, Анну Ярославну, королеву Франції, киянку нашу. Ось-ось і я полечу до Парижа, до Анни, про яку оце пишу роман. Та й скільки там путі-дороги: до аеропорту Жуляни хвилин двадцять на таксі. А потім – авіалайнером до Парижа...

І скільки там до французької столиці лету піднебесного – якихось 3 години 20 хвилин.

Колись мало не рік Анна наземними шляхами добиралася до Парижа, столиці свого королівства.

Правда, відстані звідтоді скоротилися, а земна куля немов поменшала, і тепер до Парижа всього лише 3 години 20 хвилин. Попід небесами, на крилах швидкісного лайнера.

До Анни Ярославни...

І ти вже в Парижі...

«Здрастуй, Анничко-землячко! Як тобі у Франції живеться?»

Народжена між 1024 і 1032 роками у граді Кия

«...Я народилася багато століть тому і була дочкою київського князя Ярослава Мудрого. Власне, однією з його доньок, найменшою. Про мене історики сьогодні пишуть десь приблизно так: «Майбутня королева Франції в дитинстві була схожа на янгола. Золотаві кучері, милий пустотливо-бешкетний погляд робили її зовнішність неповторною». Mersi». Прочитуємо джерела далі: батько виховував дочок як амазонок, тож Анна з дитинства впевнено трималася в сідлі, фехтувала не згірш за братів, не пропускала жодного сезону полювання (у Київській Русі – лови), відзначалася впертістю і силою характеру. Росла вона в часи процвітання Русі. Київ, за прикладом Константинополя, був прикрашений Золотими ворітьми і незрівняним Софійським собором. Ярослав, представник нового покоління грамотних, освічених християн, зібрав багату бібліотеку давньоруських і грецьких книг. Анна була блискуче освічена, володіла грецькою і латиною.

Час спливав, юна княжна приваблювала погляди багатьох чоловіків не лише своєю вродою (хоча і вродою теж) і стрункістю стану, але й блискучим розумом, сміливістю і рішучістю. Ярослав Мудрий задумався у пошуках достойної пари для своєї дочки...

«...І не дивно, що зовсім юною, ледве я з піддівки благословила на дівчину, як мене віддали заміж за короля франків Генріха I. Всі казали, що я таки справді була красунею, знала кілька мов і на подив усім чудово і вправно гарцювала на бойовому коні.

І це я, відома у Франції, як «Anne regine» – «регіна Анна», себто королева. А яка дівчина тоді не мріяла стати королевою, як не мріє нею стати й у ваші часи? А я – стала.

А вже коли мій син був королем, я ставила свій підпис поруч з його підписом: «Anne, mère Philippe Reges» – Анна, мати короля Філіппа.

Будучи королевою, я стала ще й прабабцею... 30 французьких королів! Ось, мабуть, і всі точні відомості про мене, які дійшли з далекого минулого, що сховалося за тисячоліттям. Я порушила сакральну заповідь монархів: королева, ставши удовою, не може вдруге виходити заміж. Це, як у вас кажуть, нонсенс! І тим більше закохуватися – як закохується проста жінка. А я закохалася – Господи, я тоді так багла жіночого щастя! – і заміж вийшла. І за це я покарана, і ніхто не знає, де я поділася після смерті другого чоловіка, коли вже була не королевою, а – графінею де Крепі де Валуа... Не збереглася навіть моя могила. Більше того, нікому сьогодні все ще не знано, в якій країні я знайшла свій вічний спочивок: у Франції чи на моїй батьківщині, у Києві золотоверхому.

Але все одно я була – Anne regina.

Анна Ярославна, княжна Київська, королева Франції. Такою була і такою залишуся на віки. Правда, один з авторів написав про мене – здається, француз, – що я таки повернулася на свою батьківщину, в Київську Русь. Хоча до кінцевої мети своєї я (якщо вірити автору тої оповіді про мене) не дісталася – буцімто в дорозі тяжко захворіла і померла, але вже на землі моєї любої Русі. Згідно з моїм заповітом, мене нібито поховали за язичницьким обрядом: поклали моє тіло на пліт, підпалили і пустили по воді... У вічність...

Але так це було насправді чи ні – хто тепер достеменно повідає? То що вам ще про себе розказати, коли про мене більше нічого невідомо, навіть мені самій – Анні регіні, королеві Франції родом із Києва. Недарма ж я для них завжди була і залишилась, як “Аннет де Київ...”»

Таїна життя і смерті Анни Ярославни, відомої з історичних джерел, як Анна Київська, Анна Руська, Анна регіна (королева Анна) і навіть як Анна Руда (волосся її відливало золотом, було стиглого пшеничного кольору), попри всі зусилля дослідників, зокрема й істориків

та науковців, як і раніше, все ще залишається загадкою, цікавою і незбагненою, не тільки української чи французької, а й світової історії.

Анна – наймолодша донька Ярослава Мудрого – чи не хрестоматійна постать в історії Київської Русі, а бач... В її історичному портреті досі багато що залишається невідомим, його покривають білі плями – від народження й до смерті...

У сяйві наднової зірки

Це було чи не тисячу літ тому, коли на планеті Земля до роду людського прийшло одинадцять (XI) століття, що мало тривати з 1001 по 1100 рік за григоріанським календарем.

Із найважливіших його подій можна згадати таке:

4 липня 1054 року китайські та арабські астрономи зареєстрували спалах наднової зірки, залишки якої нині відомі під назвою Крабоподібна туманність. Галактична туманність, результат вибуху наднової зірки, що з'явилася у сузір'ї Тельця.

Розширюється зі швидкістю 1100 км/сек. Віддаль до неї – 5500 світлових років. У центрі Крабоподібної туманності міститься пульсар – нейтронна зірка...

А ось із низки найважливіших подій, що трапилися на Русі, першій Русі слов'янського світу, названій Київською, варто згадати такі:

– 1015–1019. Боротьба за великокнязівський престол після смерті Володимира між його синами Святополком і Ярославом. Перемога Ярослава.

– 1017–1037. Спорудження біля Києва укріплень, будівництво Золотих воріт, увінчаних надбрамною Благовіщенською церквою, і Софійською собору – після перемоги Ярослава над печенігами.

– 1019. Вперше складено збірник найдавніших правових норм – «Правда Ярослава».

– 1019–1054. Епоха великого князя Київського Ярослава Мудрого.

– 1031. Похід Ярослава і Мстислава проти Польщі та повернення червенських міст.

– 1036. Смерть Мстислава. Ярослав Мудрий стає одноосібним правителем Русі.

– 1040. Останній збройний конфлікт між Руссю і Візантією.

– 1097. Зібрання князів у Любечі, на якому прийнято постанову «кождо да держить отчину свою».

– Перша половина XI століття. Переклад у Києві «Хроніки» візантійського історіографа IX ст. Георгія Амартола (грец. «грішник»), в якій викладені події всесвітньої історії від створення світу до 842 року.

– Засновано Видубецький чоловічий монастир.

– Залишається додати: 1024 рік – народження наймолодшої дочки Ярослава Мудрого Анни, майбутньої королеви Франції. (Офіційні та історичні джерела дату визначають трохи обережніше – між 1024 і 1032 роками – точніших даних історія не зберегла. Як і даних про місце народження Анни Ярославни...)

Серед ста великих династій світу – від найдавніших часів і до наших днів, – Рюриковичі на 23 місці.

Це вони зуміли із грязі у князі... Пардон, із варязьких князів (а де й з ватажків розбійницьких дружин) пробитися в государі всія Русі. І це будучи для оної Русі чужинцями (тоді казали – варягами, і це було рівнозначно назві «чужинець», «розбійник», «прийшлий найманець»).

А бач, Руссю правили на протязі семи століть. Що тут говорити, хоч і варяги, прийшли чужинці з розбійницькими замашками, а не в тім'я биті виявились. Варто наголосити, що великі князі київські, московські та руські царі, були нащадками (тією чи іншою мірою спорідненості) Рюриковичів.

Багато Рюриковичів, які асимілювалися з русичами і вже були наче й чистими русичами, займали керівні посади в адміністративному, судовому та воєнному управлінні. На все тій же Русі, а потім і в Росії. Загалом же дослідники знають більше 10 000 їхніх потомків.

Так-так, саме прадавнього Рюрика – не то князя, не то отамана дружини, що промишляла розбоєм. На Русь він колись прибув буцімто на прохання деяких слов'янських племен:

мовляв, приходь до нас, будеш князем у Новгороді, бо в нас свої чи не всі між собою перегиркались, і ладу-порядку немає...

Рюрик не гордий – прийшов. І став княжити в Новгороді з 862 року.

І започаткував династію Рюриковичів. Першим його спадкоємцем вже в Києві став Ігор Рюрикович, син того варяга на прізвисько Старий. Загалом він правив Руссю 32 роки. І ще б княжив, так став жертвою власної недалекоглядності: при спробі повторно зібрати данину з древлян був ними жорстоко покараний (як той вовк, що внадився до овець): жадібного князя прив'язали до верхівок двох нагнутих дерев, а потім їх відпустили. Випроставшись з великою силою, вони й розірвали навпіл тіло бідолахи.

Син його Святослав теж помер не у власній постелі і не своєю смертю. Вродився невгамовним, любителем походів у чужоземелля. Правда, встиг зробити й дещо добре для Київської Русі. Об'єднав племена східних слов'ян в єдину централізовану державу, розгромив Хозарський каганат, якому деякі слов'янські племена платили данину. Успішними були і його походи на Волзьку Булгарію, в Болгарію та Візантію. Відзначався чесністю, що в ті часи було великою рідкістю. Перш ніж вирушити проти когось походом, застерігав: «Іду на ви». А загинув в останньому поході – у битві з печенігами. Їхній князь Куря відрубав Святославу голову, зробив з його черепа чашу і пив з неї, хизуючись своєю перемогою над славетним руським князем.

Молодший його син Володимир в юності був затятим язичником, вельми мстивим і жорстоким воїном. Та й навіть братовбивцею. А ще запам'ятався, як любострасний, похитливо-хтивий і ласолубний – у нього було сім тільки офіційних дружин (з деякими він жив одночасно, як кажуть, позмінно). І буцімто мав ще аж 300 наложниць! Але й для Русі зробив напродив багато такого, що держава за правління цього нащадка Рюриковича стала ще могутнішою. Він був прозваний Святим та Рівноапостольним, коли увів на Русі християнство. Саме він зупинив напади печенігів на Русь, на її кордонах будував міста й фортеці. А ще поширював знання, вчив русичів, як-то кажуть, уму-розуму. А які бенкети він влаштовував! (На Русі їх споконвіку називали «пирами».) Вельми щедрим був. Тож недарма його ще звали й Великим. І це вже народ його прозвав Володимир Красне (Гарне) Сонечко.

Син його – теж Рюрикович, Ярослав Мудрий, об'єднав мало не всі давньоруські землі. Анна, як дочка його, теж була з Рюриковичів² – по батьковій лінії. І дуже пишалася далеким предком своїм і батьком рідним.

² З усіх Рюриковичів найбільшої слави зажив цар Іван IV; названий Грозним. Віщуни ще при його народженні прокували: цей хлопець стане государем, але государем-мучителем. І як у воду дивилися. Вдався і надто підозріливим та жорстоким. Коли завів стражу-опричину, то царство його покрив терор: винуватих і безвинних обезголовлювали, вішали, спалювали на багаттях живцем, з живих людей здирали шкіру, четвертували їх, садили на палю... І при всьому цьому цар ще встигав керувати царством і раз по раз женився – здається, сім разів. Цькуючи інших, сам гинув, як зацькований звір. На трон забрався синок його, Федір Іванович, душевно хвора людина. Чи, як на Русі казали – блаженний. Помер, не залишивши спадкоємців та заповіту. З ним і припинила існування династія Рюриковичів-царів.

«В літо 6545 (1037) заклав Ярослав город великий Київ, а біля нього Золоті ворота...»

Тут і починаються загадки, нерозгадані й досі.

Власне, другий різнобій у біографії Анни Ярославни (перший – приблизний рік народження): за одними даними майбутня королева Франції з'явилася на світ білий у Новгороді, коли батько Ярослав (тоді ще просто Ярослав, без додавання – Мудрий) там княжив, за іншими – в Києві, коли вже там Ярослав «сів на столі отчім».

Але, природно, в Новгороді й Києві вона одночасно не могла народитися. Та й більшість дослідників переконливо доводять: Анна Ярославна народилася в Києві, де й минули її (це вже точно) дитинство і юність. Отож вона була киянкою.

І за місцем народження, і за місцем проживання – поки її не забрали до Франції.

А киянка – це...

У всі часи, у всі віки-століття – це більше, значно, значно більше, аніж просто мешканка Києва.

Такою від Бога киянкою і була Анна Ярославна.

Травень 1050 року: весільний кортеж з дочкою Ярослава Мудрого прибув до Парижа.

Анна була вражена: тодішній Париж – маленьке містечко, глухе, усіма забуте, десь на околиці Європи, з брудними вуличками, з тіснявою.

Скаржилась батькові в далекий, але від того ще рідніший Київ:

«У яку варварську країну ти мене послав...»

Після святкового, завжди прекрасного і завжди осяйного Києва, Анна довго не могла звикнути до Богом забутого Парижа – бідного, нужденного і надто брудного та занехаяного, у якого, здавалося, тоді не було ані найменших перспектив хоч коли-небудь стати знаною світові однією з прекрасних європейських столиць...

Каштани, каштани, каштани,
Софії і Лаври хрести.
Кияни, кияни, кияни,
Ви – сестри мої і брати.
Я з вами в дощі, снігопади
У черзі за щастям стою...

Це пісня на слова Ю. Рибчинського з пісенника «Білий світ на калині» (видання 1995 року).

А здається, що відлуння пісні цієї могло лунати в Києві і в часи Ярослава Мудрого у 978—1054 роках, а отже, і за дитинства та юності Анни, якій судитиметься стати королевою Франції.

«Спасибі» скажу своїй долі,
Що в чорній пустелі ночей
Я сотні разів божеволів,
Від ваших, киянки, очей...³

³ Чи не в цім був переконаний і король Франції Генріх I, коли послав до Києва своє високоповажне посольство із завданням будь-що висватати йому київську княжну, одну з найкращих у світі жінок.

Не лише більше ніж 1000 років тому – якщо брати епоху Ярослава Мудрого, – линули подібні пісні, вони були і раніше, тож і раніше їх співали і за часів легендарного Кия, за Аскольда, Олега, Ігоря, Ольги, за Святослава, Володимира, за Ярослава і звідтоді й понині пісня про рідну землю буде, покіль буде Київ.

А Київ вічно буде.

Тому рідна пісня була улюбленою і для Анни Ярославни, бадьорила і піднімала її настрої у далекій Франції. І там Анна Ярославна (просто Анничка з Києва), на свій лад наспівувала б, як клялась:

І де б не була за кордоном,
Я знаю, що завжди вернусь
Додому, додому, додому —
В святу мою Київську Русь.

І я теж, бувало, де б не був, у яких чужоземеллях, а як задумаюсь, згадуючи батьківщину свою, тихо наспівую, наче клятву рідному краю даю:

Я знаю, що завжди вернусь
Додому, додому, додому —
В святу мою Київську Русь...

А дім наш, а отча хата кожного з нас в Україні нинішній – і завтрашній теж – це вона – Київська Русь.

Або ще – Давня Русь (найдавніша, першопочаткова), себто науково-історична назва держави східних слов'ян, що існувала з кінця IX до початку 40-х років XIII ст. У давньоруських джерелах Київська Русь іноді називалася просто Руссю або Руською землею...

Тож і Анну, яка прибула до Франції з Київської Русі чи просто з Руської землі, величали часом Анна Київська, а часом Анна Руська (зовсім не тому, що буцімто вона прибула, як дехто у Франції плував, та й нині все ще плутає... з Росії, якої, звісно, тоді і в зародку ще не було).

У 1982 році Україна святкувала 1500-ліття Києва, своєї столиці і свого найголовнішого міста. Хоча, за археологічними розкопками, поселення на території Київщини існували 15 000—25 000 років тому, з часів неоліту та бронзового віку, але міське населення з'явилося пізніше, десь у VI ст., коли окремі міські поселення злилися в єдине.

За легендою Київ заснований трьома братами – Києм, Щekom і Хоривом та їхньою сестрою Либіддю.

За «Повістю временних літ» Нестора-літописця, чорноризця Феодосієвого монастиря Печерського, звідки пішла Руська земля і хто в ній найперший став княжити.

І були три брати. Одному ім'я Кий,
А другому – Щек,
А третьому – Хорив,
І сестра їхня – Либідь.
І сидів Кий на горі, де нині узвіз Борчів,
А Щек сидів на горі, що й нині зветься Щекавиця,
А Хорив – на третій горі, від нього ж
прозивалася Хоревиця.
В ім'я брата свого старшого заклали городок
І назвали його Київ.

І був коло города ліс
І бір великий,
І були (вони) мисливці на звірів
І тямущі та мудрі були,
І називалися поляни,
І від них же поляни-кияни і до сьогодні...

Є ще одна гіпотеза про походження назви Київ. Місто буцімто так назване тому, що його першими жителями були робітники (кияни), які обслуговували переправу через Дніпро. Вона являла собою дерев'яний настил на стовпах (киях), забитих у дно.

Відкриймо ще «Повість временних літ»:

«Інші, не знаючи, кажуть, що Кий був перевізником; бо біля Києва був перевіз тоді з того боку Дніпра, тому й говорили: «на перевіз на Київ», а коли б Кий був перевізником, то не ходив би до Цареграда. Але цей Кий княжив у роду своєму; і ходив він до царя, якого – не знаю, але тільки знаю те, як переказують, що велику честь мав від царя, якого – не знаю і при якому приходив царі.

Ідучи назад, прийшов [Кий] до Дунаю, і вподобав місце, і поставив городок малий, і хотів сісти з родом своїм, і не дали йому ті, що жили поблизу, ще й донині називають дунайці городище Києвець. Кий же прийшов у свій город Київ, тут скінчив життя своє, і брат його Щек і Хорив, і сестра їхня Либідь – тут померли».

З 882 року, коли Київ захопив новгородський князь Олег і проголосив: «се буде мати городам Руським», і Кий став княжити в Києві, а ще – Олег, Ігор, Ольга, Святослав, Володимир, доки син його Ярослав не збудував у граді Кия свій Київ, що в історії отримав назву місто Ярослава. Це частина давнього Києва, яка була зведена на Старокиївській горі під час княжіння Ярослава Мудрого.

Як свідчить літопис, будівництво міста Ярослава справді датується 1037 роком.

«У літо 6545 [1037] заклав Ярослав город великий Київ, а біля нього Золоті ворота. Заклав і церкву митрополичу на честь святої Софії, премудрості Божої, і потім на Золотих воротах кам'яну церкву святої Богородиці Благовіщення.

Цей же премудрий князь Ярослав для того поставив церкву Благовіщення на Золотих воротах, щоб завжди приносити тому городу радість святим Благовіщенням Господнім і молитвою святої Богородиці й архангела Гавриїла. Після цього [заснував] монастир Святого Георгія і Святої Ірини. І при цьому почала віра християнська множитися на Русі і поширюватися. І чорноризці почали множитися, і з'явилися монастирі. І любив Ярослав церковні статути, і попів любив дуже, особливо ж любив чорноризців...»

Місто Ярослава зайняло площу більш як 60 га, було оточене ровом з водою глибиною 12 м і високим валом довжиною 3,5 км, шириною знизу – 30 м, загальною висотою з дерев'яним частоколом – до 16 м. Головними воротами були Золоті.

Кордон міста Ярослава від Золотих воріт проходив теперішньою вулицею Ярославів вал до Львівської площі (там були Львівські ворота).

З протилежного боку від Золотих воріт вал тягнувся до сучасного Майдану Незалежності. В районі цієї площі знаходилися Лядські ворота. Вал піднімався сучасною вулицею Костельною, проходив по Володимирській гірці і біля теперішньої Михайлівської площі

з'єднувався з валами міста Володимира. В центрі міста Ярослава був Софійський собор, а поруч з ним згодом звели Ірининський та Георгіївський монастирі, княжий палац та інші споруди.

Ідея побудови нової частини міста виникла у великого київського князя Ярослава Мудрого після нищівної поразки, завданої ним під стінами Києва печенізькій орді. У 6544 (1036) році літописець писатиме: «И побегоша печенези разню, и не ведяхуся, камо бежати... а прок их побегоша и до сего дня».

Зразком для будівництва міста Ярослава був вибраний Константинополь – столиця Візантії. Небачене до того на Русі місто Ярослава у граді Кия виросло як з води. І слава про нього, оспівана в літописах і легендах, слава про велич і красу великого двору Ярослава рознеслася навіть за межі Київської Русі. Сам князь поселився не в кам'яному, а в дерев'яному палаці, що складався з три- та чотириповерхових клітей. «Красний княжий палац» мав багато переходів, оздоблених різьбою, і від інших будівель відрізнявся «красним» (красивим) ганком у три яруси. Княжий терем ділився на кілька частин: житлову, окремо чоловічу і жіночу, залу для виходів, бенкетів і прийомів заморських гостей, невелику сімейну капличку. У грідниці перебувала особиста охорона князя, що складалася з отроків – гріднів.

Навколо палацу тяглися великі і малі комори, княжа конюшня, кліті для малої дружини, що цілодобово охороняла весь палац, а також скромніші помешкання для холопів, які обслуговували князя і його рід. А найперше – сімейство.

Стіни княжого палацу щедро були прикрашені світильниками та зброєю, зі східного боку – незмінний вітвар. Застілля завжди починалося з молитви, що її виголошував або священник, або старший у роду – тобто сам великий князь. Другий і третій поверхи були традиційно житловими – із світлицями і «дівичником». Із дерев'яних будівель княжий палац був найвищим у місті, якщо не рахувати бань ближніх церков та соборів.

На той час загальна площа Києва часів його найвищого розквіту становила приблизно 400 га. Кількість киян тоді сягала більше 65 тисяч. Для середньовічного європейського міста це була значна кількість городян. Столиця Київської Русі часів Ярослава Мудрого упевнено суперничала з провідними у ті часи містами світу. Наприклад, Париж, який у середньовічній Європі вважався найбільш населеним містом, мав десь близько ста тисяч мешканців, але поступався Києву розмірами, красою та кількістю храмів і палаців.

Киянки, киянки, киянки – найкращі у світі жінки...

В історії Київської Русі і давньої України лише небагато жінок (це при тому, що жінок на Русі-Україні, знатних і простолюдинок, але незвичайних і чарівних, було та й було!) стали знаними і популярними.

Передовсім княгиня Ольга, в хрещенні Олена (рік смерті 969-й) правила Київською Руссю після загибелі чоловіка князя Ігоря Рюриковича з 945 до приблизно 957 року. Перша з руських правителів прийняла християнство ще до хрещення Русі (перша руська княгиня, канонізована Руською православною церквою).

Ярославна (просто Ярославна, княжна, дочка галицького князя Ярослава Осмомисла, повне її ім'я – Єфросинія Ярославна), дружина князя Ігоря Святославича, героїня «Слова о полку Ігоревім», де їй присвячено всього лише двадцять із 504 рядків «Слова...», але вона стала знаменитою і безсмертною на віки (автор присвятив їй роман-есе «Ярославна», Фоліо, 2011).

Роксолана (Лісовська), 1506–1558 (це вже часи Русі-України) дочка священика Гаврила Лісовського із Рогатина, невеликого містечка на території Івано-Франківської області, наложниця, а потім дружина (і султанша) султана Сулеймана Пишного, мати султана Селіма II. Була вельми рішучою, жорстокою і часом безжалісною. Так, наприклад, щоби всадовити на трон свого сина, вона наказала таємно вбити старшого сина Сулеймана I – Мустафу (від іншої дружини), хоча саме він мав успадкувати трон.

Четверта з найбільш відомих – Анна Ярославна, котрій судилося стати королевою Франції. Але ж на цьому список колись популярних і добре знаних жінок Київської Русі і пізніших часів не вичерпується. Згадаймо хоча б старшу сестру Анни – Анастасію Ярославну.

Народжена в Києві, у родині великого князя, вона у 1046 році стала женою короля Угорщини Андрія I. Після смерті чоловіка в 1061 році Анастасія з тринадцятилітнім сином Шаламоном змушена була втікати до Германії, бо остерігалась переслідувань з боку короля Бели I, який захопив престол. Доля змилювалась до втікачки і не підтримала жорстокого Бели I: в 1063 році Шаламон повернув собі престол і став угорським королем. Наступні одинадцять років Анастасії Ярославни минули при дворі свого сина. Подальша її доля невідома. З ім'ям Анастасії пов'язують заснування двох православних монастирів в Угорщині – у Вишеграді і Тормові. Пам'ять про Анастасію Ярославну з Київської Русі, яка більше відома в Угорщині під ім'ям Агмунди, зберігається в цій країні й дотепер. На озері Балатон уціліла королівська усипальниця, у якій, як гадають, були поховані король Андрій I і його дружина, київська княжна Анастасія Ярославна.

Увійшли до історії не тільки дочки, а й онуки великого князя Ярослава Володимировича Мудрого. Одна з них Янка (Анка) Всеволодівна (1055–1113) зберегла про себе пам'ять як засновниця та ігуменя першого на Русі жіночого монастиря і школи для дівчаток.

Янка Всеволодівна була дочкою великого князя Київського Всеволода Ярославича від його першого шлюбу з візантійською принцесою Марією. У Переяславі, де вона народилася, минули її дитячі роки – там її дід Ярослав Мудрий заснував стіл для свого третього сина Всеволода Ярославича. Разом зі старшим братом Володимиром Мономахом Янка виховувалася в атмосфері книг і високих духовних інтересів. З дитинства княжну навчали слов'янської грамоти, грецької мови, філософії, риторики, історії та Священного Писання. Ще в юності вона була заручена з візантійським царевичем Дукою Старшим, але... Шлюб, що ось-ось мав відбутися, так і не відбувся (як результат двірських інтриг і боротьби за владу) – царевича насильно постригли в ченці.

Перебуваючи у Візантії, Янка ознайомилася з жіночими монастирями, тамтешньою освітою для жінок. Повернувшись на батьківщину, переконувала батька і руського митро-

полита відкрити перший жіночий монастир на Русі. Задум її здійснився року 1076-го, коли Всеволод Ярославич став великим князем. Живучи в Києві, Янка втілила в життя свій задум. Її ідею підтримав брат Володимир Мономах. Вклад Янки Всеволодівни у вітчизняну культуру такий великий, що про це повідомляли руські літописи, зокрема Лаврентіївський та Іпатіївський.

Року 1086-го в Києві було засновано жіночий Андріївський монастир, ігуменею якого стала Янка Всеволодівна. При монастирі вона відкрила першу відому на Русі школу для дівчаток. В «Історії Російській» Татищев наводить фрагмент із літопису: «Собравши молодых девиц, обучала их писанию, тако ж ремеслам, пению, швению и иным полезным им занятиям. Да от юности навыкнут разумети закон Божий и трудолюбие, а любострастие в юности воздержанием умертвлять».

У 1089 році після смерті митрополита Іоанна II Продрома Янка Всеволодівна самостійно «правила посольство» до Візантії за новим владикою для Руської церкви. Всеволод Ярославич був упевнений: дочці можна доручити цю непросту дипломатичну місію, позаяк вона не раз була у Візантії, вільно володіла грецькою мовою, добре знала константинопольський клір і зналася у церковно-політичних питаннях.

Померла Янка Всеволодівна у 1113 році і була похована у заснованому нею Андріївському монастирі Києва.

Ще одна онука великого князя Ярослава Мудрого, Євпраксія Всеволодівна, дочка великого князя Київського Всеволода Ярославича від другого шлюбу з половецькою княжною, у 1082 році була засватана за маркграфа Північної Саксонії Генріха Штаденського Довгого. У віці дванадцяти років княжна з великим посагом була відправлена до Германії, три роки жила там у жіночому монастирі, де вчила латинську та німецьку мови, оволодівала книжними знаннями, набувала знання придворного етикету. Перед весіллям перейшла в католицизм і отримала нове ім'я – Адельгейда. У віці п'ятнадцяти років обвінчалася з Генріхом Штаденським, але той через рік помер.

Євпраксія-Адельгейда, молода і вродлива удова, стала дружиною імператора Германії Генріха IV. Правда, шлюб їхній тривав недовго: у 1090 році, розлучившись (причиною тому була політика та боротьба Генріха з Римом), Євпраксія переїхала до італійського міста Верони і мешкала там під охороною у Веронському замку. В кінці того ж року в неї народився син-первісток, але через два роки він помер.

Через рік на бік римського папи перейшов син Генріха IV від першого шлюбу Конрад. Невдовзі його коронують у Мілані як короля Італії. Захопившись дружиною свого батька Євпраксією, він організовує їй втечу із замку і взагалі з Верони. Конрад зустріне її як імператрицю. Згодом вона подасть скаргу до церковного собору на чоловіка-імператора та його жорстоке поводження з нею. Собор засудив Генріха IV, відсторонив його від престолу, і він помре у вигнанні.

Євпраксія два роки мешкала при дворі Конрада, потім переїхала до Угорщини, до родичів своєї тітки, угорської королеви Анастасії Ярославни. 1057 року вона повернулася до Києва, постриглась в черниці Андріївського монастиря, настоятелькою якого була її зведена сестра Янка Всеволодівна. Поховано Євпраксію в Києво-Печерському монастирі, над могилою поставлена капличка.

Трагічній долі руської красуні Євпраксії, яка була імператрицею Германії, присвячені італійські та германські хроніки, історичні праці і навіть романи та поеми.

Добродія – дочка Мстислава Володимировича, сина Володимира Мономаха, в святому хрещенні – Євпраксія.

Добродія-Євпраксія з ранніх літ вивчала слов'янську грамоту, грецьку мову, філософію і «лікарську премудрість», до якої виявляла особливу зацікавленість. Вона любила збирати різні трави та коріння, «відала цілющий смисл рослин». Року 1119-го візантійський

імператор Іоанн II Комнін офіційно висватав Добродею за свого старшого сина і співправителя Олексія Комніна. Оскільки і жених, і наречена були ще юними (їм тільки-но виповнилося по тринадцять років), шлюб відклали на два роки. По весні 1122 року відбувся урочистий шлюб і коронація Олексія Комніна та Добродеї. Під час коронації їй дали ім'я Зоя, яке в перекладі з грецької означає «життя». Молоді жили дружно, але дітей у них чомусь довго не було. Чоловік слабував на здоров'я, і Добродея-Зоя відновила у Візантії свої заняття медициною в товаристві грецьких вчених та медиків. Згодом вона народить дочку, але синспадкоємець, такий бажаний у монархів, так і не з'явився.

Року 1142-го під час походу проти турків Олексій Комнін захворів на пропасницю і в поході помер. Імператором Візантії став його родич Мануїл Комнін. Добродея-Зоя, навіть втративши титул імператриці, жила при візантійському дворі разом з дочкою, а пізніше – із зятем та двома онуками. До кінця життя не знімала траур по коханому чоловіку, лікувала хворих. Свої чималі медичні знання і багатолітній лікарський досвід Добродея Мстиславна узагальнила в написаному нею трактаті «Мазі». Праця її збереглася в бібліотеці Медичі у Флоренції.

Померла Добродея-Зоя в Константинополі, похована в імператорській усипальниці роду Комнінів, поруч з могилою чоловіка.

Першою руською святою стала преподобна Єфросинія Полоцька, в миру – Предслава Святославна. Народилася вона в Полоцьку і була дочкою полоцького князя Святослава і княгині Софії. Наділена була незвичайною вродою, тож до неї сватались молоді князі, але всім вона відмовляла і потай перебралася до монастиря, де постриглась під ім'ям Єфросинії. Заснувала жіночий Єфросинівський Спасо-Преображенський монастир у Полоцьку і стала його ігуменею. Там вона переписувала книги, щоб заснувати бібліотеку для школи, яку мріяла відкрити. В монастирі збирала «младых девиц», у тому числі й своїх молодших сестер Градиславу (в хрещенні Євдокію) і Звениславу (в хрещенні Євпраксію) і навчала їх грамоти та рукоділля.

Коли київський князь Мстислав Володимирович зіслав батька Єфросинії до Візантії, взяла на себе всю повноту влади по керуванню Полоцьким князівством. (Знайдені свинцеві печатки із зображенням монахині-княжни Єфросинії.) У 1150 році Єфросинія замовила хрест, що його подарувала собору. Півметровий хрест Єфросинії Полоцької був цінним витвором мистецтва. Він був окований золотими пластинами, прикрашений емаллями, коштовним камінням і перлами. Цей хрест був викрадений у 1941 році німецько-фашистськими загарбниками.

Крім Спасо-Преображенського собору, Єфросинія збудувала другу кам'яну церкву на честь Пресвятої Богородиці і заснувала при ній чоловічий монастир.

Року 1173-го під час паломництва до Константинополя та Єрусалима Єфросинія захворіла і нагло померла. Тіло її поховали в Палестині. У 1187 році канонізована. На той час (їй уже поклонялися як святій) преподобна Єфросинія була перенесена на Русь, до Києва, де її мощі знаходяться і нині в печерах Києво-Печерського монастиря.

Марія Михайлівна народилася (1213) в Чернігові у родині князя Михайла Всеволодовича Чернігівського і княгині Феофанії. Старша її сестра пізніше стане однією з найвідоміших в православній церкві святою – Єфросинією Суздальською. Марія так само, як і її сестри, навчалася вдома «премудростям многим» і була «сведуца» в книгах філософа Аристотеля і Платона, поетів Вергілія і Гомера, медиків Галена та Ескулапа.

Року 1227-го чотирнадцятилітню Марію вибрав собі за жінку рано осиротілий сімнадцятилітній ростовський князь Василько Костянтинович, який об'їхав до цього в пошуках нареченої чи не всю Русь. Вінчалися в Чернігові. Невдовзі молоді прибули до Ростова Великого. У 1231 році у них народився син Борис, а згодом і син Гліб.

У 1238 році в битві з татаро-монгольськими ордами на річці Сіте Василько Костянтинович загинув. Ставши удовою і опікункою семилітнього сина Бориса, князя ростовського, Марія Михайлівна заснувала монастир Спаса-на-Пісках біля озера Неро, який у народі називався як «Княгинин монастир». Там за її вказівкою та участю було продовжено руське літописання (що до того припинилося в інших містах), складено звід Ростовського літопису. У ньому детально описується похід на Калку, в якому брав участь майбутній чоловік Марії, та висловлюється радість, що князь Василько тоді вцілів. Літопис княгині Марії описує найважливіші події мирного сімейного життя: урочистості з приводу народження сина-первістка Бориса, весілля брата Василька і синів великого князя Владимирського Георгія Всеволодовича, рідного дядька Василька. Детально описуються й похорон самого Василька в Ростові, і всенародна жалоба по «закатившейся светоносной звезде»...

У 1246 році княгиню Марію Михайлівну спіткало нове горе: разом з боярином Федором в Орді мучеником загинув її батько, князь чернігівський Михайло Всеволодович, на очах у його онука Бориса, котрий супроводжував діда. Повернувшись до Ростова, Борис розповів матері про тяжку смерть діда. Невдовзі за участю Марії Михайлівни було складено коротке «Сказание» про Михайла Чернігівського і його боярина Федора, що схвилювало всю Русь. Тож завдяки письменницькому таланту княгині Марії імена її батька і чоловіка стали символами патріотизму, мужності руських князів і воїнів.

Марія Михайлівна померла року 1272-го і похована в ростовському монастирі Спаса-на-Пісках. Звідтоді, як не стало Марії, систематичні записи ростовського літописця й урвалися.

Ходили чутки, що Генріх і двічі сватався до Анни Ярославни

Про перших трьох – княгиню Ольгу, Ярославну, теж княгиню, і султаншу Роксолану з турецьким ім'ям Хуррем, ми, здається, знаємо найбільше. А ось про четверту знамениту жінку Русі Київської, чий вклад у Європу і більший, і значніший, ми багато чого й досі не відаємо, а багато чого, мабуть, назавжди сховане од нас під завісою тайни-потайни, з її колоритного життя і загадкової смерті...

Отож мова піде про неї, про Анну Ярославну, або ще Анну Київську, дочку Ярослава Мудрого від його шлюбу з Інгігердою Шведською, і дружину французького короля Генріха I Капета.

Анна народилася в той період (як уже зазначалося, між 1024 і 1032 роками), коли міжнародний престиж Русі був надзвичайно високий, тож багато правителів Європи вважали за честь поріднитися з великокнязівським домом Києва. Молоді роки Аннички були світлими і радісними, коли вона широко відкритими оченятами вбирала в себе світ. Київ процвітав, її батьки любили одне одного (це діти відчують і завжди раді цьому) і були зразковим подружжям, яке кохалося в дітях, тож їхні чада зростали в сяйві батьківської любові – наче квіти під лагідним сонечком.

Русь тоді переживала піднесення.

Київ розширювався, там і там з'являлися чудові будівлі, столиця Русі була просторою, світлою, чистою і мальовничо гарною – у малиновому дзвоні церков і соборів.

Київ був знаний у світі – могутній, багатий, славний і сильний. До двору володаря прибували посольства з усіх куточків Європи – від Візантії до Скандинавії.

Її життя (принаймні більша частина його) і сьогодні залишається загадкою і тайною. Попри всі зусилля дослідників – українських, російських і в першу чергу французьких. А подарував життя Анні Ярославні і білий світ заодно – Київ, що став її початком і її вічністю, княжий Київ на берегах Дніпра, званого в Україні Славутичем, звідки вона ще дівчиною вирушала не просто в Європу – в історію.

Її батьки були зразковим подружжям, і вона буде зразковою дружиною французькому королю. На кінець 30-х років XI ст. володіння великого київського князя, а, отже, й Русі-України, простяглися від Фінської затоки, Ладоги й Онеги до Чорного та Азовського морів, від Карпат і Нижнього Дунаю до Середньої Волги й верхів'їв Північної Двіни, перевершуючи розмірами решту християнських держав. За кількістю населення Русь-Україна у Європі тоді поступалася лише Східній (Візантійській) і Західній (Священній Римській) імперіям. Печеніги, вщент розбиті Ярославом у 1017 році під Києвом і через два роки на Альті, більше не чіпали Русі. Племена Східної Прибалтики (в межах сучасних Литви, Латвії та Естонії) визнавали себе данниками Русі. З Польщею було укладено почесний для Києва мир, а зі скандинавськими країнами, Чехією та Угорщиною Ярослав підтримував традиційно дружні стосунки – Анна Ярославна виїхала до Франції, як дочка могутнього і мудрого володаря. Ярослав і справді був мудрим і все знав, що тоді творилося в Європі, і чого був вартий той чи той король тамтешній. І про Францію Ярослав, звичайно ж, знав. Але велич Франції, здавалося, залишалася в минулому. Тепер це було невеличке королівство, та й те сусіди рвали на шмаття. А бідний король безуспішно намагався не лише втримати своє убоге королівство, а й розширити його, та не мав для цього достатньої сили. Його васали були сильніші, тож постійно гризлися між собою та проти короля свого виступали. На сусідні держави Франція нездатна була хоч якось вплинути – тут аби самій утриматись.

Ярослав Мудрий тоді накинув оком на Германію – варта уваги. Далеко Франції до Германії. От за кого можна було б віддати його доню. Але... Виявилось, що германський імпе-

ратор Генріх, хоч і був ще удівцем, але, казали, назнав собі якусь там принцесу і вже буцімто посватався до неї – діло, як кажуть, було зроблене. Жаль, спізнився Ярослав. А тут надійшов лист від французького короля з проханням віддати за нього молодшу. Ярослав подумав-подумав і рукою махнув: ет, породичаємося з французами! Ходили чутки, що Генріх І двічі сватався до Анни Ярославни, але за першого разу йому відмовили (як-то на Русі та Україні кажуть – отримав гарбуза), а за другим отримав згоду великого київського князя. Прогавивши германця, більш знаного і сильнішого, Ярослав Мудрий погодився на француза. Сьогодні він слабкий, але, дивись, завтра на ноги стане.

І дав згоду на весілля своєї улюблениці з французьким королем.

З давніх-давен сватання на Русі-Україні було справою значною і складалося з попередніх оглядин та заручин, коли старости вели неквапливу розмову з батьками нареченої, потім (якщо доходили згоди) – обмінювалися хлібом, далі – перев'язували нареченого хусткою, а старостів пов'язували рушниками. А вже за тим готували весільний коровай, вінки та інші весільні атрибути: свічки, весільне деревце-гільце, розплітали молодій косу.

А потім було вінчання, обмін дарунками між двома родинами. І все це супроводжувалося гучним бенкетом, піснями, танцями тощо. І вже весільний поїзд з молодою вирушав до будинку молодого, і там тривало весілля – ще гучніше, з жартами та піснями. Молодих посипали житом та пшеницею, горіхами, насінням, цукерками – на знак достатку, родючості ниви, «плодючості» молодої. Обох освячували хлібом, обливали водою і що тільки з ними не витворяли! А потім з'єднували молодим руки, зв'язували їх рушником, аби вони отак разом, пліч-о-пліч ішли життям.

Вінок з білого воску чи квітів, який був широко розповсюджений у стародавніх слов'ян, символізував молодість і незайманість. Фата – головний убір, легке покривало з серпанку чи мережива, що вільно опускалося до пояса, довга ошатна сукня символізувала сором'язливість та чистоту...

Чи я в батька не кохана була?..

...Ірина, як називав Ярослав свою дружину, шведську княгиню Інгігерду, вислухала князя про приїзд сватів (думка дочки нікого не цікавила, як вирішать батьки – так і буде). Розбудила дочку – був ранній ранок, а юна Анничка любила до сходу сонечка поніжитись в постелі. Дочка спершу нічого не збагнула, лиш невдоволено перепитала:

– Ти чому мене розбудила так рано? Чи на Київ знову напали печеніги?

– Які печеніги? Не згадуй всує цих грабіжників – цур їм, пек! Твій батько, а наш князь, так їх відколошкав, що вони й носа виткнути зі своїх степів бояться. А розбудила тебе тому, що в твоєму житті, донечко моя, назріває важлива подія...

Анничка, не дослухавши, позіхнула, і голівка її впала на подушку.

– Отакої! Гості вже в Києві, з далеких країв прибули, а вона... спати... Вставай! Відіпала ти своє.

– Та що таке лучилося?

– Посли приїхали...

– У Київ до батька мого завжди посли приїздять, і це не привід, аби я вставала так рано.

Не до мене вони приїхали.

– Не до тебе, але за тобою, дівко.

Анничка мало не прожогом схопилася.

– Свати?

– Атож. Вставай, та будемо тебе наряджати і сватам показувати.

Засмутилась весела й досі безжурна Анничка, печаллю дівочою запечалилась, тихо-тихо заспівала:

Чи я в батька не дитина була,
Чи я в батька не кохана була?
Взяли ж мене заміж дали
І світ мені зав'язали —
Така доля моя!
Гірка доля моя!

Співали тоді так усі дівчата на Русі, яких віддавали за нелюбів:

Чи не було річеньки утопитися,
Чи не було кращого полюбитися?
Були річки – повсихали,
Були кращі – повмирили —
Така доля моя!
Гірка доля моя!

– Отакої! – не йняла віри матінка і з печаллю та любов'ю на донечку свою дивилася. – Її заміж за короля віддають, а вона... побивається!

– Що з того, що за короля, як за нелюба?

– Королі беруть дівчат не для любові, а щоб королевами їх зробити. Радій, доню. Любов з часом минеться, а королевою не кожна стає...

Над Києвом опускалося тихе осяйне надвечір'я, і в промінні сонця, що сідало десь за Дніпром, золотом спалахнули бані церков і соборів.

Анничка того вечора стрибала, як кізонька, і волосся на її голівці відливало золотом.

– Моя ти златовласка... – посміхаючись шепотіла мати.
А дочка безтурботно наспівувала:

О ля-ля, о ля-ля,
Видають за короля.
Стану йому любкою,
Любкою-голубкою...
О ля-ля, о ля-ля,
Заміж йду за короля,
Королевою стану сама —
Хоч би не зійти з ума!

А тоді зненацька розплакалась, ткнулась личком у плече матері і ніяк не могла заспокоїтись. А мати Ірина, втішаючи дочку, ласкаво казала:

– Така твоя доля, доню моя, королевою маєш стати. – І чомусь плакала, але сльози її були світлими – як кришталь...

Анничка то плакала, то крізь сльози посміхалася, співала ніби безжурно, а виходило чомусь журно-журно:

«Ой ти, дівчино зарученая,
Чого ж ти ходиш засмученая?»
«Ой ходжу, ходжу засмученая,
Що не за тебе зарученая!»
«Ой ти, дівчино, словами блудиш,
Сама не знаєш, кого ти любиш!»
«Ой знаю, знаю, кого кохаю,
Тільки не знаю, з ким жити маю!..»

І не було в неї коханого, а їй здавалося, що був.

Був, був... І присягався «бути моїм чоловіком, а я – його дружиною». Ось тільки як його звати (а так кортіло дізнатися) – не відала. І про своє майбутнє хотілося наперед почути. Хоча яке майбутнє у княжої дочки – відомо: в ім'я зміцнення міждержавних (чи ще якихось там відносин) віддадуть – часом і за старого князя з чужоземелля, і – живи та зміцнуй ті міждержавні (чи ще які там) відносини. А чи любиш ти його, чи він тобі хоч подобається, – батько й питати не буде. Іди, бо так треба.

А там... Злюбиться. А не злюбиться – і так вік проживеш. Одне слово, династичні шлюби. То чи не все одно, кого тобі виберуть? Ет, виходить, не все. Хотілося дізнатися, як його хоч звати-величати.

З дівчатками-подружками Анничка під Новий рік ворожила. Перекидала через ворота чобіток: куди, у який край носком впаде, туди й віддадуть.

А ще хотілося дізнатися ім'я судженого. З цією метою дівчата виходили на вулицю і в першого стрічного запитували його ім'я.

Яких тільки імен Анничка (а серденько аж завмирало) не почула при тім ворожінні під Новий рік! Часом у ніч ту, як виходили на ворожіння, гули-вили над Києвом заметілі, світу білого не видно було, а вони ганялися за поодинокими перехожими: дядьку, дядьку, а як вас звати?..

Яких тільки імен вона тоді не почула! А імені Генріха серед них ні від кого не чула. Та й не дивно – не слов'янське ім'я, чуже, з чужого краю...

А тоді згадала: ой, таке ж було літ зо п'ять тому з її старшою сестрою Єлизаветою, Лисаветкою її любовою. Теж як почала дівувати, з подружками ворожила, щоби дізнатися, а яке ж ім'я буде в її судженого? Яких тільки імен їй при тім ворожінні в новорічну ніч не називали, а імені Гарольда серед них не було. Чуже воно для русичів, а бач...

За Гарольда Єлизаветонька⁴ пішла, з волі батькової віддалась. У чужу Норвегію, як в інший світ. Плакала, як з батьками прощалася, з сестрами-братами, і з Києвом теж: «Ой, Києве мій, граде золотоверхий, не побачу я більше тебе!» Анничка теж плакала, як прощалася з сестричкою, яку над усе любила. А через рік Єлизавета, Лізонька незабутня з далекої Норвегії, з нарочитим гінцем звістку про себе прислала:

«Сестро моя, – Анничці писала, – я така щаслива, що за Гарольда пішла і в його Норвегію, що вже й моєю стала, перебралась. Коли тебе, сестричко, батько наш буде віддавати в чужий край за якого-небудь принца, не знаного ні тобі, ні Русі нашій, – не плач і не побивайся. З любим і чужа земля стане тобі рідною. А як ще й діток йому народиш, то й узагалі...

Ми ж Ярославни! І батечко наш Ярослав Мудрий. Куди не віддасть, там і твоя отча земля буде, і станеш ти королевою – як от я стала...»

І що ж? Коханий, якого й не було насправді, зрадив її.

Нещира була присяга твоя,
Тепер не мій ти, а я не твоя!..
Бо я сама тее зазнала,
Коли невірною вірно кохала...
Кого любила, той – за дверима,
Кого не знала – мужем назвала!

– Люди кажуть, – матінка своє гнула, – назвалася грибом – лизь у кошіль. Виросла, на порі стала, дівко, йди за того, за кого віддають. Хоч у Францію, хоч іще кудись... Та й королевою ти станеш, чого ж сумувати? Не кожній так щастить. А тобі щастячко як з Божих небес упало.

– А мене ви запитали, чи хочу я йти заміж?

– Ох, дочко, нас, жінок, про це ніхто не питає. А батьки й поготів. Як батько вирішить, так і буде. Не ти перша, не ти остання. Колись і за мною у Швецію до батька мого, короля, прибули свати з незваної мені Русі від князя Ярослава Мудрого, і мене теж ніхто не питав, чи згодна я за нього йти, чи ні... Віддали. І забрали мене, повезли в далеку і незнану мені Русь... І що? Звикла, злюбила... З батьком твоїм ще й щаслива. Наче я зроду-віку в Києві й жила. Навіть і забула про свою Швецію. Батьківщина для жінки там, де її родина, діти, чоловік... І ти поїдеш у Хранкське князівство... Щоби воно стало згодом твоєю новою батьківщиною.

– Яке-яке князівство?

– Та чи тобі, зрештою, не все їдно? Як приїдеш – розберешся. Маєш розібратися. Бо королевою у них будеш. Вставай-вставай, батько звелів тебе нарядити й на очі сватів привести... Заберуть вони тебе із собою в своє королівство. А там тебе зустрине король, і ти скажеш йому, як я свого часу казала твоєму батькові, коли дісталася Києва: «Государю, я прибула...» Ти чуєш мене, доню?

– Чую, ненько, чую.

– Що ти маєш сказати, як прибудеш до тої Франції?

⁴ Єлизавета Ярославна після загибелі свого чоловіка, короля Норвегії Гарольда Суворого під час його походу на Англію, року 1067-го вдруге вийде заміж за короля Данії Свена Естрідсена.

«Государю, я прибула... – почала Анничка чистою французькою («Sir, je shis arrivee...»), що її встигла вивчити за довгу дорогу від Києва до Парижа. – Государю, – повторила, – я прибула з далеких країв, щоб зробити ваше життя щасливим! Завбачаючи у вас одні лише неперевершені достоїнства, я обіцяю вам любов і вірність, але і сама чекаю од вас доброти, любові і вірності!»

– ...Я обіцяю вам свою любов і свою вірність, – повторила вона, самовіддано дивлячись у його збуджені карі очі, що так і засвітилися радістю.

– І свою вірність... – ще раз повторила княжна.

– У вас, русів, таких жінок називають... називають, – пригадав він, – ві-ірнянками?

Так йому розповідали про слов'янок, що вірність у них – одна з найвищих моральних чеснот, що опоетизована народною творчістю.

Слово «вірність» однокорінне з такими словами, як «віра», «вірний», «вірна», і найпевніше розкриває свою суть у поєднанні «вірна подруга», «вірна дружина», «служити вірою і правдою»...

Так вірних дружин у слов'ян та русів споконвіку називали і називають – «вірнянками». Більшого визнання для жінки годі й шукати. Виходячи заміж, дівчина напередодні весілля виплітала ритуальний вінок і просила своїх подруг:

Вийте, дівоньки, собі й мені,
Собі звийте з рути-м'яти,
Мені звийте з барвіночка...

Зелений барвінок для слов'ян споконвіку – символ тривалого і вірного кохання...

– Так, ваша величносте, вірних жінок у нас називають вірнянками, – вторила княжна, і тієї ж миті в її руках, бозна-як, з'явився зелений віночок з барвінку.

Ще мить, і він уже був на її золотавій голівці.

– Ві-ірняночка, – захоплено прошепотів Генріх. – Ти моя вірняночка...

Після паузи, з гідністю:

– Я, Анна Ярославна, сказала все.

Він відповів, злегка вклонившись:

– Я, Генріх Перший, все почув.

Тоді вона вперше побачила свого судженого... Ой, леле! Цей товстий, похмурий та понурий чоловік – її суджений? Дожилася! Чи варто було з Києва в таку далину-глушину забиратися, щоб побачити судженого, який їй рішуче не сподобався?!

«Але це за першого разу та на перший позір, – заспокоїла себе, – а я приїхала до його Франції не на день – на все життя. І в мене ще буде час його полюбити...

Чи бодай звикнути до нього. До речі, як його звати? Здається, Генріх...
Що ж – Генріх, то й Генріх. Головне, що він король, а я біля нього стану королевою. І його Франція стане моєю батьківщиною. І я теж про неї з гордістю казатиму: моя Франція...»

Як і всі діти Ярослава, Анничка теж зростала, оточена і захищена любов'ю батька, гарно вчилася, тож і не дивно, що вона (дівчина, про таке й не мріяли в тодішній Європі!) здобула чудову, як на ті часи, освіту, виросла гінкою та гарненькою, наче молода тополенька, і батьки й незчулися, як вона й на порі стала... Як то у нас кажуть про юнака чи дівчину в розквіті сил, себто на виданні (це як про дівчину).

З хвилюванням і якоюсь невиразною, але трепетною надією чекала щовесни Ярила – бога весняного Сонця у давніх слов'ян, весняних робіт, а головне – це як для молоді – бога любові й пристрасті. Тож так хотілося хутчій дізнатися, а що ж воно таке – пристрасна любов, що її кожному має принести Ярило?

Чекала-виглядала Ярила й Анничка – як на порі вже стала. Чекала, бо ось-ось Ярило мав змінити її дівочу долю. Місяцем Ярила був ярець (травень). А уособлював його молодий парубок, хвацький, голінний і вабний – у білій полотняній одежі, зазвичай босоніж. Щоправда, здебільшого з'являвся на білому коні...

«Ярило, Ярило, – виспівували дівоньки, – принеси нам хутчій кохання і пристрасть жагучу та рвійну...»

Тоді слово «яр» означало «гарячий», «палкий», «ясний», «блискучий та осяйний»... А весну називали «ярою», зерно – «ярицею»...

А здебільшого Ярило уявлявся (Анничці здавалося, що вона його таким бачила) у білій киреї з вінком з маків і хмелю на голові. Тоді, ще в давньому Києві, про Ярила легенда ходила:

«Земля прокидається, одягається в розкішну одіж з квітів і зелені – все навколо оживає – ліси, поля, діброви...

І починає тоді Ярило ночами ходити. Де він ступне – ярина виросте, як подивиться на поле – квіти зацвітуть, гляне в ліс – пташки защебечуть. І ходить Ярило по темних лісах, селлах, хуторах. І по градах Русі ходить, у Київ приходить...

Торкнеться уві сні молодого хлопця – кров закипить, дівчину зачепить – як іскра спалахне. І виходять хлопці й дівчата на Ярилове поле хороводи водить та пісень співати. Не зоглядяться, як зорі погаснуть, як місяць сховається, і на травах засяють сльозинки-росинки...»

А молодим дівчатам і хлопцям Ярило кохання дарував – незвичайне, палке... І всі бігли до Ярила за тим коханням. І Анничка бігла і вірила, що й у неї буде таке кохання, подароване Ярилом...

Зупинка була за женихами. Але для княжої дочки, для князівни вродливої та славної, та ще дочки такого знаного в Європі князя, як Ярослав Мудрий – та ще із самого Києва! – не проблема.

У своїй тритомній історії Франції з найдавніших часів до 1588 року Ф. Мезере так пише про ті події (переклад із старофранцузької) і про Анну зокрема:

«Генріх не мав ні дітей, ні дружини. Він, розуміючи, що в нього немолодий уже вік – а було йому 39 – поділяв стурбованість своєї свити, яка вимагала від нього спадкоємця для королівства. До нього дійшли чутки про спокусливу княжну, гідну завоювати серце великого монарха. То була Анна, дочка Ярослава, прозваного Мудрим, князя Русі (що називається нашими сучасниками, це ж треба отаке – Московією!). Наснажившись від розповідей про її приваби, він послав у 1044 році єпископа де Мо з великим і помпезним посольством із пропозицією своєї руки...⁵»

⁵ Інше джерело, так звана «Реймська глоса», датує посольство 1048 роком і вказує, що на чолі місії стояв єпископ шалонський Роже.

Онук короля Гуґо Капета, син короля Роберта II, король Генріх I

Жив-був у Франції Генріх Перший, який правив у 1031–1061 роках. Походив він із французької королівської династії Капетингів, що були при владі у Франції у 987—1328 роках.

Засновником династії вважається Гуґо Капет. Найважливішими її представниками були: Філіпп II Август, Людовик II Святий, Філіпп IV Красивий.

Як наголошують історики, всі Капетинги відзначалися релігійністю, хоч часто і встрявали в конфлікти з папою римським, за що неодноразово бували відлученими від церкви. Причиною конфліктів ставали як боротьба за владу, так і численні повторні шлюби королів Франції. Майже всі Капетинги приходили до влади в молодому або зовсім юному віці і майже всі помирали від різних заразних хвороб: моривиці, чуми, дизентерії.

Король Франції з роду Капетингів Генріх ще за життя батька отримав титул герцога Бургундського і був оголошений спадкоємцем престолу. Але одразу зайняти престол йому не вдалося – по смерті батька-короля почався такий розбрат і смута, така розруха аж до заколоту включно, що йому, спадкоємцю престолу, довелося утверджувати свої – законні! – права з допомогою зброї.

Причиною всіх роздорів навколо трону, власне, їх організатором, була королева Констанція, яка по смерті чоловіка-короля виступила проти сина, як проти чужака в її сімействі... У 1003 році батько Генріха, король Роберт II, розлучився зі своєю другою дружиною Бертою Бургундською.

Перший шлюб був укладений проти його волі за наполяганням батька Гуґо Капета, ослухатися якого Роберт не міг. Не послухаєш батька – втрадиш трон. Дружина була набагато старшою за Роберта і мала вигляд ще старший за свої і так немолоді літа. Роберт жив з нею лише з принуки – батько наполягав – і тільки й вичікував зручної миті, щоб позбутися нелюбої дружини.

Невдовзі зручна нагода трапилася – у 996 році негадано помер його батько Гуґо Капет, і син, не діждавшись, доки батькові ноги охолонуть, поспішно розлучився з нелюбою дружиною та чимдуж кинувся одружуватися з коханкою (теж Бертою), гарною, звабною молодичкою (здається, до того вона встигла скількись там разів побувати замужем, але скільки – діло темне).

За всіма ознаками (а головне – він її кохав) мав зажити з Бертою просто-таки щасливо. До всього ж красунечка Берта була заможною, впливовою, тож завдяки її знайомствам і багатству Роберт і сам збагатився і до всього ж здобув та приєднав до свого маленького тоді королівства чимало багатих і немалих володінь. Жити б та жити – в любові і злагоді, вміло й тактовно використовуючи знайомства впливової Берти та розширюючи свої володіння, але...

На нещастя, кохана Берта виявилася... його родичкою... І родичкою такою близькою, що шлюб був заборонений канонічними правилами. А Папа Римський Григорій V був суворим і безкомпромісним, він затято дотримувався букви законів, тому оголосив їхній шлюб недійсним. Одним, як-то кажуть, розчерком пера.

Папу Римського підтримали французькі священики – «попи», як їх презирливо називав Роберт-король, чим дуже ображав святих отців. Назривав конфлікт. Але, будучи від природи не войовничим, а лагідним, схильним до компромісів, король спершу заходився вмовляти святих отців. («Святоші! – подумки лаявся. – Самі тримають служниць для утіх, хоч це їм і заборонено, а мені... З королевою забороняють жити. І це мені, королю!..»)

Рим застеріг Роберта-короля: якщо він не послухається – буде відлучений від церкви. З усіма сумними наслідками, що звідси витікають.

Зрештою, Роберту була поставлена умова: або він розлучається з Бертою, позаяк вона є йому родичкою, або...

Король не схотів далі й слухати.

Він палко кохав БERTY. І навідріз відмовився розлучатись з дружиною, сприйнявши вимогу папи як його примху. Папа залишився на своєму – найшла коса на камінь. У 998 році король Роберт був відлучений від церкви.

Але й відлучення від церкви не подіяло на короля – так він кохав БERTY. І ще довго жив з нею і захищав її від папи і французького духовенства. Навіть і тоді, коли на нього наклали церковне каяття. Тільки вагітність дружини похитнула його відданість. На переконання короля, БERTY не могла від нього зачати у ті дні, від яких почалася її вагітність, адже він тоді був у поході і з дружиною не спав. Ота підозра похитнула їхню сімейну злагоду. На той час папою вже був Сильвестр II, він і анулював шлюб короля. Роберт II нарешті розлучився з Бертою, звинувативши її у невірності, і невдовзі одружився втретє – на Констанції, дочці графа Провансу Гійома I Визволителя – такий пишний титул тесть сам собі присвоїв.

Констанція... Як свідчили сучасники, вона була горда, владолюбна і скупа, як Роберт – набожний, добрий і щедрий. Констанція намагалася одразу ж загнuzдати короля та підкорити його собі – Роберт став на дибки. Вони були такими різними, що король навіть почав було думати, як із нею розлучитися. За свідченням істориків, між ними склалися «кепські відносини», і король, хоча й відзначався благочестям, якийсь час відкрито жив з двома дружинами – з Констанцією і в той же час заникував до БERTY. І навіть намагався розлучитися з Констанцією і знову зійтись з Бертою, зраду якій на той час вибачив. З цією метою він напосідав на папу, намагаючись отримати від нього дозвіл на розлучення з Констанцією і другий дозвіл на повторне одруження з Бертою. Підливала масла в огонь і Констанція. Вона відкрито суперечила королю, намагаючись підкорити його і правити королівством, до всього ж, Капетинги не визнавали її за свою. У їхньому роду вона була і залишалася чужою, її поведінка, як і оточення, драгували Капетингів. Її не любили при дворі через інтриги та жорстокість. Король раз по раз оголошував про розрив з нею та про повернення до БERTY, яку він не переставав кохати і щодня хотів бачити біля себе. І ось в силу цього двір розділювався на два табори: одні підтримували Констанцію, інші – БERTY.

Верх брали при дворі то ті, то ті – миром між ними й не пахло. До всього ж, схильна до амбіційності та інтриг Констанція постійно нацьковувала власних чад проти батька. Зрештою, Роберт самоусунувся від родини – воювати і далі з дружиною у нього вже не було ані сил, ані бажання. Констанція нарешті захопила при дворі всю владу, і більше ніхто не смів їй перечити. Двох старших синів – Гуго Магнуса і Генріха, які стали на бік батька, вона просто вигнала геть, позбавила їх будь-якого утримання – королевичі змушені були вести життя бродячих лицарів. Гуго невдовзі загинув – у сутичці з такими ж мандрівними волоцюгами, як і сам, – а Генріх, повернувшись додому, примирився з батьком (та він з ним і не конфліктував), і той призначив його своїм спадкоємцем. 14 травня 1027 року Генріх був коронований у Реймсі – як спадкоємець короля.

«Генріх ніколи не буде королем!» – заявила Констанція. Вона мріяла передати престол найменшому синові Роберту, який ходив у неї в любимчиках. Але король затявся на своєму: моїм спадкоємцем буде лише Генріх! Констанція теж своє гнула: ні, королем буде тільки Роберт! Хоча обидва вони – і Роберт, і Генріх, – були її синами, та любила Констанція чомусь лише одного – Роберта. І все робила, аби він згодом став королем. Чим би воно закінчилося, невідомо, аж тут негадано помирає король Роберт II. Дивно, не скаржився на здоров'я, не хворів, і раптом відправився в кращий світ. Чи не другого дня після похорону короля Констанція заявила: новим королем буде лише її молодший син Роберт. Коли їй заперечили, що

спадкоємцем затверджений і коронований її син, але не Роберт, а Генріх, королева почала діяти. Досить швидко вона налаштувала проти Генріха найвпливовіших вельмож королівства. І зокрема, графа Шампанського, котрий і організував проти Генріха збройну змову. У першій же сутичці Генріх був розбитий, рятуючись, десь і зник. Пізніше виявиться, що він утік під захист герцога Нормандського, свого давнього прихильника. Герцог прийняв втікача з пошаною, назвав королем Франції, і, щоб всадовити його на трон, відібраний Констанцією («Ну й матінка, – хитав головою герцог, – рідного сина позбавляє корони – це ж треба!»), зібрав військо і подався з вигнаним королем до Парижа, де й всадовив його на трон. Так Генріх нарешті став королем. А молодший брат Роберт, улюбленець Констанції, змушений був відмовитись від претензій на престол, а після того, як він у якості компенсації отримав у своє володіння Бургундію, то й зовсім заспокоївся, ставши там родоначальником герцогського роду.

Констанція чи не в істерію впала, не визнаючи Генріха королем (наче він був їй чужим, а не рідним сином). Оскільки вона не вгамовувалася («Як з цепу зірвалася», – казали про неї при дворі), король змушений був відправити матір до замку Мельон, що на річці Сені, південніше Парижа, де 25 липня 1032 року й урветься її невгамовне життя. Король Генріх розпорядився поховати нелюбу матір з почестями в абатстві Сен-Дені, поруч з могилою її чоловіка, короля Роберта II.

Генріх I нарешті став володарем Франції. Але радощів від того було мало. На кілька днів. А тоді короля Генріха полонив неспокій, обсіли невеселі думи. В той час королівська влада у Франції була ще геть слабкою. Особливо вона ослабла від інтриг матері Генріха Констанції та ще політики нормандських герцогів, яким Генріх змушений був робити поступки, і досить-таки значні – аби втриматися біля влади. Та й не було такого року, коли б Генріху не доводилося виймати меч і йти походом проти деяких васалів, тож чи не все життя його минуло в безконечних походах та штурмах тієї чи тієї фортеці. І хоч він був хоробрим воякою, відважним і невтомним, але успіх не завжди навідувався до нього. А тому королівська влада і при ньому продовжувала й далі слабшати – як казатимуть, втратила свій попередній блиск. Особливо жорстоких ударів наніс йому нормандський герцог Вільгельм – майбутній король Англії Вільгельм Завойовник. Він двічі розгромив Генріха – у 1054-му і в 1058 роках, і Генріх ледве-ледве тоді вцілів на троні.

Особисте життя його теж не складалося. Спершу він сватався до Матильди, дочки імператора Священної Римської імперії Конрада II, але шлюб так і не відбувся – через негадану і передчасну смерть нареченої в 1034 році. Через десять років Генріх нарешті таки оженився, теж на Матильді, тільки вже дочці маркграфа Фризії, але й друга Матильда, хоч і стала його дружиною, швидко залишила цей світ через рік під час пологів. Щось там пішло не так, Матильді зробили кесарів розтин, як потім з'ясується, невдало: і породілля, і дитина померли.

Франція була тоді невеличким королівством

Йй-бо, це було якесь прокляття! Те, що обтяжує, мучить, завдає клопотів та лиха. Прокляття, кимось на нього наслане. Бо знову треба йому шукати дружину. Втрете! Хіба він тричі проклятий, що вкотре має шукати собі подругу-дружину, яка б стала королевою і нарешті народила йому спадкоємця? Король без спадкоємця – справді прокляття. Кому він королівство своє передасть, хто продовжить його справу?

Але робити було нічого. Після наглої смерті Матильди мав знову зайнятися пошуками нової дружини.

Генріх у своєму королівстві не знав спокою. Майже все його владарювання минало в спробах хоч якось зміцнити підупалий престиж свого маленького королівства. Був він по суті королем Парижа та Орлеана, а сама Франція тоді була поділена на розрізнені, ворогуючі між собою феодалні володіння.

Це сьогодні Франція – одна з провідних європейських держав – в адміністративному відношенні поділяється на 96 департаментів, що створені на території історичних провінцій і 5 заморських департаментів (Гваделупа, Гвіана, Мартиніка, Реюньйон, Сен-П'єр і Мікелон), також до складу Франції входять заморські території – Нова Каледонія, Французька Полінезія та інші; територія – 551 тисяча квадратних кілометрів, населення – 54,3 млн чоловік, а Париж – мало не європейська Мекка для всіх бажаючих потрапити до Франції. Їх із кожним роком зростає й зростає, а тоді було X–XI століття...

У першому тисячолітті до н. е. територія Франції була населена кельтами (римляни називали їх галлами, звідси назва всієї країни – Галлія).

Згодом Галлію завоював Стародавній Рим, який утворив на її території ряд провінцій. У III–VI ст. н. е. Галлію завоювали германські племена (вестготи, бургунди, франки). Вони створили на території Галлії ряд «варварських» держав, найбільшою з яких на середину VI ст. була Франкська держава. У 843 році її поділили на три частини, що поклато початок утворенню трьох самостійних держав: Франція (назва з X століття), Германія та Італія.

Першу королівську династію Каролінгів у Франції 987 року змінила династія Капетингів. Номінально єдине королівство поділялося на численні феодалні володіння. Виникла заснована на поземельних відносинах феодална ієрархія з характерною для неї системою васалітету. Почало оформлятися лицарство, виникли духовно-лицарські ордени. Вільні селяни (вілани) поступово перетворилися на кріпаків (сервів). З X ст. почали виникати нові і відроджуватися старі (римські) міста як центри ремесел і торгівлі. Починаючи з XII ст. у Франції відбувався процес об'єднання незалежних феодалних володінь в єдину державу і поступового посилення королівської влади.

Після завоювання Римом кельтської країни Галлії почалася романізація її населення, виникла галло-римська народність. У IX ст. у результаті змішання галло-римської народності з германськими племенами – вестготами, бургундами, франками – сформувалися нові північно-французька і провансальська народності – назва «французи» походить від назви германського племені франків. Згодом племена консолідувалися в єдину націю, хоча етнічно-географічні відмінності між різними групами, особливо між населенням Північної і Південної Франції, зберігаються до нашого часу.

А тоді у X та XI столітті – Франція була невеличким королівством, і територія його – це землі навколо Парижа, що мали спільну назву Іль-де-Франс, з містами (крім Парижа) Санліс, Версай, Мельйон, Мо, Етамп та інші. До володінь французьких королів тоді ще належала Орлеанська провінція з містом Орлеан. А навколо простягалися могутні васальні князівства і графства, що хоч і були номінально залежні від французького короля, а насправді ж були майже повністю незалежними, вели свою самостійну політику й ні-ні, та й воювали проти

короля. Та й до всього ж Бретань, Нормандія, Шампань, Бургундія, Прованс та інші удільні князівства в деякі епохи були куди сильнішими за саму Францію, і французькі королі мали од них постійний головний біль. Часом просто не відали, що їм робити з непокірними, але могутніми васалами, які не завжди й визнавали французького короля та дивувалися: а чому це ми повинні йому коритися, а не він нам?..

Було проти кого боротися – була б сила. І Генріх боровся. То проти свого молодшого брата Роберта і матері, мадам Констанції, які все намагалися відчикрижити в нього Бургундію і відтяли, сякі-такі, хоч ніби й рідня; то проти графів Валуа, які постійно намагалися вирватися з-під влади короля; то проти германського імператора Генріха III за володіння Лотарингією; то навіть проти нормандського Робера, який був начебто його союзником – єдиним, між іншим, – а й той відтяв у нього Вексен!

То ламай голову: де, врешті-решт, знайти собі вірну королеву. А як би було добре і славно, коли б він, повертаючись після усіляких сутичок або й зі справжньої війни, знав, що на башті королівського замку його виглядає дружина. Не якась там коханка – їх у нього навіть перебір, – а дружина. І діти. І серед них – його спадкоємець.

Але щоб були законні діти, треба було спершу оженитись.

Отож спробуй іще знайти підходящу. То в казках до принца злітаються принцеси, а в житті... Хоча принцес у королівствах, великих і малих, було досить, але от халепа— всі вони доводились йому якоюсь ріднею. А церква уперто забороняла шлюби між родичами.

Що таке ступінь родичання? По прямій лінії, по боковій? Рідня, зрештою. Ті, кого ми називаємо-величаємо родичами і без яких людині на планеті Земля так незатишно й самотньо?

На Русі родичами вважалися до семиюрідних включно, а наприклад, десятиюрідні іронічно називалися «десята вода на киселі». Та й узагалі, правильніше буде не семиюрідні, а «до 7-го коліна», тобто по 7-й ступінь родичання включно. А ступінь родичання рахується за кількістю народжень.

1—2 – чоловік і дружина.

Перший ступінь – батько й син, батько й дочка, мати й син, мати й дочка.

Другий ступінь – дід і онуки, бабця і онуки.

Третій ступінь (рідні) – прадід і правнуки, дядько і племінник, тітка і племінниця.

Четвертий ступінь – двоюрідні сестри і брати, двоюрідній дід, внучаті племінники, двоюрідна бабця і внучаті племінниці.

П'ятий ступінь – двоюрідний дядько і двоюрідні небожі.

Шостий ступінь – троюрідні сестри і брати.

А потім ідуть свекор і невістка, тесть і зять, свекруха і невістка. Це перший ряд рідні шостого ступеня. Другий: невістка і зовиця, зять і шурина, зять і своячениця, дівер і невістка. Третій: свояки, невістки...

Таким робом виходить, що 7-й ступінь спорідненості – це троюрідний дядько або небіж. (Дворянству, між іншим, треба було знати родослівну до 12-го коліна, тобто по 7-й ступінь спорідненості – аж до шестиюрідних братів.)

Аж після всього цього йшов сьомий ступінь спорідненості та рідні.

І лише за ним короліям дозволялося брати собі дівицю для одруження...

З інтернет-видання:

«При цьому йшли в рахунок не тільки всі кривні родичі, але й свояки по жінці, що були трактовані нарівні з кривними родичами. Це створило такий стан, що вельможі, які майже всі були вже споріднені між собою, не знали, де шукати собі жінок. Заборона подружжя до сьомого ступеня була однією

з найбільших турбот одинадцятого й дванадцятого сторіч і спричинювала чимало поважних клопотів багатьом володарям і вельможам.

Під прикриттям перевірки чинності королівських подруж папи безперервно втручалися в дочасні справи королів і цим викликали безнастанний соціальний розгартіаш. Ця обставина була однією з найзагрозливіших небезпек, особливо для нових династій і для молодих національностей, що в цьому часі кристалізувалися. Згаданий уже вище Роберт, син Гуго, може слугувати найкращим прикладом жертви свого часу. Розійшовшись з першою своєю жінкою, оженився вдруге зі своєю кузиною четвертого ступеня Бертою, донькою провансальського короля. Це викликало страшенний гнів Церкви, й папа Григорій V оголосив бідному королеві анатему в 996 році. Можна уявити собі долю бідлахи! Та Роберт не піддавався й упродовж шістьох років боровся, як міг, проти Церкви, але, ймовірно, переслідувань не витримав. Мусив розійтися зі своєю другою дружиною й підкоритися всемогутньому папі. З цієї нерівної боротьби він вийшов зганьблений, упокорений, втративши всю повагу, що така потрібна була йому для укріплення свого молодого королівства. Оженився втретє з Констанцією, донькою арлезіанського графа Гійома, з якою мав сина Генріха, що пізніше одружився з нашою Анною Ярославною.

Король Роберт, виснажений непосильною боротьбою, прибитий ганьбою й зневагою, помер 20 липня 1031 року в Мелені, залишаючи королівський престол своєму синові Генріхові.

Свідок ганьби, упокорення й усіх нещасть, що напосілись на батька, новий король був готовий, як ніхто інший, усіляко підкоритися всім вимогам Церкви.

Тим-то, коли в 1044 році померла його перша дружина Матильда, донька німецького цісаря Генріха II, не залишивши по собі ніякого спадкоємця мужеської статі, внук Гуго Капета довго вагався, перш ніж одружитись. Трудність знайти жінку, що не була б споріднена з ним до забороненого ступеня, збільшилася ще й його першим подружжям, яке закривало йому доступ до родин усіх німецьких володарів, бо, як уже сказано, Церква трактувала шлюб нарівні з кривим посвояченням. Таким чином усі дівчата – родички до сьомого коліна його небіжчиці-жінки – були йому заборонені.

Шукаючи впродовж довгих років способу узгодити свій респект до канонічних вимог із гарячим бажанням утвердити молоду капетинську династію більш плідним подружжям, як було перше, Генріх прочув про молоду князівну, батько якої княжив геть аж на другому кінці Європи, за межами Візантійської імперії. Віддаль цієї, маловідомої на Заході, країни й її відокремленість від решти Європи, здавалося, давали Генріхові повну запоруку, що донька цього суверена не могла мати з ним ніякого – ні безпосереднього, ні посереднього споріднення. Отож він був певен, що шлюб з цією обраницею не лише не зможе наразити його на страшні громи Церкви, а навпаки, звільнить його від небажаного втручання духовенства в його справи. Цією вродливою принцесою була Анна Ярославна, донька князя Ярослава Мудрого.

Про погані наслідки від «близького схрещення»

Так, усе почалося із заборони на шлюби між родичами аж до сьомого коліна. Ця заборона надто ускладнила життя королів у XI–XII ст. Особливо Генріху I, який року 1045-го тільки й був зайнятий, як здавалося, вічним запитанням, на яке не було відповіді: де знайти собі супутницю життя, себто королеву? До всього ж, сімейне життя короля складалося не зовсім вдало. Як уже мовилося, в двадцять п'ять років він був заручений з дочкою німецького імператора Конрада II, але юна принцеса, до речі, гарна, – яка не хворіла і відзначалась рожевими щічками й відмінним, як здавалося, здоров'ям, негадано помирає – навіть не встигнувши й познайомитися з нареченим. Після невдалого женихання Генріху було не до особистого життя – з одного походу в інший – воював з васальними, але могутніми князиками, вигравав, програвав, приєднував їх до свого крихітного князівства, що через століття стане могутньою славною Францією. Аж через десять років, нарешті використавши перепоchinoк між походами, кинувся шукати собі суджену. Вдруге все склалося мовби вдало, Генріх навіть одружився з небогою імператора Германії Генріха III. Але не встиг прожити з нею й рік, не встиг і близькістю насолодитись (ах, яка вона була зваблива, теж, до речі, Матильда) як дружина візьми й помри. Король довго сумував за втраченою дружиною і все дошукувався відповіді на запитання: чому це йому так не щастить із створенням власної родини? Перед ким він нагрішив? Чи це Господь йому посилає випробування?

До речі, за словами літописців, того року до Франції прийшла надзвичайно квітуча і тепла, якась осяйна і лагідна весна, але й вона не збадьорила короля-удівця.

У вдівстві він побув щось близько двох років – знову походи, нескінченні чвари та непорозуміння з могутніми васалами.

Мав коханок? Мав... коханців. Але це – не те... Потрібна була королева, бо який же король без королеви? А королевою Франції може стати лише законна дружина – таку, законну, і шукав король.

Шукав-шукав і...

І не знаходив. Правда, не яку-небудь шукав, а достойну. І так збігло два роки. Вже й віру втратив, що колись знайде достойну супружницю, яка стане королевою Франції. А втрачаючи віру в успіх задуманої справи, король невідомо кому скаржився: хоч ти до Туреччини їдь шукати собі кохану дружину!.. А все чому? В Європі було багато достойних – і вродою, і статками, і родом (таких Генріх назвав близько десяти), але...

Але закон не дозволяв йому одружуватися. Закон, що його встановила Церква. У ті часи королі одружувалися не так заради любові й створення родини, як для того, аби збільшити свої володіння, тож і брали в дружини близьких родичок, не задумуючись про погані наслідки – від такого «близького схрещення», простіше, кровозмішання, вже почали народжуватися недалеко, розумово відсталі чада королів, а часом і дебіли...

Першою забила тривогу Церква – папа й заборонив шлюби між родичами. Та королі чи герцоги намагалися обійти заборону, хитрували, щось там підгасовували, і тоді папа, розсердившись, одним розчерком пера заборонив шлюби між родичами аж до сьомого ступеня спорідненості, назвавши їх кровозмішувальними. Ось тут і почалися клопоти в королів, які багли одружитися. Бідолахи, вони майже всі були родичами, а тому створити подружню пару після закону стало вельми складно, якщо взагалі можливо. (Для деяких монархів і просто неможливо, бо всі вони вже по кілька разів були між собою родичами і могли приводити на світ лише потомство недоумків.)

Генріх спершу було сподівався на Германію, але й там його родичів виявилось чимало. Останній шлюб Генріха був визнаний Церквою шлюбом між родичами, тож усі родичі

померлої королеви доводилися і йому родичами до сьомого ступеня спорідненості, а, отже, він жодну з них не міг взяти собі в дружини, аби не порушити закон папи.

– Мабуть, треба відрядити посланців у всі бодай найвіддаленіші країни, аби дізнатися, чи немає там гідної нареченої?

І Церкву теж можна зрозуміти. Власне, її тривогу. Королі, бажаючи збільшити свої володіння, одружувалися в основному зі своїми кузинами – двоюрідними, троюрідними, чотириюрідними сестрами, племінницями, тітоньками...

А про погані наслідки для потомства тоді не знали, отож не переймалися цим – у майбутнє – а які там будуть королі? – не заглядали. Жили сьогоденням. Чи не це стало причиною виродження династії Каролінгів? Нащадків Карла Великого як тільки не називали: Покірний, Лисий, Заїка, Простуватий... Усі королі, так чи так, а були пов'язані родинними зв'язками... Тож куди податися, як усюди – родичі королів?

А на простолюдниках королям не годиться (не в казці, а в житті) женитися. І тут якось (як ми вже згадували) Генріху розповіли... Далеченько від Франції є така славна і сильна країна – Русь. Себто Київська Русь. Живуть там русичі або слов'яни. Столиця Русі – місто Київ. Славний-преславний. А править у ньому князь – теж славний-преславний, Ярослав Мудрий. Кажуть, що у нього є дочки... Які? О-о, на весь світ славні – і вродою, і розумом... Особливо молодша, на ймення Анна. «Втілення мудрості і краси». Вона славна не тільки на Русі, а й у всьому християнському світі...

І вибір короля Франції (тоді ще й не Франції, а маленького французького королівства) зупинився на Анні Ярославні, дочці Ярослава Мудрого з незнаної Київської Русі, якій і випала честь продовжити королівську владу Капетингів...

Це їй, Анничці з Києва, довелося... Так ніби дівчину силоміць, проти волі її, королевою зробили. А так-таки й було.

Дівчата її віку (та й молоді жінки теж) тільки й мріють про такий статус, а про неї історики писали: і довелося їй стати королевою Франції.

Коли батько її Ярослав Володимирович вирішив зміцнити зв'язки ще й із Францією та задовільнити прохання короля Генріха I – Анна була не старша за сучасну студенточку. Один з авторів, який писав про неї, зауважує: вельми можливо, вона була тоді закохана в якогонебудь Добринюшку, мріяла співати на хорах Софійського собору, а довелося...

А що значить бути королевою? Ні, ні, це не тільки розкішне вбрання, захоплені погляди залицяльників – реальність трохи інша. Бути королевою – це постійно виявляти високу самовідданість та дисципліну. Що з того, що королева на другому місці, себто вона «за» чоловіком, мовби не при ділах, але ж вона при тилах його королівства! І в неї цілий сонм обов'язків, турбот про вибір чоловіка, про його сили перед боєм, і в його звітуванні перед Богом.

Та й до всього ж, дочка великого київського князя – це посадова особа. Треба – значить треба. Себто у Францію їхати. Прощавай назавжди, київський Добриня! – не судилося, мушу народжувати чужому королю спадкоємців. Прощавай і ти, Софіє Київська, і ти, золотоверхий Києве мій! (Мій – адже я була і навіки залишуся киянкою.)

Трохи було аж засмутилася (правда, виду не подавала), що саме їй батько таку долю вибрав: у якусь там Францію на край світу посилає. Та у Києві про ту Францію ніхто й знати не знає. Чули, що є таке королівство – маленьке та слабеньке. Не Германія, не Норвегія, не Скандинавія.

Не Візантія, зрештою.

Закуток Європи, але...

Мусить їхати. Така батьківська воля, і такий у неї обов'язок. Треба зміцнювати між-державні зв'язки Київської Русі, тож годиться й Франція. Та й не Київ набивається – сам король Франції просить її руки.

Отак і поїхали. У Францію – то й у Францію.

Свати із Франції. Багаті дари Ярославу Мудрому

Посли короля Франції, овдовілого Генріха I вирушили до Києва по весні 1048 року, в квітні місяці.

Королівські свати просувалися повільно. Крім послів, які їхали верхи, хто на мулах (переважно духовні особи), хто на конях (лицарі) – обоз складала численні повозки з припасами (шлях-бо передбачався довгий, наче на інший кінець світу) та вози з багатьма дарами. Наприклад, в якості дарунків Ярославу Мудрому везли дорогі бойові мечі, заморські сукна, коштовні срібні чаші – французький сват багнув вразити щедрістю свого київського свата.

На човнах, розкішних і пишно прикрашених – щоб всі знали, хто пливе та їде – не хто-небудь, а гості самого короля франків! Де та Франція? – питали. Дивувались ображені, що ти диви, якісь там... ммм... аборигени не знають, де Франція, – відповідали: там, де треба... Отож на човнах спустилися до Дунаю (спершу ж треба було ще й до нього з Франції дістатися), потім на конях пройшли через Прагу і Краків. Шлях це, правда, не найближчий. Та дорога вважалася і зручною, і завжди багатолюдною. А отже, й безпечною, хоча безпечних місць у ті часи майже ніде не було.

Але тією дорогою йшли торгові каравани зі сходу на захід, тож хоч якась безпека там була. Та й каравани завжди супроводжували добре озброєні вершники.

Посольство очолював шалонський єпископ Роже із знатного роду графів намюрських. Це був вельми кмітливий молодий чоловік. Ще в юності він вирішив, ким йому бути: графом або священиком. Вибрав сутану і не прогадав. Тут його кар'єра творилася успішніше. Неабиякий розум, знатне походження, беручий до всього зух, – все це допомогло йому успішно вести будь-яке діло, за яке він брався. Та й дипломатом вдався неабияким, тож його не раз використовував – і щораз успішно, – король Франції, посилаючи Роже то до Рима, то в Нормандію, то до германського імператора. І визначну та історичну місію – висватати йому дружину, – король доручив саме йому, священику Роже, який взявся за нове доручення короля, як-то кажуть, обіруч, розуміючи, що в разі успішного його виконання він увійде в історію. Що так і станеться.

Крім Роже, старшими в посольстві ще були єпископ Готьє Совеїр та міністр Гасселін де Шалпіньяк. Відправляючи 1048 року послів у далекий і незнаний Київ, де жила з батьком і двома сестрами незаміжня княжна Анна Ярославна, вродлива та розумна, Генріх I Капетинг не поскупився і посольство спорядив преципне. Послам же було доручено, як-то кажуть, будь-що отримати згоду на шлюб дочки київського володаря з Генріхом, адже навіть до Франції «дійшла слава про чари принцеси Анни, дочки Георгія (Ярослава)». Король велів передати, що він «зачарований оповідями про її досконалість». Анна була вродлива, жвава, та ще й отримала відмінну, як на ті часи освіту – «прилежна книгам» – у домі свого батька.

Отож іще раз. У квітні 1048 року в розпал весняного буйства французьке посольство з дорогими дарами відправилося до Києва.

Париж залишили на світанку, коли над Сеною стояв туман, а в повітрі ще відчувалася нічна свіжість, як під колесами й підковами проторохтів настил фортечного мосту, а паризький сморід змінився свіжістю весняного ранку.

У прибережжі Сени весело перегукувалося і щебетало птаство.

Але рідко на якій дорозі не було розбійників. Та ще на такій довгій – від Парижа до Києва. Тому на глухих франкських шляхах посольство захищав сеньйор Гослен де Шоні, він був вродженим рицарем, а для захисту посольства мав під своєю орудою загін хоробрих воїнів.

Загалом же посольство складалося з чималої кавалькади возів, великих і малих, з провіантом і численними дарами великому київському князеві, про якого неабияка слава ходила у Європі. Та й Україна часів Ярослава Мудрого, звана Київською Руссю, на противагу маленькому французькому королівству, була тоді знаною в Європі державою, могутньою імперією чималих розмірів, об'єднана міцною центральною владою великого київського князя, зокрема Ярослава Мудрого. Це його французький історик Рамбо порівнює з Карлом Великим, королем, а потім імператором з 800 року Франкської держави, який внаслідок численних воєн проти лангобардів, саксів, арабів, аварів, слов'ян створив величезну імперію, до якої входили території теперішньої Франції, західної та південної Німеччини, північної і середньої Італії, Швейцарії, Бельгії, Голландії, Австрії та північно-східної Іспанії. Тоді ж він і дістав від Папи Римського Льва III титул імператора...

Київська Русь Ярослава Мудрого (його також називали Великим, але назва Мудрий перемогла) була й справді величезною і могутньою державою, вона простягалася від Білого на півночі до Чорного на півдні морів, від Вісли на заході й до Уральських гір на сході – таку державу Ярослав успадкував від свого батька, великого князя Володимира, який у 988 році зміцнив її введенням християнства та високої візантійської культури і всі ті величезні простори зцементував у єдиний моноліт і вивів руську (себто українську) націю на передові позиції тодішнього цивілізованого світу. Названий історією Мудрим (не завойовником, наприклад), Ярослав не лише зміцнив державу, отриману від батька у спадок, а й розбудував її, зводив нові міста, поширював серед народу науку й освіту, закладав школи й бібліотеки, церкви. Упорядкував тодішнє внутрішнє життя української держави збірником законів «Руська Правда», там зібрано все найкраще з досягнень культури й цивілізації тодішньої України, що її, як уже мовилося, прийнято було за той період називати Київською Руссю.

З інтернет-видання:

«Для українського читача напевно буде цікавим почути французьку думку про українську державу Ярослава Мудрого. З цією метою наведемо свідчення одного французького історика кінця XIX сторіччя. Ось що пише він:

«Зрештою, не слід применшувати силу й багатство Росії – або принаймні великого князівства, якого головою й серцем був Київ – в епосі, про який йде мова. Адже, хоча в наших національних анналах не знаходимо до того часу ніяких звісток про неї, було б глибокою помилкою думати, що ця держава була ще напівварварською країною, поділеною між незалежними й ворожими племенами, які показує нам історія аж до VIII сторіччя. Навпаки, під впливом геніального володаря Рюрика і його спадкоємців південна Росія здобула собі передове місце на Сході. В часи Ярослава князівство, столицею якого був Київ, було вже більш просторою й, може, навіть, більш могутньою монархією, ніж королівська Франція. Її народи дістали від греків начала цивілізації; багато разів ходили вони переможними походами аж до воріт Константинополя й збагачувалися воєнною здобиччю у Візантії, яку примушували укладати мир. Коли ж не воювали з Візантією за власний рахунок, то наймали за добрі гроші її імператорам найманців, а якщо не знаходили нагоди воювати з нею чи проти неї, то займалися вигідною торгівлею з її багатими купцями.

Сам Київ був місцем зустрічі для голландських, мадярських, німецьких і скандинавських купців, що мали в цьому місті свої окремі дільниці. Грецькі митці велично прикрашали палаци Києва й 400 його церков. Сучасний західний літописець, Адам з Бреми, називав Київ «суперником Константинополя й славою грецького християнського світу».

Якщо Франція початку XI століття мала вищі ідеали, численніші вогнища цивілізації й, здавалося, йшла швидше дорогою матеріального й морального поступу, то все-таки вона без ганьби для себе могла взяти собі королеву з Росії, і це тим більше, що ця королева мала принести для свого чоловіка, як це, без сумніву, мусіло статися, величезне віно в добрих золотих монетах, кованих у Візантії».

Шкода тільки, що французькі історики, розповідаючи про княжну Анну Ярославну з Київської Русі, пишуть, що французи взяли королеву... з Росії. Гм... Анну Ярославну французи взяли таки з Київської Русі, а не з Росії, бо Російська централізована держава (а, отже, й назва Росія) виникне лише на початку XVI століття, за князювання Василя III⁶... Себто на чотириста-п'ятсот років пізніше, аніж жив і княжив у Києві Ярослав Мудрий.

⁶ *Василь III* (1479–1533) – великий князь Московський з 1505 року, син Івана III Васильовича і Софії Палеолог. Боровся за централізацію російської держави.

Епохальне відкриття історика Мезере, або Як українці Франції відвойовують у москалів киянку Анну Ярославну

7

Французькі історики, хоча би й згадуваний тут Ф. де Мезере, ще в XVIII столітті усерйоз писав, що князь Ярослав Мудрий (увага!) король Росії – ні більше ні менше. Тієї Росії (додавав далі грамотій Мезере), що «нині Московія».

Епохальне відкриття!

Чи це, зрештою, передання сивої (і – додамо, малограмотної) давнини?

Далєбі не тільки сивої (і малограмотної) давнини. Щоби переконатися в цьому, досить звернутися до сучасного російського історика Пушкарьової, котра у своїй книзі «Женщины Древней Руси» (1989) посилається на згадуваного Мезере і цитує, як він писав про Анну та її батька, київського князя Ярослава Мудрого, і як про те подає сама Пушкарьова:

«Наиболее известна романтическая судьба Анны Ярославны. В середине XI в. король Франции Генрих I овдовел. Он был немолод, с трудом удерживал бразды правления и надеялся на укрепление престижа страны через матримониальную связь с сильным государством. Французский историк Ф. де Мезере на основании свидетельств хронистов писал в XVII в., что до Генриха дошла слава о прелестях принцессы, именно Анны, дочери Георгия (Ярослава Мудрого), короля России, ныне Московии, и он был очарован рассказом о ее совершенствах».

Французькому історичу, який жив у XVII ст. і не дуже розбирався (сказати б точніше: зовсім не розбирався) у термінах Київська Русь – Московія – Росія, ще якось можна вибачити його дрімуче невігластво, але аж ніяк не сучасному – сподіваємось, освіченому і загалом грамотному – історичу, хоча б тій же Пушкарьовій, яка у 1989 році не лише не спростувала дрімучу вигадку француза щодо того, що Ярослав Мудрий буцімто був «королем Росії, яка нині Московія», а й навіть підтвердила її у своїй праці, що руський князь (мається на увазі Київська Русь) Ярослав Мудрий є король – чи князь – Росії, яка «нині Московія». А фокус криється в тому, що мало не всі сучасні російські історики (імперське мислення!) вважають всіх князів Київської Русі... Ким би ви думали? Так-так, князями Росії та Московії! А Київську Русь – таким собі уділом Московії⁸.

Російський (архівідомий!) історик Карамзін у своїй багатотомній «Истории Государства Российского» створив дієвий міф з неприкритим шовіністично-імперським нальотом і душком про те, що Київська Русь, виявляється, зовсім не праукраїнська держава, а насправді є першою російською державою (в цьому його підтримувала і підтримує не лише переважна більшість російських істориків, доводячи, що Русь (Київська) і Росія (Московська) – це одне й те саме, російське), а й узагалі всі панівні кола імперії Романових.

Сам Карамзін не визнавав ні українців, ні білорусів окремими народами. Його ідеологічний імперсько-шовіністичний міф панував офіційно до кінця імперії, але й сьогодні він у нашої сусідки північної на правах «священної корови».

Саме існування українців, як окремого народу, окремої нації, Росією завжди заперечувалося. Звідси й горезвісне: «Никакого малороссийского языка нет и быть не может».

⁷ *Москаль* – перша (первісна) назва росіян в Україні.

⁸ Правда, в Україні і сьогодні не перевелися – не серед українців, серед «хохлів» (от уже невмируще плем'я!) самодіяльні історики, які вперто «доводять», що перша Русь, мовляв, була на річці Волхов зі «столицею» Ладога, а це сьогодні (увага!) Ленінградська область Росії. Хоч у тамтешніх краях були розбійницькі гнізда скандинавів, які ніякого відношення до Русі не мали і згодом щезли.

Навіть Українська радянська енциклопедія (офіціоз тодішній), видана за комуністичного режиму, коли особливо закручували ідеологічні гайки, і яким в Україні керувала тоді Москва (принаймні тримала під цілодобовим контролем), так от, навіть така енциклопедія змушена була чорним по білому надрукувати, що Карамзін Микола Михайлович, російський письменник, публіцист, історик «виправдовував великодержавну політику царизму щодо України»; що проти його «реакційної концепції» виступали «представники прогресивного табору». (Це змушений був робити навіть відомий шевченконенависник Віссаріон Белінський!)

І така людина, як Карамзін, називала себе істориком і письменником, хоч насправді він був відвертим і навіть не замаскованим прислужником царизму. До речі, свою «Історію...» Карамзін вірнопіддано присвятив «Государю імператору (тодішньому. – В. Ч.) Александру Павловичу, самодержавцу всея России», а передмову розпочав підлещувальним зворотом: «Всемилоствейший Государь!...»

Перша згадка про Московію – ні-ні, не про Московську Русь іде мова, і не про столицю Росії, а лише про однойменне сільце, хутірець якийсь там, що належав до володінь князя Юрія Долгорукого, датується 1147 роком.

Ще й у XII–XIII ст. сільце Москва (Москов – як у тодішній вимові) перебувало в складі Володимиро-Суздальського князівства і лише з другої половини XIII ст. воно нарешті стане центром удільного князівства.

А виявляється, якщо вірити французу Мезере та росіянці Пушкарьовій, – ще у 1050 році київський князь Ярослав Мудрий був королем Москви – чи то пак, Московського князівства, а заодно й королем (це ще одне відкриття Мезере) Росії, яких тоді і в згадці не було.

У російських писемних джерелах назва «Росія» існує з кінця – ні-ні, не з середини XI століття, коли жив і княжив у Києві Ярослав Мудрий, – XV століття. Бо за Ярослава Мудрого не лише Росії, а й навіть такого терміна не існувало. Тільки починаючи з XV століття – себто через чотири століття після того, як жив Ярослав Мудрий, він вигулькнув. Але ще двісті років (аж до кінця XVII ст.) вона називалася і Руссю, і Руською землею та Московською державою, і лише з 1721 року Росією названа вся Російська імперія. Тож як Ярослав Мудрий міг бути князем Росії та Московії у 1050 році, та ще княжачи у Києві? А суть у тому, що для французьких істориків терміни Русь, руський асоціюються виключно з терміном Росія. Їм ліньки заглянути до історії та її джерел – і це при тому, що вони називаються істориками. Тож і пишуть: якщо Русь, то це... Так-так, Росія. Але й російські історики не відступають від них і теж уперто пишуть, що Анна Ярославна була з Росії. Чи принаймні з Московії. Потішаючи так свої імперські сверблячки.

У сьогоденньому Парижі (як загалом і у Франції) живе чимало українців⁹, які, хоч і офранцузилися на своїй новій батьківщині, але більшість із них ще пам'ятає, якого вони роду-племені. (У французькому війську лише під час Тридцятилітньої війни воювали 2500 українських козаків).

У Франції – з осідком у Парижі – діє громадська організація «Українська національна єдність у Франції», яка видає «Бібліотеку самоосвіти» (українською мовою). У 1952 році в цій бібліотеці вийшла праця Мирослава Небелюка «Анна Ярославна, українська княжна на королівському престолі Франції в XI сторіччі». (Editions S. C. I. P. Paris – Lion).

Відкривається вона таким звертанням:

«Передаючи в руки читачів цей скромний нарис, хотіли б ми попередити їх, що наша книжечка не є вислідом спеціальних студій і

⁹ У Франції понад 90 % населення становлять французи, але там живуть також ельзасці, бретонці, італійці, португальці, іспанці, корсиканці, каталонці, баски, араби, валлонці, росіяни, поляки, євреї, вірмени, греки, українці та інші.

розшуків. У ніякому разі не претендує вона на якусь вичерпну наукову працю. Це наскрізь популярний нарис, зроблений на основі доступних французьких джерел з виключною метою дати українській читацькій громаді головніші відомості про життя й особу визначної землячки, що тисячу років тому зв'язала історію українського народу з історією французів. Ніде правди діти, постать Анни Ярославни не надто відома широкому українському загалові. Короткі й принагідні газетні статті не могли дати виразного й тривалого образу княжни. Вчені студії про неї, поміщені в суто наукових журналах, як Записки НТШ, не могли дійти до найширших кіл української громади. Це саме й було однією з причин, що спонукали нас написати цю книжечку. Дальшим поштовхом була ще й та обставина, що живемо в країні, в якій колись наша землячка стояла на самому вершку соціального й національно-державного життя, як її королева, і в якій сьогодні ми знайшли притулок і опіку. Хто ж, врешті, як не ми, українці у Франції, повинні в першу чергу поінтересуватися Анною Ярославною, ближче пізнати її й ужити всіх доступних засобів, щоб відвоювати її від москалів принаймні в очах французького світу? Свідомі немалих недоліків у нашій книжечці, ми все-таки гаряче поручаємо її увазі наших земляків, бо, якщо не помиляємося, це буде перша українська книжка, присвячена в цілому Анні Ярославні, уродженці славної золотоверхої української столиці».

Детальніше про це автор пише у першій главі своєї праці:

«Українку, Анну Ярославну, королеву Франції, на глум історичній правді вважають французи московською княжною. Цю, болючу для українців і образливу для тіней нашої визначної землячки, неправду повторяють без скрупулів всі визначні французькі історики. Нею годують французьку шкільну дитвору всі підручники історії й таким чином закріплюють у французькому народі фальшиве переконання, що київська княжна Анна Ярославна була московкою. У свідомості французького народу, як і в підручниках історії, українська княжна називається не інакше, як «Анн де Рюссі». Преса зі свого боку вперто й послідовно зв'язує Анну Ярославну з московською монархією й з москалями. Правда, є й рідкі винятки. Є навіть декілька книг про Україну, написаних авторами-французами, в яких завжди Анна Ярославна фігурує як українська княжна. На жаль, книги цих, мало відомих широкому французькому загалові авторів, здебільша публіцистів, а не фахових істориків, не доходять до маси французької публіки й не можуть мати такого впливу, як має школа. Ця ж остання у Франції не визнає ще ні України, як відрубної національної одиниці, ні тим більше українського народу з власною історією...»

...На кінець наведемо ще один уривок, особливо цікавий для українського читача своїм, що так скажемо, «і Богові свічка й чортові огарок». Цитата взята з книжечки-монографії про місто Санліс, призначеної для вжитку туристів і виданої не раніше 1949 року. Описуючи панораму Санліса з вежі місцевої катедрі, автор каже:

«Ще далі наліво, 500 метрів від катедрі, дзвіниця старовинного абатства Святого Вікентія Сарагоського з Іспанії, збудованого в 1060 році російською Анною, українкою, донькою Ярослава Великого (?), жінкою Генріха I, внука Гуго Капета».

Як бачимо, «російську» Анну названо українкою. Цей дивогляд можна пояснити такими причинами: вихований у французькій школі й начитаний в офіційній французькій історіографії, автор не міг зрестися освяченої непохитним авторитетом офіційних істориків назви «Анн де Рюссі». З другого ж боку, численні українські відвідувачі Санліса й абатства Св. Вікентія своїм настирливим наголошуванням українського походження Анни й повсякчасними протестами проти називання її росіянку захитали авторову певність і примусили його додати слово – українка. Це теж свого роду поступ.

Але ці відокремлені випадки – крапля в океані – в нічому не послаблюють уже вище висловленого твердження, що для широкого французького загалу Анна Ярославна залишається таки московкою. Змінити основне цього погляду не вдасться легко й скоро, бо йде тут не лише про саму особу Анни, але про довгі сторіччя історії української княжої держави, що в західній історичній науці творить інтегральну частину російської історії.

Поки що нашим обов'язком, в першу чергу обов'язком українців у Франції і зокрема щодо Анни Ярославни, є використати всі нагоди, всі можливості в усіх шарах французької суспільності, щоб довести українське походження нашої княжни й тим самим відкрити очі культурного світу на страшну московську облуду, жертвою якої від сторіч упав український народ, як від недавна такою самою жертвою стануться великі технічні, медичні і т. д. винаходи геніїв західнього світу.

Династичні шлюби, або Як Ярослав Мудрий став «тестем Європи»

Посватавшись до Анни, княжни з Києва, французький король користувався чисто політичними міркуваннями. В ту далеку епоху за Київською Руссю утвердився авторитет могутньої європейської держави, з якою рахувалися і перед якою навіть запобігали, шукаючи її прихильності й покровительства.

Тож чимало іноземних володарів вважали для себе за честь поріднитися з Ярославом Мудрим. І таких було чимало, тож великий князь навіть міг собі дозволити вибирати з претендентів на руку його дочок кращих із кращих. Женихів для них підбирав і справді достойних.

І дочки його були гідні кращих претендентів на їхні серця. Королю Генріху чимало розповідали – просто прогули вуха, – що далеко-далеко в слов'янських краях живе молода, красива, освічена і розумна принцеса. Це – особливо освіта Анни – навіть заінтригувало Генріха, який, як і інші «просвещенные монархи» тієї епохи, був неписьменним.

Київська Русь була «ведома и слышима» у всіх краях землі, а Київ називали «суперником Риму і Константинополя», «прелестью мира», «северным Римом». Чимало європейських государів багли породичатися з київським двором і особливо із знаменитим і славним у тодішніх світах великим київським князем Ярославом Мудрим.

Спершу княжичу не таланило – він народився калікою і до якогось там часу взагалі не міг ходити. А вже коли, переборовши хворобу, звівся на ноги, то звідтоді і все життя ходив накульгуючи. Кульгав таки відчутно. Тож чи не тому не відчував якогось там потягу до військової справи, а більше покладався (а це – своєрідна мудрість) на дипломатію, аніж на зброю. Неохоче їздив верхи (не любив верхової їзди, не кажучи про коней), а більше читав, вивчав іноземні мови, писав та перекладав. А ще, як свідчить польський хроніст Анонім Галл, князь полюбляв рибалити і частенько з рибальським причандаллям накульгуючи поспішав до озера чи й до Дніпра. Сидячи на березі, залюбки думав, міркував, тож зростав філософом-любомудром. А коли повертався додому з уловом, бодай то була й дрібненька плотвичка чи бубирі-йоржі, радощам його не було меж, і він себе почував найщасливішим. Коли ж везло, й вивуджував велику рибу, особливо коропа, то хоч і кульгавим був, а додому з риболовлі поспішав, як на крилах...

З офіційної біографії князя Ярослава Мудрого:

Великий князь Київський Ярослав найважливішим своїм завданням вважав збереження цілісності держави. Саме тому основними засадами його внутрішньої політики стали боротьба з місцевими автономіями та абсолютна влада київського князя. У зовнішній політиці головною метою було відновлення та зміцнення старих кордонів на заході, а також підтримка дружніх та союзницьких відносин із сусідніми країнами.

Не останнє місце посідала й боротьба з кочовиками. Ярослав продовжив справу свого батька, розбудовуючи «Змієві вали»: 1032 р. «поча ставити городи по Роси», створюючи нову захисну лінію проти печенігів. А 1036 р. він нарешті поклав край печенізькій загрозі, розгромивши їхні орди під Києвом і примусивши назавжди відійти від кордонів Русі. «Була січа жорстока, і ледве надвечір узяв гору Ярослав. І побігли печеніги в різні боки, і не знали куди бити», – розповідає літописець.

Подальше князювання Ярослава позначилося загальним піднесенням країни: зростали численні міста, підтримувалися сталі зв'язки з провідними країнами Центральної та Західної Європи, Скандинавією, Візантією, країнами Сходу, поширювалося християнство та зміцнювалися його позиції. Русь досягла рівня єдиного територіально-політичного та правового організму.

За Ярослава розгортається й активне церковне і цивільне будівництво в Києві, розмах якого відповідав міжнародному престижу держави і значенню її столиці. Значно збільшилася територія міста, було зведено могутні оборонні споруди. Новий київський центр майже усемеро перевищив за площею старий.

Значне будівництво розгорнулося й в інших містах. У Новгороді та Полоцьку за зразком Києва споруджуються Софійські собори, у Чернігові – величний Спасо-Преображенський собор. Всі храми оздоблюються мозаїками та фресками, різьбленням, іконами. Справжніми шедеврами давньоруського декоративно-прикладного мистецтва стають предмети церковного начиння.

З ім'ям Ярослава Мудрого пов'язаний і значний злет давньоруської культури й наукових знань. Князь дбає про освіту і літописання, про переклад давньоруською мовою та переписування необхідних книжок. Звичайно, більшість літератури була церковною, богослужбовою, але поширювалися й книжки для світського читання, у тому числі трактати з історії, філософії, права, юридичних наук. Зусиллями князя створюється бібліотека при Софійському соборі, де дбайливо зберігалися не лише книжки, а й важливі державні документи. Кожна книжка являла собою неабияку цінність. Текст писали на пергаменті, оклади оздоблювали дорогоцінним камінням, емаллю, золотом і сріблом. На жаль, Ярославове книгозібрання не дійшло до наших днів. Можливо, книжки загинули під час монголо-татарської навали 1240 року, а може, просто були розділені між кількома монастирськими бібліотеками. З Софією Київською пов'язаний і новий етап розвитку київського літописання. Статті цього періоду містять не лише розповідь про історичні події, а й підсумок діяльності Ярослава Мудрого.

Про піднесення авторитету Русі свідчили також династичні зв'язки її зверхників. Київська правляча династія підтримувала родинні відносини з більшістю феодальних країн Європи. Кожен шлюб знаменував собою політичну угоду, мирні та союзницькі стосунки з конкретною країною. Так, дочки Ярослава Мудрого стали королевами Франції, Угорщини і Норвегії; сестра князя Доброніга була видана за польського князя Казимира; син Святослав одружився з дочкою саксонського графа Леопольда Одою, Ізяслав – з родичкою імператора Генріха III Гертрудою, а Всеволод – з дочкою візантійського імператора Анастасією.

Взагалі, династичні шлюби стали одним з елементів його зовнішньої політики. Ознакою престижу й могутності династії в ті часи вважалась готовність інших ведучих династій вступати з нею в шлюбні зв'язки. Тож і не дивно, що Ярослава Мудрого історики часто називали «тестем Європи».

Перед кончиною Ярослав заповідав київський престол старшому з синів, Ізяславу, не стомлюючись наказував дітям:

«Любіте одне одного... Якщо будете жити в любові між собою, то Бог буде з вами. Він підкорить вам всіх ворогів, і будете жити в злагоді, якщо ж станете ненавидіти одне одного, сваритися, то і самі загинете, і погубите землю батьків і дідів, яку вони здобули трудом своїм великим».

«Зіронько ти моя, Ярославна!..»

Точної дати – рік і день місяця, чи хоча б принаймні рік появи в цей світ Аннички, яка через роки здобуде горде ім'я Анна Ярославна, – не відомо. Жаль, але «Повість временних літ» майже нічого не повідомляє про народження княжих дочок – а це ж такі події! А тому точна дата народження Анни Ярославни досі невідома. (А раптом вона ще якось вирине на світ білий – дива і сьогодні, в наш раціональний час, можливі.)

Одні дослідники схилиються, що це, вочевидь, 1028 рік, між народженням синів Святослава і Всеволода. Другі – на чотири роки роблять Анну старіше, вважаючи роком її народження 1024-й. Треті таким роком оголошують 1032-й. Французькі ж дослідники вважають, що їй було 22 роки (як для незаміжньої дівчини – вік на той час чималий), коли вона приїхала до Франції і стала тамтешньою і на віки королевою Анною Київською чи Анною Русською (малося на увазі, що родом вона була з Київської Русі).

Французький дослідник граф Ке де Сент-Емур у своїй праці «Анна Русинська, королева Франції і графиня Валюа», що її свого часу переклав І. Франко (видана у Львові року 1909-го) запевняв: на час прибуття до Франції Анні Ярославні було аж 25 років.

Але це вже з розряду, власне, бездоказових фантазій, – про які кажуть: «аж занадто».

Вже в наші роки в Софійському соборі під шаром фарби виявили зображення – ще ж такі чудові, мистецтво високого рівня! – дочок Ярослава Мудрого і їхньої матері Ірини. Портрети, вочевидь, були написані між 1037 і 1050 роками, себто тоді, коли Ярославна ще жила в батьковому теремі під ласкавим сяйвом очей матері, котра завжди такою любов'ю обдаровувала своїх дітей, що їх Господь щедро посилав Ірині.

Дитинство Аннички минули поблизу Софійського собору, де знаходився княжий двір, що його літописці називали «Великим Ярославовим двором». Або – Красним. Із двоповерховим князівським палацом і храмом Богородиці. Всі споруди мали переходи, що з'єднували їх між собою – довгі, лункі, трохи аж лячні, але загадково таємничі, й Анничка любила ними бігати і сміятися – дитячий сміх так лунко розлітався під склепінням тих переходів. Її дитинство припало на бурхливі політичні та культурні події, що змінювали одна одну.

Крім пишних бенкетів і полювань, церковних відправ – це було характерним для стародавнього світу, – у Києві Ярослава буяло й громадське та просвітницьке життя. Відкривалися школи, засновувались бібліотеки, а переписування і переклад книг було значною державною справою. А які вечори відбувалися при дворі князя, на яких виступали поети, музиканти і неодмінно – розвесело-мудрі скоморохи! Анничка й зростала в тій культурній атмосфері держави, що була на той час наймогутнішою і найрозвиненішою у світі. Прискіпливо підібрані вчителі – кращі з кращих – навчали князівну грамоті, історії, іноземним мовам, співу, вчили правил етикету. Навіть малювати вчили! Тож документи свідчать: Анничка мала добре вироблене письмо, не виключено, що вона цим, як-то кажуть, набивала руку.

Якщо хлопчики в ті часи недовго залишалися під материнським наглядом – майбутні воїни, ними займалися чоловіки, – то дівчата жили з матір'ю на жіночій половині двору доти, доки їх не видавали заміж. Ось так при матері зростала й Анничка – в атмосфері поваги до батьків і шанування церковних канонів. Отже, на той час вона отримала найкращу освіту. На довершення до всього, княжна мала знати «назубок» придворний церемоніал та правила етикету, вміти вести домашнє господарство, прясти, шити і вишивати.

Князівни повинні були вільно поводитися з кінями і добре їздити верхи та володіти зброєю. Її, Анничку-дівчинку, кмітливу, з біса гарненьку, і зобразив разом з батьками, братами і сестрами давньоруський художник на фресці Софії Київської. Вона зодягнена в довгу

візантійську одіж, прикрашену шиттям та коштовним камінням, на голові – поверх розпущеного «золотого» волосся, – хутряна шапочка. Постаць, на жаль, невелика, більшість дослідників вважає, що портрет на фресці позбавлений конкретних рис, але, на нашу думку, це не так. Щось невловне, незбагненне, чим так вражала Анна все життя, таки присутнє на фресці...

Маленькою Анничка не просто ходила, а рухалась підбігом-підстрибом, весело і щось тільки їй відоме, безжурно наспівуючи – голос змалечку мала просто чудовий. До всіх була привітна і рівна, доброзичлива й щедра на доброту – Ярослав Мудрий невтомно вчив дітей жити в мирі і любові між собою.

Усі три дочки Ярослава Мудрого носили горде батькове ймення Ярославни і всі три були гідні його. Коли норвезький принц Гарольд (пізніше король Норвегії) вирушив у далекі країни, щоб здобути славу подвигами своїми, а вже потім посвататись до Єлизавети Ярославни, то ось як ту сцену зобразив О. К. Толстой:

Гарольд в боевое садится седло,
Покинул он Киев державный,
Вздыхает дорогою он тяжело:
«Звезда ты моя, Ярославна!..»

І ось, швидко чи неквапом – французьке посольство нарешті прибуло до Києва, здолавши відстань у 3000 (три тисячі!) км.

Перед Золотими ворітьми столиці давньої Русі воно зупинилося, як пишуть історики, з «почуттям подиву й захоплення». Брат Анни, Всеволод Ярославич, зустрів перед Золотими воротами французів і вітав їх вишуканою латиною.

І вже пишне французьке посольство їде вулицями Києва, їде неспішно, бо вражене побаченням – послі тільки крутять головами навсібіч. Їдуть під бемкання дзвонів кількесот київських церков і храмів. І послі від самих парадних воріт дивувалися тим церквам, золотим баням, пишним кам'яним палацам та хоромам бояр, а назустріч їм повільно виростала громада Софії Київської...

У Святій Софії прибульців з далекої Франції чекав урочисто-пишний прийом. Послі й там крутили головами, вражені фресками, сьйвом мозаїк, що вкривали стіни і склепіння. Піднявшись східцями великої круглої башти, послі опинилися нагорі, де їх зустріла княжа родина.

І врочисто пролунали слова:

– Генріх I Капетинг, король Франції, просить у великого князя Київського руку його дочки Анни... Адже навіть до Франції дійшла слава про чари принцеси, себто Анни... Король велів передати, що він «зачарований розповідями про її досконалість».

Сказання друге. Сподіваюсь, що саме Ви – король?..

*І от до церкви повели
І руки їм перев'язали,
Навкруг престолу обвели
І їх навічно обвінчали.*

Ст. Руданський

Спадкоємця трону може народити лише королева. Скільки шлюбів у роду людському?

Все своє дотеперішнє життя я був певний (та й досі певний і завжди буду певний): шлюб (родинний союз, співжиття чоловіка й жінки за взаємною згодою) буває лише один. Той шлюб, коли... Прочитую письменника:

«Стояла тополя уся в серпанку, струнка і тремтяча, як наречена, що йде до шлюбу». Гм... Це тополя, а що вже буває з нареченою, яка йде до шлюбу – зайве й говорити. Бо шлюб є шлюб. На все життя – хоч дехто й по кілька разів шлюбиться, але ж кожен раз – із любові. Неодмінно!

А виявляється, шлюбів у роду людському багато.

Скажімо:

Тимчасовий шлюб. Тривалість його визначається згодою сторін, про що й зазначається у шлюбній угоді. Як тільки строк, який за угодою був укладений, закінчується, шлюб та інші правові відносини між подружжям вважаються такими, що припинилися.

Цивільний шлюб – оформлений у відповідних органах державної влади без участі церкви. (В Україні – єдино можливий вид шлюбу, на який поширюється цивільне право.) Також цивільним шлюбом («громадянським») помилково називають співжиття двох.

Церковний шлюб. У багатьох країнах має юридичну силу, в деяких є єдиною легальною формою шлюбу. В православ'ї, протестантизмі і в католицизмі укладення шлюбу є одним із таїнств – вінчанням.

Мезальянс – шлюб між особами нерівного стану.

Морганатичний шлюб – різновид мезальянсу, в результаті якого особа нижчого стану не підвищує його.

Гостьовий шлюб – зареєстрований належним способом шлюб, за яким подружжя не веде спільне господарство, а живе кожне окремо.

Фактичний шлюб – незареєстрований, у деяких країнах це – «сожителство». Часто термінологічно його називають «цивільним» – відносини між партнерами не оформлені в установленому законом порядку. Але права дітей, народжених у такому шлюбі, не відрізняються від прав дітей, народжених поза шлюбом.

Шлюб з розрахунку – такий союз встановлюється заради особистої вигоди чи якихось інших стратегічних цілей – любов'ю тут і «не пахне».

Фіктивний шлюб – може укладатися з різних причин: отримання громадянства, політичного притулку, житла, спадку, отримання пенсії та інші корисливі цілі.

Шлюб з принуки, коли одна або обидві сторони одружилися без його чи її згоди або й супроти неї.

Шлюб «по зальоту» – силуваний шлюб за наявності незапланованої вагітності.

Компенсаційний шлюб – традиційна практика шлюбів з принуки – для вирішення між-племінних чвар.

Шлюб за домовленістю – практика, коли хтось, крім самої пари, робить вибір жениха чи нареченої, ігноруючи сам процес знайомства, зближення.

Полігамія – одночасне перебування чоловіка у шлюбі з кількома жінками. В шаріаті кількість жінок обмежена – не більше чотирьох.

Поліандрія – одночасне перебування жінки в шлюбі з кількома чоловіками, зустрічається рідко. Наприклад, у народів Тибету, Гавайських островів.

Груповий шлюб – історично первинна форма шлюбу, за яким у шлюбні відносини вступають роди людей, а не окремі люди.

Шлюб із любові...

Нарешті, нарешті – шлюб з любові! Взаємній. Уявляєте?

«Ось із нього, із шлюбу з любові, і треба було автору починати! – вигукне тут котрийсь нетерплячий читач. – Адже це – найголовніший шлюб з-поміж людства. Усі інші – то таке... Бо без шлюбу з любові (як і без любові) й людства не було б...»

Так-то воно так, але трохи... й не так.

Без любові в роду людському реєструється шлюбів не менше, як по любові – парадокс! Десятки тому є, були і будуть – причин.

От і в нашому випадку, в історії нашій, шлюб відбувся без любові. Церковний, між іншим.

Та і яка любов, як молоді до самого вінчання в соборі Реймса не лише не бачили одне одного (він її, вона його) – а й жили в різних країнах, за тисячі кілометрів одне від одного! Франція – Париж, Київська Русь – Київ.

Яка вже тут любов, коли між ними – тисячі кілометрів!

Яка вже тут любов, коли Анничка до приїзду королівських сватів до Києва навіть чути не чула про якогось там Генріха I, на той час короля овдовілого.

Більше того – вона не чула не лише про існування якогось там Генріха, а й навіть про його країну, про якусь там бідну, затуркану Францію на околиці світу.

Любові не було. Була домовленість. Себто шлюб по домовленості. Або ще – з розрахунку. Що одне й те саме.

Та й Анничка не йшла заміж зі своєї волі: її, не питаючи згоди, видав у якусь там Францію за якогось там Генріха батько, князь Ярослав Мудрий. А дочка завжди мала підкорятися волі батьків.

У руслі своєї міжнародної політики – родичання з монархічними дворами Європи для зміцнення свого престижу, держави своєї й авторитету в Європі.

На той час князь Ярослав Мудрий породичався чи не з усіма дворами монархічної Європи. І від того авторитет його і держави, яку він очолював, тільки зріс.

Та й Генріх I вибрав Анну з далекого, але славного і знаного в Європі Києва – яку до того знати не знав, – з чисто політичних міркувань: породичатися з могутнім владарем Київської Русі. До всього ж, як ми вже згадували, йому потрібен був спадкоємець трону, що його могла народити лише королева – вродлива, здорова, плодюча. (Як тоді казали – з плодючої раси. Такою і вважалася Анна.)

Плодюча раса...

Принагідно.

«Я не один рік живу у Франції, – ділилася своїми спогадами й роздумами одна росіянка, яка вийшла заміж «у Париж», за француза, зрозуміло, і коли в якійсь газеті зайшла мова про міжнаціональні шлюби, відгукнулась зі своїми роздумами, – і можу впевнено сказати, що така незвичайна популярність міжнаціональних шлюбів пояснюється перш за все тим, що при виборі нареченої багаті французи, як правило, шукають здорову жінку, продовжувачку роду, династії. І в цьому слов'янські наречені не мають собі рівних серед представниць слабкої статі інших національностей».

Бо вони – виховані, вродливі, розумні. Здебільшого з чудовою освітою, про яку може тільки мріяти французенка. «Вони легкі в побуті, – додає далі жінка, яка «вийшла заміж у Париж», – хатні, слухняні. Французів захоплюють їхня кмітливність і невибагливість. А знамените російське «авось» милі французькі чоловіки хронічно ідентифікують із загадковою «російською душею», а наше ліричне розуміння життя: «наповніть життя радіщами, закутайте ніжністю, зігрійтесь любов'ю, щастям зодягніться...» – сприймаються ними, як якесь чарівництво... Французи і росіяни настільки різні, що це, як не дивно, і притягує нас одне до одного. Французи люблять наших жінок. Чому? А тому, що вони доброзичливі, довірливі, романтичні, часто здатні ідеалізувати свого партнера. До всього ж французам досить зручно жити з іноземкою. Якщо вона не сподобається – її запросто можна вигнати з дому. Закон у Франції захищає тільки французенок. Часто наші милі й наївні дами навіть не здогадуються, що може чекати їх на чужині.

У Франції немає закону (як у Америці, наприклад), що зобов'язує чоловіка перед весіллям декларувати, чи він має або мав проблеми з поліцією, лікувався в психіатричній лікарні тощо. Це назавжди залишається містичною таїною особистого життя кожного громадянина Франції. Часто наші дівчата потрапляють в ситуації, де їхньому життю загрожує небезпека. Їх чекають знущання з боку чоловіка, побої... Одна. В незнайомій країні. Без звичних з дитинства друзів... На чужині внутрішні муки подвоюються ще й тим, що треба вивчити мову, звикнути до нових порядків укладу життя в еміграції. Звичайно, любов здатна творити чудеса, і кожна жінка має право жити і відчувати себе щасливою...

А коли виникнуть дрібні розбіжності та суперечності і проблеми в змішаному шлюбі, то як тоді даються взнаки відмінності культури, виховання, моралі, національні особливості – все те, що називається національним характером і стилем поведінки.

І далі росіянка, яка «вийшла заміж у Париж», додає: «Я добре почуваюсь усюди і в будь-якій країні, якщо людина, яку я люблю, поруч».

Виходить, головне в міжнаціональних шлюбах – як, між іншим, і в національних, – це...

Так-так, любов. Коли той, кого кохаєш, поруч. Тоді все гаразд. Це було істиною і тисячу років тому, є істиною сьогодні і буде істиною назавжди.

А любов... Любов Генріха Капета тоді не цікавила. Принаймні до жінок.

Якщо вірити історичним свідченням, Генріха більше цікавило товариство молодих, гарненьких пажів, аніж, як то слід було сподіватися, молодих жінок. Він їх і унікав, віддаючи перевагу хлопчикам...

Гм...

І лише потреба мати законного спадкоємця змусила його одружитися – офіційно! – з дівчиною, коронувати її як королеву – все мало бути, як уже мовилося, законно, – і «замовити» їй спадкоємця. Адже лише спадкоємець, зачатий Генріхом I і народжений від його законної дружини-королеви, міг мати право по смерті батька зайняти його трон.

Тільки це й змусило (та й свита при королеві на цьому наполягала) Генріха I звернути увагу на представниць прекрасної половини роду людського. Врешті-решт, він, посватавшись до дочки київського князя Ярослава Мудрого, посилено почав удавати з себе закоханого в Анну, та наголошувати, що всі ті чутки-плітки, що про нього поширюють його недруги, – брехня, тоді ж як насправді його ваблять жінки.

І нічого тут незвичайного чи рідкісного навіть у ті часи (не кажучи вже про пізніші) не було. Історія знає подібні приклади. Ось хоча б один із них.

Сестра останньої імператриці Росії Олександри Федорівни – Єлизавета Федорівна, народилася у родині німецького аристократа (як і Олександра Федорівна), великого герцога Людвіга IV Гессен-Дармштадтського, у двадцять років була видана заміж за великого князя Сергія Олександровича, брата російського імператора Олександра III.

Спершу Єлизавета була навіть задоволена, що її обранець – великий князь – вельми стриманий у поведженні з нею, своєю нареченою, не поривався швидше залишитися з нею наодинці, не кидав на неї похитливих поглядів і взагалі ніби й уваги на неї та на її жіночі принади не звертав. Гм... Жених спершу здавався їй якщо не холоднуватим, то – стриманим та добре вихованим. Що ж, це дуже добре. Але швидко виявиться, що річ зовсім не в цьому. Перед самим шлюбом великий князь, затіявши з нею, як зі своєю нареченою, відверту бесіду, раптом заявив: він дав обітницю (чорні дуги брів нареченої злетіли вгору – кому? Перед ким?) невинності... Чи то пак, непорочності. Себто – ніякого гріха...

«Виявляється, любов – гріх? – вкрай була вражена наречена. – З якого це часу взагалі, а в подружжя зокрема?»

Але уточнювати не стала. Якщо наречений проти того, що буває між чоловіком та жінкою в постелі, то... що ж... Так тому й бути.

Сама не розуміючи, чому, погодилась на пропозицію нареченого, і молодята уклали між собою неписану угоду («по взаємном согласии»): їхній шлюб буде духовним, позаяк вони житимуть у ньому, як брат і сестра... Трохи незвично, але Єлизавета, яка завжди в усьому відзначалася стриманістю і духовне завжди ставила вище фізичного, погодилась, а тому, ставши чоловіком і дружиною, вони спали в різних спальнях... Ди-ви-на!..

Лише пізніше Єлизавета дізнається (це її як громом приголомшило), що чоловік її, великий князь, насправді – великий любитель «того, що відбувається в постелі», тільки...

Тільки воліє мати інтим із... чоловіками! Великий князь, себто її чоловік, виявляється, був... педерастом. Сиріч, «голубим». (Чи як нині збоченці в Європі придумали «благородне» слівце – гей.)

Отож жінки його геть не цікавили, а вабили лише чоловіки – таке він мав збочення і почувався при цьому, попри громадське засудження такої «любові», ще буцімто й уповні щасливим.

Єлизавета (як би на її місці вчинила інша), дізнавшись про такий нахил чоловіка, не здійняла гвалт, не кинулася розлучатися із збоченцем; велика княгиня вирішила прийняти це як кару за гріхи (які?), бо її шлюб – це хрест Божий, і його треба нести покійно й терпляче і не ремствувати – така воля небес. Недарма ж вона пізніше буде зарахована до лику святих.

Дізнавшись про такі порочні нахили чоловіка, ігнорована ним як жінка, Єлизавета і далі жила з чоловіком (а втім, це було радше не подружнє життя, а всього лише під одним дахом), хоч її глибоко ранив чоловік своєю «любов'ю» до собі подібних. І як жінка Єлизавета намагалась не звертати на це уваги аж до 1905 року, коли одного дня Сергія Олександровича, бодай і номінального її чоловіка, не рознесе на шматки бомба терориста Івана Каляєва...

Заміж удруге, обпікшись, вона не буде виходити, погамує свою жіночність, і звідтоді у неї прокинеться любов до ближніх.

Анні Ярославні повезло-поталанило більше. Генріх I Капет, король Франції, який захоплювався до того лише «хлопчиками-пажами» (їх підбирали для нього неодмінно лише

юних і гарненьких, утаємничуючи, правда, порочне захоплення свого повелителя, хоч таких епатажів утаємничити неможливо од всевидячих придворних), все ж змушений був повернутися до жінки, себто до Анни Ярославни. І негадано захопився Анною, відкривши для себе всім відому істину: виявляється, тільки з жінками! – буває справжня інтимна любов, що її ні з чим не можна порівняти. Отож прожив із нею як із дружиною, хоч і недовго – рання смерть короля тут стала на заваді, – але ж таки кохаючи (бодай і по-своєму) дочку Ярослава Мудрого. А після того, як вона подарувала йому спадкоємця трону, і поготів дякував силам небесним, що послали йому таку незвичайну жінку, яка принесла йому стільки щастя!

Якось в одній з інтернетських оповідок про Анну Ярославну (а їх там з'являється чимало, зустрічаються серед них і вельми змістовні й цікаві) випало мені прочитати й дещо фантастичне з її життя у Франції. Виходить, «шлюб Анни виявився нещасливим, і вона втекла від чоловіка до графа Рауля II Валуа. Королівська влада у Франції перебувала в стані занепаду, і король Генріх I не міг повернути дружину». Так і написано. Як-то кажуть у таких випадках, хоч стій, хоч падай. Утекла королева Анна від короля Генріха до графа Валуа.

Це вже ні на який копил не лізе, і ще бурхливішої фантазії годі й придумати.

Автор цього вражаючого фентезі щось десь читав, щось десь чув, але, як у тій іронічній приповідці: чув дзвін, та не знає, де він.

Анна й справді стала дружиною графа Рауля де Валуа, але ж не втікала до нього, а пішла за нього. Коли стала удовою – по смерті свого першого чоловіка, опинившись в самотині, у статусі удови.

З Генріхом I вона прожила хоч і недовго, але з відчуттям (скажімо так обережно) – повноти шлюбу. І таки народила двох синів йому. Хоча... Не все було так просто й однозначно в її заміжжі. Відлуння тих складнощів і сьогодні не затихає.

Сучасні історики дещо скептично оцінюють заміжжя Анни Ярославни. Ось хоча б так: «Подружнє життя Анни, як це часто бувало, коли шлюби укладалися з державних міркувань, склалося нещасливо. Літній Генріх не викликав у неї ні любові, ні поваги. Слабкий і нерішучий правитель виявився нездатним приборкати бунтівливих васалів. Як же не схожий він був на батька Анни, – всевладного й розумного великого князя Ярослава!..» І т. д. у цьому ж дусі.

Це так, але...

І не зовсім так. (На перший погляд, це те, що лежить на поверхні.) А якщо глибше... Анна справді розчарувалася у своєму судженому. Хоч його величність і король, а... Не таким вона уявляла свого судженого, та ще й короля. Генріх виявився немолодим, не зовсім привабливий зовні... Анна ж була молодою та гарною, такого ж багла супутника життя. До всього ж він і справді якийсь... м-м... млявий, нерішучий. Як-то кажуть, ні ри ні м'ясо. Гм... Але до Франції після сватання королівського посольства Анна їхала з вірою, що, попри все, буде відданою дружиною його величності, зразковою королевою Франції, доброю матір'ю майбутніх дітей. Своє розчарування королем сховала глибоко в собі, пригнітила його, і скільки жила з Генріхом, стільки й була йому вірною, зразковою королевою і матір'ю його дітей. Шанувала Францію, яка стала їй другою батьківщиною. І Генріх не міг їй жодним словом дорікнути, навпаки, був радий і щасливий, що саме йому послана долею така незвичайна жінка, як київська принцеса.

Правда, на самому початку її загалом тихого і спокійного шлюбу (з «любим Анрі», як вона його називала і називала щиро, коли ще не закінчився їхній медовий місяць), була в її душі й гірчинка.

Це коли вона дізналась, що король Генріх до неї захоплювався (ні-ні, не жінками, що було б не дивно), а...

Хлопчиками-пажами.

І взагалі – молодими чоловіками.

І те захоплення – стидке й бридке – називалося одним негарним словом, що його вона і повторити не хотіла – цур йому, пек! Анна ще в Києві чула, що десь там, у незнаній їй тоді Європі, є такі чоловіки, які любляться з... чоловіками. (Жінки, коли про це розказували, плювалися.)

Скільки в світі білому дівчат та жінок, звабливо-чарівних, а тут...

Анна тоді не захотіла більше слухати (у собак злучка, і то краща, як у тих збоченців) про таких... Тоді вона й гадки не мала, що саме такий чоловік їй і трапиться.

Думала, що грець її схопить, як почула те.

Проплакавши ніч, вирішила не впадати більше в розпач, а поборотися своїми жіночими звабами-чарами за Генріха, довести йому, що справжня любов у чоловіка може бути лише з дружиною. (Заразившись ще в юності мужолозтвом, Генріх просто боявся після того жінок і всього того, що з ними у чоловіків буває.) Чи вона постаралася, чи Генріх ще не встиг загрузнути в своїм мужолозтві, але після першої ночі, проведеної з Анною, вранці, стомлений, але захоплено-щасливий, вигукував:

– Ти мене врятувала, Аннет! Сьогодні я, люблячись з тобою, зробив найбільше своє відкриття в теперішньому моєму житті: любов буває в чоловіка лише з жінкою, а любов з жінкою для чоловіка – то є найбільшим щастям, посланим йому самими небесами.

Анна відчула себе врятованою. Більше вони до цієї теми не поверталися і жили в злагоді і...

І навіть в любові. І в щирих почуттях.

Тільки іноді Генріх, після їхньої бурхливо проведеної ночі, казав:

– Тепер я розумію, чому Господь послав Адамові не ще одного Адама, а Єву.

У часи Ярослава Мудрого літаки до Парижа не літали

Париж... Сьогодні мільйони туристів удень і вночі дефілюють паризькими вулицями. Столиця Франції належить до тих міст світу, які найбільше відвідують. Туристи й ділові люди. Творці. З України прямі перельоти Київ – Париж здійснює МАУ – міжнародні авіалінії України. Ціна квитків у авіакасах становить 3500–4000 гривень. Час перельоту – 3 години 20 хвилин.

У Парижі – два міжнародні аеропорти: Шарль де Голль і Орлі. Шарль де Голль входить в десятку найбільших аеропортів світу щодо пасажиропотоку. Щоденно він обслуговує більше 1400 рейсів різних авіакомпаній. Пасажири міжнародних рейсів прибувають у перший термінал аеропорту Шарль де Голль. Митний догляд здійснюється вибірково.

Аеропорт Шарль де Голль розташований за 25 км від Парижа. Дістатися до столиці можна або громадським транспортом, або таксі, вартість проїзду – 50 євро.

Париж пропонує широкий вибір готелів на будь-який смак і гаманець.

Пересування містом? Нема проблем. У Парижі досить розвинута транспортна інфраструктура. Крім громадського транспорту, досить популярний там (не повірите!) велосипед.

У Парижі зосереджено значне зібрання культурних скарбів Європи. Символ столиці Франції – Ейфелева вежа, яку з дня відкриття вже відвідало 200 мільйонів чоловік. У Парижі також знаходиться знаменитий музей. Себто Лувр. Щорічно він приймає більше 8 мільйонів відвідувачів.

Певна річ, у часи Ярослава Мудрого літаки до Парижа не літали, не було також і бажаючих відвідати якийсь там Париж, що на ті часи був трохи кращим за глухе село на околиці Європи.

Замість 3 годин 20 хвилин сьогоднішніх (за 3500–4000 гривень) – до Парижа тоді можна було дістатися лише наземним шляхом. І займало це мало не рік безперервних мандрів.

Анна прощалася з Києвом назавжди. Поклонилася всім міським святиням, оббігала всі закутки батькового палацу, де виросла, піднялася на башту Святої Софії і, востаннє оглянувши Київ, попрощалася з ним, обійшла собор, пустила сльозу біля Золотих воріт... Розуміла: більше рідного Києва вона вже за своє життя не побачить – надто далека Франція, наче на іншому краю світу. Тож шлях туди простилався неблизький – через Краків, Прагу, Регенсбург. Її буде супроводжувати батькова дружина – дороги у ті часи були небезпечними.

Почалося збирання. Анна отримала багате віно, попрощалася з батьком-матір'ю, з родичами, з киянами та Києвом і вирушила до чужої Франції, яка мала їй стати рідною.

На прощання, як і годиться, Ярослав Мудрий дав дочці батьківські настанови:

– Доню моя. Ти знаєш, що люди мене називають Мудрим – спасибі їм. Може, вони й не помиляються. Як кажуть, людям завжди видніше, хто є хто. Так от. Спробую тобі, Анничко моя, дати премудру (як удасться) порадоньку.

– Слухаю, батьку. Твоя порада буде мені рятунком у житті.

– Ненька моя Рогнеда в дівочтві була княжною полоцькою, а в заміжжі – київською. Твоя бабця Анна Романівна в дівочтві була принцесою візантійською, а в заміжжі – княгинею київською. На честь її тебе й названо, Анничко. Тож слухай. Анна Романівна з далеких країв прибула до Києва і тут знайшла свою другу отчизну. Ти, дочко моя, княжна київська, з Києва їдеш в чужий край, щоби там знайти свою нову батьківщину. Але й у Франції, ставши їхньою королевою, не забувай, дочко моя, якого ти роду-племені, що ти – княгиня київська. Ви всі,

і Рогнеда, і Анна Романівна, і ти, Анна Ярославна, – княгині київські. Були, є і будете ними завжди. Твого діда, а мого отця, Володимира Святославича, величали...

– Красним Сонечком Русі! – вигукнула Анна.

– Красним Сонечком Русі, – повторив Ярослав. – Тож і ви, мої рідні – теж красні сонечка Русі. Красно сяйте, княгині наші. Од вас і нам буде красно жити. Бо як же небові бути без красного сонечка, як нам жити без вас, княгині наші, сонечка красні наші? Тож не забувай у Франції, чия ти онука – Володимира Великого, а дочка Ярослава, котрого називають Мудрим. І Київ наш не забувай, і Русь нашу славну і красну не забувай. Як не забувай, що ти до руського народу належиш. Ти мене чуєш, дочко моя?

– Чую, батьку, і в чужих краях буду я руського народу, якою колись удалась.

– От і славно, от і добре, дочко моя, донечко моя красна.

На тім вони й попрощалися.

Як час покаже – назавжди.

Принаймні в цьому світі.

Французьке королівське посольство здолало за маршрутом Париж – Київ 3000 (три тисячі) кілометрів. Тепер мало подолати їх – все ті ж 3000 кілометрів, – але вже за маршрутом Київ – Париж.

Дорога передбачалася довгою, попереду посольство, що його очолювали єпископ Готьє та міністр двору Гасселін де Шаліньяк, чекала невідомість. А вона може бути доброю і ворожою – як поталанить.

Шлях за маршрутом Київ – Париж спеціально для Анни, щоб не стомлювати наречену, вибрали хоч трохи коротший, хоча насправді і він був таким же довгим, трудним і небезпечним, як і всі інші: Гнезно, Краків, Прага, а вже від чеської столиці поворот на Естергол. Звідти до самого Регенсбурга треба було пливати Дунаєм у човнах, а потім через Вермс і Майнц вже лежала пряма сухопутна дорога до далекого (скільки не їдь, а він все одно залишається далеко й далеко) Парижа.

За відсутності нинішньої авіації й справді далеко, наче на кінець світу. Ну й Європа! Не інакше, як у чорта на куличках!

Хоча Київ – це теж Європа, але... Далеко, надто далеко вибрав великий князь Київський Ярослав Мудрий жениха для своєї дочки.

Щоб не витратити задарма часу в дорозі, Анничка під керівництвом єпископа Роже, вихідця з роду графів Намюрських, вчила французьку мову. Вона з дитинства, як і всі діти Ярослава, знала кілька мов, особливо добре латину, тоді офіційну мову Європи, тож вивчити ще й французьку – а дорога довга, – для неї не становило труднощів¹⁰. Діставшись Парижа, княжна вже вільно володітиме мовою своєї другої батьківщини.

Швидко чи ні, а лише по весні 1049 року французи побачили кортеж, на чолі якого їхала золотоволоса красуня, київська княжна Анна Ярославна. «З косою кольору спілого жита» – чи не тому її у Франції ще називатимуть Анною Рудою. З любов'ю називатимуть, захоплюючись її вродою.

Якщо у блондинок біляве волосся, у русих – світло-пшеничне, з жовтуватим або сіруватим відтінком, брюнетки чорноволосі, шатенки – темно-русі, то руді – завжди червону-

¹⁰ Французька мова належить до романської групи індоєвропейської сім'ї мов. На території Франції розрізняють основні діалекти: франсійський, нормандський, валлонський, пікардійський, лотаринзький, бургундський та ін. Літературна французька мова почала формуватися з XIV століття на основі франсійського діалекту. Французька мова – результат еволюції латинської мови (точніше – народної латини) на території Галлії, завойованої римлянами в I ст. до н. е. Історію французької мови поділяють на періоди: галло-романський, старофранцузький, середньофранцузький, ранньофранцузький, новофранцузький, класичний новофранцузький, сучасний. У XVI столітті формується національна французька мова. Алфавіт – на основі латинського. З XVII–XVIII ст. французька мова почала використовуватися як міжнародна.

вато-жовтуваті, і їхні шевелюри (від фр. *chevelure* – волосся, звичайно ж, на голові в людини) відливають золотистою теплою і ваблять зір ще чимось – гарним, незбагненим.

Правда, руде волосся часом ставало причиною забобонів. Наприклад, у кельтській міфології відьми найчастіше зображувалися саме з рудим волоссям, отож в європейській культурі рудий колір волосся в жінок довгий час асоціювався з відьмами.

Щоправда, яскраво-рудий колір волосся у жінок ще й досі асоціюється... з екстравагантним характером. Або з чимось таємничим чи містичним. (Якийсь час у Європі навіть побутувала думка, що в рудих відсутня... душа.)

Слово про рудих

У роду людському рудоволосих зовсім небагато, за різними статистичними даними – від 1 до 10 відсотків населення планети Земля. Це унікальні люди і, мабуть, тому вони зазнають – чи зазнавали в минулому, – страждань. Наприклад, у Давньому Єгипті їх приносили в жертву богу Сонця. А коли в Європі в часи Середньовіччя лютувало полювання на відьом, рудоволосих жінок у першу чергу звинувачували в чаклунстві і спалювали їх на вогнищах. Ба, навіть російський імператор Петро I своїм «височайшим указом» заборонив рудоволосим займати державні пости й виступати свідками в суді...

У часи Середньовіччя вважалося, що руда дитина народжується у жінки, яка мала інтимні стосунки в критичні дні. У ті лихі часи будь-яку жінку могли спалити на багатті інквізиції, і ніхто її не наважився б навіть порятувати – бо руда вважалася відьмою. Аби не привертати до себе увагу, рудоволосі намагалися селитися подалі від людей, а це вважалося прямою ознакою, що руді – чаклунки і слуги диявола, тож їх природа й помітила кольором волосся.

Якщо загалом на тисячу рудих людей у світі трапляється 1–3 відсотка чи десь 20 «екземплярів» на тисячу інших, то Шотландія має найбільшу пропорцію рудих – їх там 13 відсотків. На другому місці Ірландія – 10 відсотків, а в США рудих – близько 12 мільйонів. Мало не шість відсотків усього населення цієї країни.

А взагалі рудих треба берегти, адже численність їх різко скорочується, бо збільшується кількість змішаних шлюбів. Тож генетики підраховали: «люди Сонця» ризикують вимерти в найближчі кілька століть. Аби порятувати їх, у США навіть створили Міжнародний союз рудих. За його даними, руде волосся мали Нерон, Галілео Галілей, Христофор Колумб, Фрідріх Барбаросса, Кромвель, Вільгельм Завойовник, Антоніо Вівальді, Леонардо да Вінчі, Вінсент Ван Гог, Фрідріх Шиллер, Сара Бернар, Джордж Вашингтон... А ще Єлена Троянська, та, що стала причиною Троянської війни. Окрім того, цар Давид, Афродіта, Наполеон Бонапарт, Марк Твен, Вінстон Черчилль і багато-багато інших, не менш видатних...

Шкода, але в багатьох країнах до рудих ставляться із забобонами, крім хіба що Британії, Шотландії та Ірландії, де вони, навпаки, користуються неабиякою повагою (вважається, що це нащадки кельтів, корінного населення цих країн). Хоча деякі спеціалісти ідуть ще далі і вважають, що руде волосся було успадковане аж від неандертальців. Справді, куди вже далі. А тому вважається, що вік гена, який відповідає за руде волосся, світлішу шкіру та веснянки – від 50 до 100 тисяч років! Правда, зустрічаються й прихильники теорії, що руді прилетіли на планету Земля з якихось інших країв Всесвіту, Або з паралельного світу вигулькнули. Чи не тому, мовляв, багато рудих якісь... м-м... не такі, як інші гомо сапієнс. Серед рудих, наприклад, більше зустрічається людей з екстрасенсорними здібностями, вони можуть віщувати майбутнє і навіть впливати на погоду. Бо знаються з нечистою силою, а насправді – із собі подібними пришельцями з інших світів.

А загалом, рудоволосі, себто ті, у яких волосся має золотавий колір – це гарні люди – особливо жінки. Вони в першу чергу, недарма ж їх так гарно називали (називають) – діти Сонця.

Такою вродливицею, рідкісною серед людей – і не тільки за кольором волосся та радісно-веселими веснянками, і була Анна Ярославна. Принаймні всі, хто знав королеву Франції, так були переконані і так вважали, називаючи її не інакше, як жінкою Сонця.

Такою незвичайною жінкою Сонця – а не тільки французького короля Генріха Капета – і була дочка Ярослава Мудрого, незрівнянна Анна Ярославна, чиє пишне волосся і справді горіло на сонці і відливало золотом – навіть і в похмуру погоду. І всі, хто дивився на королеву,

посміхалися й добрили душею... Тож, виходить, і справді рудих треба берегти. Особливо жінок. У першу чергу жінок.

Анна Ярославна було злегка рудуватою, хоча, швидше, золотоволоосою, тож справді здавалася незвичайною (та, зрештою, вона й була такою), а відтак – якоюсь загадково-містичною, не від світу цього. Себто дехто вважав, що у дочки Ярослава Мудрого дещо є таке... м-м... і справді мовби чаклунське. В незвичайному значенні цього слова, адже справжня жінка (і це давно і міцно вкоренилося у свідомості чоловіків) хоч трохи, а повинна бути чаклункою. Недарма ж чоловіки часто кажуть, казали і казатимуть про коханих: «Моя ж ти відьмочка!..» І додаватимуть (захоплено): «Відьма, але – моя!»

Спливали в безвість місяці – один, другий, третій... п'ятий...

Місяць за місяцем, минаючи міста і села Європи, рухався кортеж Анни Ярославни. Позаду вже залишилися польські й чеські землі, Франконські гори, відголубів Дунай і теж залишився десь там позаду, наче в іншому світі, а кортеж все рухається й рухається. Вперед і вперед... Боже, як далеко від Києва та Франція! Коли вже вони до неї дойдуть? Та чи й дойдуть? Так, чого доброго, й рік у дорозі мине. Анничка за довгу дорогу вже встигла пристойно оволодіти французькою мовою, а Франції все немає й немає. І раптом якогось дня, теплого і сонячного, вона вигулькнула на обрії – чужа, незнайома, загадкова Франція.

Чутки, що до Франції їде королева, випереджали кортеж, люди виходили до дороги – подивитися, яка вона, королева їхня, принцеса з далекої і незнаной їм Русі. З цікавістю придивлялася до них і Анна. Усі вони в полотняних сорочках і вузьких, теж полотняних, штанях, взуті в черевики на дерев'яній підшві. І всі у вовняних панчохах.

Анну застерегли: його королівська величність Генріх I Капет, володар, святійший король Франції в супроводі лицарів, слуг, духівництва виїхав їй назустріч... Цікаво, який він, король і її завтрашній чоловік? В уяві Анни вже вималювався його образ – звичайно, це високий, стрункий і вродливий юнак, молодик, сміливий воїн. Про те, що її шлюб – це всього лише політичний крок її батька, думати не хотіла. Вона хотіла кохати і бути коханою. І звичайно ж, щасливою дружиною і матір'ю майбутніх дітей – королю Франції дуже потрібний спадкоємець.

Ідучи назустріч Анні, Генріх теж гадав – не без тривоги: а яка ж вона, руська принцеса, його завтрашня дружина і королева? Йому досі так і не випадало займатися жінками та коханням – не було коли. Майже тридцять років свого царювання він провів у боротьбі з непокірними феодалами. Називав-величав себе государем Божою милістю, мав гучні титули, куди входили назви земель, власники яких і не збиралися визнавати його за короля. По-справжньому Генріх володів лише невеликим доменом Іль-де-Франс, який межував із Бургундією, Аквітанією, Фландрією, Шампанню, що були в декілька разів більші за королівську землю. Король до них і не потикався – не мав достатніх сил, тож остерігався приниження. Крім свого домену, іншими землями він володів суто формально, їх ще треба було завойовувати, приєднувати і творити з них Францію...

Невеселі роздуми короля урвали вигуки слуг:

– Їде!.. Попереду принцеса Анна!

Генріх рвучко підвів голову: попереду обозу, що неквапом рипів-скрипів колесами, в супроводі єпископів і служників верхи наближалася Анна Ярославна. Вона явно схвилювана. Не інакше, як від того, що ось-ось побачить свого красеня-короля...

І миттєве розчарування. Їй вклонився невисокий на зріст, дещо товстуватий сорокарічний похмурий чоловік із ріденькою борідкою. Леле! Оце і є король? І немолодий він, і не красень.

Правда, нагледівши Анну, принцесу свою, яку він зібрався коронувати на королеву, Генріх миттєво посміхнувся – як-то кажуть у таких випадках – від вуха до вуха. Посмішка виявилась йому до лиця, він враз наче помолодів і погарнішав – та й принцеса з Києва, як глянув на неї, йому ураз сподобалась. Не могла не сподобатись – вродливою була. Їхньою слов'янською вродою. Виявляється, слов'янки просто-таки прекрасні.

Їй-бо, коли б його величність знав пісню «Слов'янська врода» Г. Татарченка та В. Крищенка (якби вона існувала в його часи) то, зустрічаючи Анну Ярославну з далекої і тоді не знаної йому Слов'янії-Русі-України, зачарований її вродою, неодмінно б заспівав... Згадувану пісню «Слов'янська врода» – чи бодай намугикував би її про себе, коли милувався Анничкою:

Я тебе стрічаю ранком, —
Слово котиться в розмову,
Дорога моя слов'яно...

І ще б наспівував, радий, що не прогадав, сватаючись до дочки великого київського князя Ярослава Мудрого:

З тебе писано ікони...
Хоч мінлива наша мода,
Та не згубиться ніколи
Чарівна слов'янська врода.

І виспівував би звідтоді, радий, що саме йому дісталася така незвичайна красуня з далекої Слов'янії:

Слов'яночко, слов'яно – ну як тебе назвати?
Для мене в твоєму імені віддзвонює кришталь.
Слов'яночко, слов'яно – моя дружина й мати,
Весни моєї усмішка і осені печаль...

«Місто коронацій», регіон Шампань

Видно було, що красуня хвилюється і від того ще кращою стає.

Це добре, дуже добре.

До всього ж, на вигляд вона здорова. Це теж добре. Здорового спадкоємця йому народить, майбутнього короля Франції. З усіх боків виходить добре.

Попереду вже виднілися стіни Реймса, де, як її застерегли, має відбутися шлюб і коронація.

З міста вже біжать назустріч принцесі з Києва городяни, вигуками схвалення вітають Анну.

Її вітає, здається, весь Реймс...

Реймс, Реймс...

Де він, у якому кінці його королівства той загадковий Реймс?

Країна Франція. Регіон – Шампань-Арденни.

Департамент Марна.

Площа – 47,02 квадратних кілометри. Щільність – 3934 людини на квадратний кілометр. Етнохоронім – реймсець, реймсці.

Отже: Реймс (Reims) – місто і комуна на північному сході Франції, розташований в департаменті Марна в регіоні Шампань-Арденни.

На 2009 рік нараховував 184 984 чоловіки. Реймс є дванадцятим за численністю містом у Франції і найгустонаселенішим містом у всьому регіоні Шампань-Арденни, не будучи при цьому префектурою департаменту (столицею є місто Шалон-ан-Шампань).

Реймс називають «містом коронацій», або «містом королів», де упродовж більше десяти століть коронувалося багато королів Франції, починаючи з Людовика I Благочестивого у 816 році – до Карла X у 1825-му. Реймс включений у національний список французьких міст мистецтв та історії.

Хоча, якщо вже бути точним, то це в першу чергу – історична область (регіон) на північному сході Франції, головне її місто...

Отже, Реймс.

Між дев'ятим і десятим століттям на території Шампані виникло графство, що через двійко століть буде приєднане до королівського домену¹¹. У 1790 році Шампань поділили на кілька департаментів.

А ще Шампань (чим ця область і знаменита у світі) це...

Так-так, його величність – Шампанське. Ігристе виноградне вино, насичене вуглекислим газом у процесі вторинного бродіння (шампанізації) в герметично закритих пляшках чи ємкостях або резервуарах.

Назва цієї королеви (короля?) вин, звичайно ж, від назви французького регіону Шампань. Справжнім шампанським вважається тільки шампанське, виготовлене в провінції Шампань – ось так. Усі інші шампанські вина вважаються несправжніми, себто підробкою.

Хоча допускається до використання у виробництво сім різних сортів винограду, але шампанське виготовляють лише з трьох: шардоне, піно нуар і піно менье.

Вина з регіону Шампань були відомі ще до Середньовіччя. Існували церковні виноградники, і монахи виготовляли вино для використання в таїнстві причастя. Оскільки коронації французьких королів традиційно відбувалися в Реймсі, то шампанське вино було части-

¹¹ Домен (з французької та латини – володіння): 1) Земельні володіння Римської держави, перш за все – імператорські; 2) у Західній Європі за Середньовіччя – частина феодального помістя, на якій феодал вів власне господарство, використовуючи залежних селян; 3) королівський домен – спадкове земельне володіння короля.

ною коронаційних урочистостей. Королі вельми цінували неігристі світлі вина і посилали їх на знак поваги іншим європейським монархам. А ось ігристе шампанське за легендою винайшов французький монах-бенедиктинець абатства Отвільєр П'єр Периньон. Він зробив багато удосконалень у виготовленні цього напою, зокрема відкрив секрет купажу, поєднання соків різних сортів винограду, і розливав вина в пляшки із затичками з кори коркового дуба.

Сучасну пляшку придумав аптекар Франсуа із Шалона. Багато удосконалень зробив винороб Ламбер. Завдяки йому з'явився брют – сухе шампанське вино, що стало найпопулярнішим у світі. Після всіх удосконалень у 1700 році нарешті з'явилося справжнє ігристе шампанське. От що таке місто Реймс у французькій провінції Шампань.

Християнство тут започаткувалося в середині III століття, а перший християнський собор був споруджений в XVII столітті. Ще ж через сто років з'явилася перша церква єпископату.

Реймс приваблює іноземних торговців своїми чотирма ярмарками. На території міста знаходиться велика кількість історичних пам'яток. Зокрема, й Реймський собор, на башти якого в 1999 році піднялося понад 13 548 туристів, був споруджений у XIII столітті, і теж був місцем коронації багатьох королів Франції.

А неподалік знаменитого собору можна побачити панно, на якому викарбувані імена всіх французьких монархів, які коронувалися в цьому місті. І серед них – ім'я королеви Анни Ярославни, яку 19 травня 1051 року разом з її чоловіком Генріхом I коронував архієпископ реймський Гі де Шатільйон.

Тоді ж на голову Анни Ярославни буде покладена корона французьких королів. «Існує переказ, – додають історики, – що Анна, відстоюючи православ'я, відмовилась присягати на латинській Біблії, а принесла клятву на привезеному з собою слов'янському Євангелії. Згодом воно буде назване «реймським». Євангеліє збереглося і в наступні роки, на ньому складали присягу останні французькі королі династії Валуа – Людовики XIII і XIV, Карл IX і Генріх III.

Правда, під впливом обставин (простіше: на чиєму возі їдеш, здавна казали на Русі, того й пісні співай) королева католицької Франції, як вважалося, неодмінно має бути католичкою (бо як же інакше?) – Анна прийме католицтво. І в цьому вона теж виявить мудрість та завбачливість. І як французька королева, і як мати майбутнього короля Франції Філіппа Першого, аби полегшити йому сходження на трон та утвердитись на ньому на всіх законних правах.

Чому Анна і Генріх коронувалися не в Парижі, а в одному з міст? Відповідь: бо Париж тоді був доволі скромним містом на невеличкому острові Сени.

Анна не побачила в ньому ні краси, ні бодай якоїсь величі, притаманної головному місту держави, хоч Париж на той час із скромної резиденції каролінзьких королів уже перетворився на головне місто країни, що у муках себе утверджувала, й отримав статус столиці. Але до її рідного Києва, величного граду на берегах Дніпра, Парижу тоді ще було далеко.

Отож...

Одного травневого дня 1051 року від Різдва Христового дорогою, що вела до французького міста Реймса, неспішно рухався караван повозок і вершників. Селяни, які працювали на полях, що лежали побіля дороги, з цікавістю роздивлялися тих, хто проїздив.

Це були світловолосі, високого зросту люди, вбрані (на французький погляд) досить дивно. Вони дивилися на дівчину і при цьому намагалися триматися якомога ближче до неї. Дівчина сиділа на високій золотаво-рудій лошиці. Відразу видно було, що це не тільки їхня пані, але й співплемінниця, бо вона теж була золотоволоса і світлоока, із прямим носом і

широко розплющеними очима. Довгі коси дівчини, перевиті червоними і синіми стрічками, були майже такого ж кольору, як грива лошиці. Селянам не дано було знати, що коли скандинавські скальди оспівували цю красуню в своїх піснях, то називали дівчину за колір її волосся Рудою. Вона була в дивній, без рукавів, синій сукні, а під ним – тонка сорочка з пишними довгими рукавами. Маленька кругла шапочка з хутряною облямівкою гарно сиділа на її гордій голівці. Все це виглядало багато і розкішно, хоча, між іншим, ні в кого не виникло сумнівів, що таким довгим обозом, під такою сильною охороною можуть мандрувати тільки дуже багаті пани.

– Та це ж київську наречену везуть нашому королю! – раптом з подивом вигукнув хтось. – Король наш знову надумав женитись!

Генріх очікував наречену з далекої Русі з хвилюванням і в той же час із тривогою, що не полишала його всі ті дні. Посватався він до невідомої йому принцеси Анни заочно, тож весь час питав себе: чи не буде він про це шкодувати? Раптом принцеса Анна виявиться не такою, якою він її уявив? Але всі сумніви зникли, як тільки він побачив Анну. Її врода й елегантна граційність перевершили всі його очікування. І сталося диво: він закохався в Анну з першого погляду. Тому й погнав коня учвал, як тільки побачив її на шляху до Реймса.

Вивчивши за довгу дорогу французьку мову, Анна вже підготувала ті слова, з якими вона звернеться до короля Франції: «Государю! Я прибула з далеких країн, щоби зробити ваше життя щасливим. Бачачи в вас одні лише неперевершені достоїнства, я обіцяю вам любов і вірність, але й сама чекаю од вас доброти, любові та вірності...»

– Ми вже під'їздимо до Реймса, – сказав єпископ Роже, який їхав поруч. – Звідси до Парижа рукою подати. Король напевне вже приготувався вас зустрічати, принцесо Анно.

Тим часом попереду на узвишші вигулькнула група вершників і чимдуж понеслася їм назустріч.

– Мати Божа! Це, здається... – почав було єпископ і осікся. Аби краще роздивитися вершників, впершись у стремена, підвівся на своєму мулі (єпископи, згідно з саном, могли пересуватися лише на тваринах, які не мали здатності до продовження роду). – Та це ж... Ісусе! Та попереду кавалькади – король! Його величність Генріх I, король франків!

Ось він, вершник у червоному плащі на білому коні, зовсім близько.

– Принцесо, попереду король! – вигукнув єпископ до Анни. – Його величність особисто вирішив зустріти свою королеву!

Анна трохи розгубилася, але швидко оволоділа собою і раптом пустила учвал лошицю. Мчала навстріч білому коневі, на якому сидів вершник у червоному плащі.

Він теж погнав свого коня учвал.

Ще мить, і їхні коні зустрілися. Вершник і вершниця пильно вдивлялися одне в одного – їхні коні теж ніби вдивлялися одне в одного. І навіть потяглися одне до одного губами.

– Візьмемо приклад з наших коней, – вигукнув король і тієї ж миті, хитнувшись наперед, обхопив Анну рукою за стан і, піднявши її над конем, потягнув принцесу до себе, притис до грудей і впився губами в її губи.

Все відбулося так швидко, що Анна й отямитись не встигла – так її ще ніхто й ніколи не цілував. Так ось що таке, виявляється, поцілунок...

І наступної миті вона злякалася: а раптом це не король? А раптом це хтось із свити, яка виїхала її зустріти, а вона... Вона навіть відповіла на його поцілунок, перший чоловічий поцілунок у своєму житті. (Встигла про себе відзначити: а від поцілунку того аж голова пішла обертом...) По збуджених карих очах короля, що захоплено блищали, зрозуміла, що й він так дума... А якщо це не король?

– Я сподіваюсь, що саме ви – король? – з деяким острахом запитала вона, відкинувшись назад і переводячи подих після запального поцілунку.

Він глянув на її вологі, припухлі губи і відповів, думаючи тільки про те, що віднині може цілувати ці свіжі губи стільки, скільки йому заманеться.

– Так, моя красунечко. Я – король.

«Ці слова були першими, якими обмінялися при зустрічі король Франції Генріх I і його наречена, яка тільки-но прибула з Києва, – руська княжна Анна Ярославна».

Так хтось із авторів писатиме про їхню щонайпершу зустріч (здається, Олена Арсеньєва, «Прекрасна слов'янка Анна Ярославна і король Генріх I Французький»).

О, як весілля те співало й танцювало...

– Король... Король...

Анна в долоні сплеснула і вигукнула дзвінко, з якоюсь дитячою радістю:

– О-ля-ля, о-ля-ля! Я свого зустріла короля!..

– А що таке... о-ля-ля? – з подивом перепитав король.

– А те, ваша величносте, що я зустріла свого короля!

І сміялась усе так само по-дитячому дзвінко, радісно і безтурботно:

– О-ля-ля, о-ля-ля! Я зустріла короля!

Дивлячись на неї, Генріх, досі похмурий, почав світлішати на виду. А заодно ніби став молодшим. Схоже, молодів від усмішки.

– О-ля-ля! – повторював він і щиро засміявся. – Я радий, моя люба, що ти нарешті зустріла свого короля. А я зустрів – свою королеву.

Зиркаючи одне на одного, вони сміялися так безжурно, що навколо них теж усі почали посміхатися, вигукуючи:

– О-ля-ля! Ми вітаєм короля!..

У ту мить король навіть видався Анничці гарним і таким молодим, таким...

Ось так вони зустрілися – неподалік Реймса.

Поцілувавши свою чарівну наречену, Генріх велів їхати не до столиці свого королівства, як то слід було чекати, а до містечка Реймс, що було неподалік Парижа. Містечко розчарувало Анну, і вона не могла навіть приховати свого розчарування. Реймс вразив її тісністю і брудом, але, як їй сказали, саме в Реймсі, в церкві Святого Хреста, відбудеться їхнє вінчання. З давніх-давен у Реймсі вінчалися на царство французькі королі, а ось шлюбна церемонія з іноземною принцесою тут буде здійснена вперше. Вже було готове весільне вбрання для нареченої – диво рукодільного мистецтва вишневого кольору, прикрашене зеленими ліліями – символом французьких королів, й оторочене білосніжними руськими горностаями, а також шовкові черевички, голубі, обсіпані перлами, на ніжки нареченої...

...А вже потім хор виконав відповідний псалом, священник з кадилом у руці повів молодих зі свічками до аналоя, і вони стали на рушник – як то споконвіку вінчалися у Слов'янії-Русі-Україні.

І вже священник запитує: чи згодні жених і наречена одружитися за обопільною волею, що стане їхньою долею?..

І вже тоді починається вінчання.

Зчитуються молитви.

І під лунким склепінням реймського собору Святого Хреста лунали святі для такого обряду слова:

– Вінчається раб божий Генріх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа...

– Вінчається раба божа Анна в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа...

І тричі було запитано молодих, чи вони по згоді й любові вступають в шлюбний союз, і тричі була отримана ствердна відповідь.

І молода наречена (ба, вже королева Франції!) в чарівному весільному вбранні зробилася ще вродливішою, і король не міг нею нарадуватися...

Саме в цей момент таємно з неба сходить на молодих божественна благодать, яка освячує їхній шлюбний союз...

А вже тоді молодим, які стоять під вінцем, голосно зачитуються уривки з апостольського «Послання до ефесян» – про обов'язок жінки коритися чоловікові, «бо чоловік – голова жінки, як і Христос – Голова Церкви».

І підносять молодим срібний келих – у ньому червоне вино, змішане з водою. Священик тричі дає пити його жениху і нареченій. Срібний келих – то знак неподільного єднання подружжя. А коли молоді вип'ють келишок, священник поєднає їхні руки, покриє кінцем епитрахилі, візьме за руки і тричі обведе їх навколо аналою під хоровий спів величальних пісень.

Тричі обвівши молодих навколо аналоя, священник візьме з рук дружбів спочатку вінець жениха, потім нареченої, і прочитає молитву. Вважається, що то заклинання, щоб Господь благословив їх. Після цього молодят підвели до амвона тут виголосили «Многорічтя». Потім, як хор проспівав його, священник наказав молодим привселюдно поцілуватися.

Анна Ярославна отямилася на власному весіллі лише тоді, як теплі вологі губи молодого припали до її губ, а отямившись, пристрасно (їй починало подобатися цілування) відповіла на його поцілунок.

І всі присутні, соромливо опутивши голови, тихо чекали, доки король цілувався зі своєю нареченою, яка в ту мить уже стала королевою його королівства під назвою Французьке...

Присягу наречена мала приносити на Біблії, але Біблія виявилась латинською. Анна забажала приносити присягу на слов'янському Євангелії, що його привезла з собою. Генріх не перечив – він теж присягнув на Євангелії своєї дружини.

А вже потім молоді підписали, як і водиться, шлюбний контракт: Анна Ярославна неспішно й акуратно вивела своє ім'я – «королева Анна», а король замість підпису поставив традиційний хрестик – з причини своєї неписьменності.

Банкет на п'ятсот персон відбувся в залі архієпископського палацу. Тривав він цілий тиждень. Заздалегідь для банкету реймським городянам наказали доставити на архієпископське подвір'я вісімдесят биків, двісті сорок баранів, чотириста двадцять п'ять телят, сімдесят свиней, вісімсот зайців та кролів, вісімсот каплунів, тисячу вісімсот гусей, понад десять тисяч курей і сорок тисяч яєць...

Весільний банкет удався на славу, адже, крім переліченого, ще ж були діжки з осетриною, привезені з півдня країни, чотири тисячі раків, сотні кілець сиру... Правителі міста замовили триста бочок вина, і все пішло, як за розкладом. І пилося, і їлося всмак. З ранку й до вечора десятки кращих кондитерів, зібрані з усієї Франції, споруджували солодкі фортеці з мигдалевого тіста, розмальованого барвниками в національні кольори Франції. (Як делікатес на столі виставили тридцять одне сетье (одне сетье – 0,5 літра) гірчиці – без неї м'ясо так не смакує, як із нею. Ще потім розказуватимуть, що білошвейки перед банкетом усю ніч не розгинали спини, підрублюючи скатертини, на які пішло близько двох тисяч шестисот ліктів гарного коштовного полотна, об яке сп'янілі гості – дами і кавалери, – не криючись витирали масні руки.

Це було пишне королівське весілля, на якому високоповажні гості усмак пили та їли і в перерві між цими діями дружно вітали молодих.

А в моїй пам'яті спливла пісня про інше весілля, що десь там, у нашому сьогодні, польовим путівцем ішло:

Як же те весілля танцювало!
Й крила це весілля вдаль несли.
Наче щедрому весіллю – місця мало,
Й неба було мало, і землі...
Ось промчали трійки вмить крилато,
І весняний подих йшов од них.
Крокував я поруч – нежонатий,

Шкодував, що це не я – жених...

«...Погравшись, ляжемо спатоньки...»

Камердинер, вбраний у ліврею з золотими позументами, стримуючи позіхи (старався те робити непомітно, хоч доводилось навіть рота прикривати), роздягнувши його величність, надягнув на нього довгу лляну сорочку, і король, чалапаючи босими ногами, зайшов до святая святих свого палацу, – королівської спочивальні.

– А ось і я, твій король! О, моя королево...

– Ах, ваша величносте...

– Сподіваюсь, моя королева з нетерпінням і любов'ю чекає свого короля?

Він стояв перед нею, виставивши наперед ріденьку борідку, вбраний у довгу, до п'ят, сорочку, що була перев'язана на животі якоюсь кольоровою биндою, й підсліпувато мружився.

Анничка – теж у сорочечці, – трохи розгублено до нього посміхалася, намагаючись оволодіти собою.

– Та це ж я, твій король! – вже нетерпляче вигукнув владика Франції. – Чому королева не кидається до мене з обіймами, повними любові?

Анничка руками сплеснула.

– О ля-ля, я свого стрічаю короля!

– Королево моя, ти знаєш, чим ми в цій пишній опочивальні зараз будемо займатися – як Бог дасть сили?

– Тим, чим займається кожне подружжя...

– Правильно, – король, будучи старшим за Анну (за віком у батьки їй годився), намагався говорити з нею, як із малим дівчам – це йому подобалось. – Моя королева правильно сказала: повінчані в соборі Святого Хреста, ми є подружжя. А коли ми подружжя, то знаєш ти, люба моя, чим ми зараз при світлі свічок будемо займатися? Тим більше, мені потрібен спадкоємець мого трону.

– Знаю, знаю, ваша величносте. Ми будемо... будемо гратися в ладки-ладусі...

– Гратися? – здивувався король. – О, мені подобається, що я буду гратися зі своєю королевою. Тільки що се таке... ла-адки... ла-ладусі?

– А ми, ваша величносте, сядемо на ложі ладком-ладочком і будемо ладкати, в долоні одне одного ляскати. І співати: «Ой, ладо-ладусі, ой, ладо-ладоньки, погравшись, ляжемо спатоньки...»

– Це у вас, на Русі, молоді так... граються? Я готовий. О, я теж хочу так гратися з моєю королевою.

І вони почали гратися, всівшись одне перед одним на ложі – ляскали одне одного в долоні, вигукуючи (король старанно повторював за королевою слова чужої йому мови):

– Ой, ладо-ладусі, ой, ладо-ладоньки, погравшись, полягаємо спатоньки.

– Мені подобаються такі... такі ладусі! – вигукував король. – Тепер я вірю, що в мене буде спадкоємець. Таки буде!.. Але скажи, що таке ваше «ладо» означає?

– У нас, у русичів, Ладо – це бог радощів, веселості та любові. А ще у нас так називають коханого чи кохану: ладо моє...

– Ладо моє... – повторив король. – Я буду тебе завжди так називати: моє ладо.

І його величність укотре впевнився за той вечір, що з таким руським богом любові у них неодмінно буде – буде! – спадкоємець... О, яким він був досі сліпцем!..

– О, моя ти... моя ти ладо...

– Ладо, Ладо, ді-ді Ладо, – ляскаючи в долоні його величності, співала Анничка.

– Ладо, Ладо, ді-ді Ладо, – ляскаючи в долоньки королеви, радо вигукував король.

Щоби з ними завжди був Ладо – бог любові, молодий та веселий. І буде, буде в нього спад-

коємець: бо кому ж він, пішовши в кращий світ, передасть свій трон? Щоби спадкоємець і після нього творив державу франків.

Ой, Ладо, Ладо, ді-ді Ладо...

Слуги та служки короля, прислухаючись до співів, що линули зі спочивальні, дивувалися: що се за принцеса з Києва така, що з нею король весело і радісно на подружнім ложі співає?.. Мабуть, і справді в короля скоро-скоро з'явиться маленький спадкоємець трону...

У яку варварську країну ти, батьку, мене послав...

У біографії Анни Ярославни, здається, немає жодної точної, документально підтверженої дати – все приблизно. І щодо життя, і щодо смерті. І це при тім, що встановленням точних дат у біографії київської князівни, а потім княгині Франції, займалися авторитетні французькі дослідники. Але й вони врешті-решт, розвели руками: точних дат не вдалося встановити, їх узагалі немає в біографії княгині Франції Анни Ярославни...

Невідомий ні рік народження Анни (в дослідженнях існує кілька «точних» дат), ні день та рік приїзду до Києва французів, щоби посватати дочку Ярослава Мудрого, ні коли вона приїхала до Парижа з Києва, ні...

Невідома навіть точна дата вінчання Анни з Генріхом у реймському соборі Святого Хреста. Теж – або-або...

У різних наукових працях називаються різні дати цієї доленосної події в житті Анни та Генріха: або 14 травня 1049 року, або 19 травня, але вже 1051 року...

Але так чи інак, а золота корона вже покладена на голову Анни Ярославни, і вона з тієї миті, що сяйнула в реймському соборі Святого Хреста, стала княгинею Франції.

І що з того, що з усіх перелічених видів весіль з-поміж людей весілля в Реймсі року 1049-го (чи 1051-го) не було весіллям із любові, яким має бути – бажано! – кожен обряд одруження. Що з того, що весілля Генріха I та Анни Ярославни було з розряду весіль по домовленості, що з того...

Це з-поміж простолюду (як у нас із вами, добродії та чарівні добродійки) одружуються завдяки отому прекрасному почуттю, а королям ніколи перейматися ще й якоюсь там любов'ю. Вони зайняті монархічними клопотами. Зрештою, королю потрібна королева. Для виконання державних заходів, і не яка-небудь, а знатного роду, бажано монархічного, яка має народити його величності спадкоємців – майбутнього короля, князя, царя, імператора. Одне слово, спадкоємця престолу. Тож до чого тут любов? Інша річ – розрахунок. Державний, ясна річ. А в нашому випадку любов усе ж таки (хоч одружився й король) була. Хоча лише з одного боку. Це правда, що король Франції Генріх I сватався до дочки Ярослава Мудрого з розрахунку, та як побачив Анну по її приїзді до Франції, так і закохався. Може, й не по вуха, але теж добряче. І з першого разу – і таке буває. Як бачимо, навіть серед королів.

Що ж до Анни, то, побачивши свого судженого, вона не закохалася. Ні з першого, ні з другого, ні з третього, ні з будь-якого погляду. Тож без цього святого почуття і віддалася французькому королю. Бо – «так треба було». Зміцнення зв'язків та відносин між Києвом і Парижем.

А йдучи хоч і без любові заміж (чи й не новина!) заприсяглася, що короля, якого вона не любила, неодмінно шануватиме. І буде йому вірною дружиною і королевою. А, як ми знаємо, подібна клятва, дана собі самій, – одна з найміцніших.

Тож Анна Ярославна, ставши королевою Франції, все своє подружнє життя з нелюбим королем (а втім, вона швидко звикла до нього, а звичка – це ж ніби друга натура, принаймні її замітник), була йому вірною. А що ще треба чоловікові в подружньому житті? Любов та вірність дружини. Або – за відсутності першого чинника – бодай вірність.

І навіть – під кінець їхнього подружнього життя, що виявиться не таким уже й довгим, – їй здавалося, що вона вже любить чоловіка-короля. Чи відчула до нього якийсь інше, але схоже почуття, а на безриб'ї, як відомо, і рак риба.

У перший рік перебування в королівстві Анну хвилювало інше. Вона ніяк не могла звикнути до Франції, писала про це батькові, Ярославу Мудрому.

Це ж добре, що чоловік не міг прочитати її листів. І не тільки тому, що Анна писала чужою мовою, якої він не знав, Генріх узагалі не вмів ні читати, ні писати – як уже згадувалось, хрестиком розписувався.

Що й казати, перші її враження від Франції були безрадісними.

Про це і йдеться в драмі «Ярослав Мудрий»

Іван Антонович Кочерга, знаний (сміливо можна сказати – видатний) драматург України, народився на Чернігівщині (1881 рік). Закінчив Київський університет, протягом двадцяти років мешкав у Житомирі, виступаючи зрідка як літературний критик, можна б сказати, шукав себе. І знайшов.

Головним його жанром виявиться драматургія, де він заявить про себе як про зрілого майстра. Історичні драми, соціальна комедія, драма-феєрія, драматичні поеми, водевілі, оперети. Історичній тематиці Іван Антонович присвятив комедію «Фея гіркою мигдалю», драму «Алмазне жорно», драматичну поему «Свіччине весілля» (1926–1930).

Переїхавши до Києва, редагував журнал «Театр», а в роки Великої Вітчизняної війни – газету «Література і мистецтво». Ось тоді він і створив патріотичну драму-поему «Ярослав Мудрий», що стала одним з найвидатніших творів української драматургії... Досить відчутно передав колорит тих далеких часів Ярослава Мудрого – за п'єсу був удостоєний Державної премії СРСР. Написана під час війни, вона з успіхом ішла в театрах Радянського Союзу.

Русь тих часів, звідки прибула до Франції Анна Ярославна, була квітучим краєм, краєм високої культури. Недарма ж скандинави називали її Гардариком – «країною міст». Париж XI століття в порівнянні зі стольним градом Києвом був і справді невеликим містечком.

Приїхавши до Парижа, Анна не виявила в ньому краси, хоч Париж того часу із скромної резиденції каролінзьких королів уже перетворився в головне місто країни і навіть отримав статус столиці – але не тільки... Як писала Анна батькові в Київ, Париж і справді був похмурий і некрасивий, тож і скаржилась в листах, що потрапила в село, де немає палаців і соборів, якими так багатий Київ.

В оцінці Парижа Анна не була упередженою і, що головне, не помилялася.

Париж у ті часи був невеликим, хоч уже й мав гучне ім'я. Спочатку назва цього міста, точніше, селища, була іншою: Lutecia Parisiorum, Лютеція Парізіорум, себто Водяне житло паризіїв. Розташовувалось воно на острові Сіте в самому центрі Сени, що називалася у ті століття Секваною, на латинський лад. А паризії були одним з кельтських племен, які в давні часи населяли територію Європи. (Тепер пам'ять про них збереглася хіба що в назві французької столиці.) З 358 року в усіх писемних джерелах назва Лютеції почала писатися по-іншому: Civitas Parisiorum – Місто паризіїв, потім ще простіше – Parisia, Паризія, Paris – Париж.

Як піднятися на башти королівського замку в Парижі, видно було все невелике тодішнє місто. Внизу тече Сена, по її зеленкуватій воді снують човни рибалок та купців-торгівців. Ген – гора Мучеників. На низькому правому березі – передмістя, що доходять до руїн абатства Святого Мартина. Нижче – млини. А далі вулиця Святого Мартина переходила в давню римську дорогу й зникала за обрієм...

Париж тих часів був невеликим, тісним і таки достоту брудним. Справді похмурим і непривабливим у порівнянні з сонячним, просторим Києвом, з його красивими соборами і церквами.

Із листів Анни ми дізнаємось сьогодні, що західна Європа тих часів – це було велике, глухе і безпросвітне поселення, околиця світу. Вважається, що політика римської гілки християнської церкви привела до повної деградації населення Європи, період з 500–600 до 1000–1100 років у Європі нині історики називають «Темними віками».

«Темні віки» – це історіографічний термін, що означає період європейської історії з VI по X століття. Але в один день чи місяць та рік темні віки не закінчилися, вони тривали

ще й в XI столітті. Характерною ознакою того часу називають відставання західного регіону від Візантії, мусульманського світу і Китаю. (Правда, нині в західній історіографії широко використовується термін Раннє Середньовіччя.)

То що це таке – темні віки (в російській і деяких інших історіографіях термін практично невідомий)?

Королева Анна розмовляла, як уже згадувалося, кількома мовами – латинь, грецька, руська, знала церковнослов'янську. Але тут постає запитання: як вона могла спілкуватися з неграмотними французами, які цих мов тоді не знали? Відповідь: королева Анна знала ще й французьку. Хоча вже, якщо бути точним, то французької тоді не було, оскільки європейські мови почали розвиватися лише після епохи «Темних віків». Королева Анна у Франції спілкувалася готською мовою, що у Франції була предтечею французької, а до того мешканці Європи розмовляли й на різних діалектах. Зокрема, й на діалекті франків, що його загалом уже прийнято називати французькою мовою. Анна Ярославна прибула з міста на Дніпрі, що для всіх народів Європи було легендарним містом, про яке тоді розповідали міфи кельтів, германців, скандинавів. І в очах тамтешніх мешканців Анна з її трьома, а по суті – чотирма мовами, була королевою, що прибула з легендарних країв. Недарма ж Римський Папа Микола II, подивований політичними здібностями Анни Київської, писав їй у листі: «Чутки про ваші добродієвності, чарівна діво, дійшли до наших вух, і з великою радістю чуємо ми, що ви виконуєте в цій досить-таки християнській державі свої королівські обов'язки з похвальною рвуністю і чудовим розумом».

Тодішній Париж був досить похмурим містом. Королівський палац з потужними стінами та вузькими віконницями, схожими на бійниці, теж справив на неї гнітюче враження. Анна звикла до краси столярного града Києва, у якому в ті часи нараховувалося близько чотирьохсот церков, до освічених співбесідників. Вона прибула з великої за обсягом країни, тож Париж початку XI століття в порівнянні з Києвом мав вигляд затрапезного провінційного містечка.

Але їй судилося самою долею стати королевою в країні, де всі, починаючи з короля, були всуціль неграмотними. Місто було обнесене стінами – дець кам'яними, більше – дерев'яними і забудоване високими та вузькими будинками, серед яких лише де-не-де сірі церковки виднілися. Париж зовсім-зовсім не був схожий на її рідний Київ – привільний, сонячний!

Трудно і непросто звикала Анна Київська до Парижа, де вона вже була королевою. Скільки не дивилася з башти на Париж, а перед внутрішнім зором бачила рідний Київ на березі могутнього Дніпра. Русь тоді була краєм квітучим, краєм високої культури. І Париж XI століття – а в Європі ще тривали «Темні віки» – був у порівнянні з Києвом справді маленьким містечком. Тим містечком, про яке вона занепалим голосом говорить у драмі І. Кочерги «Ярослав Мудрий», що в Парижі будинки похмурі, холодні і темні, нема там ні крамниць, ні кравців путящих, нема у французького народу ні хліба доброго, ні меду, ні осетрини, ні млинців, ні наших солодких кавунів...

Але треба було жити – у тім Парижі, у тім королівстві, королевою якого вона вже стала, увінчана золотою короною в реймському соборі Святого Хреста, і французи, спасибі їм, таки визнали її за свою королеву.

Головна задача (як би ми сьогодні сказали) перед Анною з Києва постала відразу ж після вінчання в 1051 році з королем Франції Генріхом I. Їй треба було якомога швидше народити законного спадкоємця престолу! Королю вже було 43 роки, вік на той час доволі шановний, а корону Франції, на випадок чого, залишати було зовсім нікому.

І тільки з Анною Київською у нього з'явилися діти. А ними королева Анна Ярославна вже була міцно прив'язана до Франції. Життя її минало в основному в турботах про дітей.

Король Генріх постійно десь був у походах: безпека королівства вимагала його невинної уваги.

Зовні все ніби було добре. Де б королева не з'являлася (особливо в церквах, напівтемних і скромних, куди їм до київських церков!), люди радісно вітали її криками, в надії-сподіванці, що вона буде не така, як інші, краща і добріша.

Але, попри все, життя Анни в Парижі було млявим і безпросвітним, повністю позбавленим барв і світлих тонів. Чоловіка вона бачила рідко і ще рідше залишалася з ним наодинці. За столом, під час поїздок по королівських володіннях, ловах, в королівській раді, у якій королева брала участь нарівні з Генріхом, завжди і в будь-яку хвилину були чужі люди. Навіть у королівській спальні раз по раз з'являлися то сенешаль (вищий двірський чиновник, який завідував внутрішнім розпорядком), то гонець з яким-небудь терміновим донесенням, то старий псар з повідомленням про хворобу любої суки короля... А перед тим, як лягти в подружнє ліжко, Генріх довго сидів перед запаленим каміном – босий, в одній сорочці, і ворущачи залізною кочергою вугілля, розказував (як їх нудно було слухати, одне й те саме) королеві про свої проблеми, і Анна ловила себе на почутті, що їй стає шкода цього немолодого, вже хворого чоловіка з хриплим, завше простудженим голосом, якого вороги затискували з усіх боків, як вовки самотнього пса біля вівчарні.

Проблем у Генріха й справді було багато. Як у таких випадках кажуть: не до жінки, адже доводилося раз по раз хапатися за меч, згукувати своє не таке вже велике військо і мчати на бій зі своїми непокірними васалами.

Чужих ворогів тоді у Франції начебто не було, але свої дозволяли гірше чужих. Тож і не дивно, що все життя короля слабкого ще французького королівства минало в походах і штурмах тих чи тих фортець. Кажуть, що він був хоробрим воїном, але успіх не завжди до нього навідувався. Королівська влада при ньому слабла, особливо жорстоких ударів йому завдавав герцог Вільгельм Нормандський (майбутній Вільгельм Завойовник, король Англії), який двічі розгромив його. Завдавав неспокою і молодший брат Роберт, який правив у Бургундії. До всього ж, при ньому були зграї придворних, які, наче та сарана, все пожирали, і королю треба було постійно думати про те, де і чим поповнити запаси продовольства. А ще майже щоденно доводилось розбирати судові справи, перевіряти звіти нечесних на руку чиновників, відвідувати монастирі... В таких умовах Анна досить швидко стала і помічницею чоловіка, і його співправителькою. Її допомогу в управлінні королівством Генріх цінував високо.

«Зі згоди дружини моєї Анни»

...Досі немає в істориків і, очевидно, вже й не буде однозначної відповіді на запитання: чи юна королева прийняла католицизм, чи у Франції лишалася православною християнкою, якою була до свого заміжжя? Деякі історики доводять: так, прийняла, адже без цього був би неможливим її шлюб з французьким монархом. Інші ж дотримуються протилежної думки: навряд щоб Генріх I вимагав від дружини зректися православ'я, адже це могло погіршити стосунки між Києвом і Парижем.

Хоч на час царювання Анни й почалося у Франції деяке економічне поживлення, але життя королеви було непростим, переповненим тривогами. Сімейного щастя не відчувала, як і любові чоловіка. З простої причини, що її, любові, вже й не було. Захоплення швидко скінчилося. Чоловік уже був немолодим, у тому віці, коли любовний шал згасає, та й до всього шлюб із Анною він узяв не так із любові, як із суто державних інтересів. Генріх був зайнятий безконечними сутичками з непокірними васалами, вдень і вночі думав про головне своє завдання як короля – подальше возз'єднання земель франків, експансію на схід і, звичайно ж, подальше нарощування королівських земель – надто кучим у нього було королівство. Не збільшиш його, не зміцниш – може розпастися.

Отож Анні ще довго-довго після приїзду її до Парижа Франція здавалася чужиною безпросвітною.

Їй, киянці, яка виросла у високоосвіченій православній країні, в умовах слов'янської культури, нелегко було пристосуватися до умов життя французької знаті тих часів.

Франція була роздрібненою державою. Влада короля не поширювалась на всю країну. Йому належали невеликі володіння з містами Париж на Сені та Орлеан на Луарі. Але король не був повним хазяїном навіть у своїх володіннях, адже на його землях войовничими, здебільшого ворожими фортецями здійснювалися замки непокірних васалів. Господарі їх безкарно займалися в країні розбоем. Навіть король наважувався на проїзд з одного свого міста в інше тільки в оточенні добре озброєного почту. Під самим Парижем один такий васал-розбійник збудував замок і хапав людей, які проїздили мимо, та застосовуючи тортури, вимагав у них гроші. У короля – на відміну від його васалів – не було ні постійного війська, ні чиновників, йому доводилось за все це боротися. І в таких умовах зміцнювати своє королівство, якому в майбутньому судитиметься стати Францією.

Чи обітниця подіяла, чи всьому свій час підійшов, а тільки королева Анна у своєму не такому й довгому заміжжі народила трьох синів. Перший, Філіпп (1052–1108), прозваний Добрим, пізніше стане королем Франції. На честь його народження мати збудує монастир Святого Вікентія в Санлісі. Потім вона народить ще двох синів: Роберта (1055–1060), який помер ще в дитинстві, і Гуго (1057–1102), який стане графом Вермандуа і прославиться в перших Хрестових походах. Королева Анна навчила своїх дітей грамоти, мовам, арифметиці та історії. На відміну від батька, майбутній король Франції Філіпп I став освіченим монархом свого часу¹². Обидва вони – і Філіпп I, і Гуго Великий упродовж всього життя зберігали не лише глибоку повагу, а й любов до матері-королеви.

Сини були її утіхою і любов'ю. Дивлячись на них, хотілося жити і радуватися життю. Батько на синів особливої уваги не звертав.

¹² Ім'я Філіпп нині сприймається як західноєвропейське, хоч насправді воно греко-візантійське і в часи Анни Ярославни не було поширеним у Західній Європі. Але згодом, дякуючи популярності Філіппа I в народі, його ім'я стало вельми відомим. Його носили ще п'ять французьких королів, воно стало фамільним і в інших європейських династіях. Існує інша версія – досить переконлива: ім'я Філіпп (аналог українського імені Пилип, Пилипко) походить з Греції і означає той, який любить коней. В українській мові варіанту імені Філіпп узагалі не існує.

Король майже ніколи не бував у Парижі, як завжди, з однієї сутички кидався в іншу, Анна сама виховувала дітей. І все ж, якщо звернутися до історичних документів, Генріх рахувався з думкою дружини: на багатьох державних актах та грамотах, що дарують пільги чи жалують вотчини монастирям і соборам, можна прочитати:

«Із згоди дружини моєї Анни».

«У присутності королеви Анни».

Так на жалуваній грамоті суассонському абатству є її власноручний підпис кирилицею: «Анна регіна» – «Анна королева». (У Франції Анна мала друге ім'я – Агнеса, і воно теж часто зустрічається на документах.)

Анна була кмітливою та розумною і, що головне, сміливою та рішучою, тож поступово і мовби непомітно стала співправителькою Генріха I часто й сама, як короля не було в Парижі, підписувала ті чи ті документи, ставила печатку, і вони у Франції мали силу закону.

Анна з дітьми жила при дворі, який періодично – з тих чи тих причин розташовувався в різних містах. Крім Парижа Анна жила в Санлісі, Суассоні, Ліоні та в Орлеані, де займалася не лише вихованням дітей, а й за відсутності чоловіка вирішувала – не без успіху, – і багато державних питань.

Попри все, подружнє життя – хоч у ньому й не було по суті любові, яка буває між чоловіком та жінкою, все трималося на повазі й сімейних узах. І так, здавалося, буде завжди, як довгим-предовгим буде їхнє подружнє життя.

Адже вони – король і королева.

А це більше, аніж просто подружжя. Це більше, ніж навіть любов. Бо у них – королівство. Яке треба розширювати і зміцнювати. І творити з нього державу під назвою Франція. Щоб вона в майбутньому стала великою, могутньою, знатною і славною. Щоб багатьом, навіть не французам, хотілося б у ній жити. Не міфічними блаженними, а просто... просто щасливими.

Щоб столиця її Париж стала найзнаменитішою столицею Європи. Про це вони не раз говорили, як зрідка залишалися наодинці. І це буде. Так вони вірили. Король і королева. Але щоб мрії збулися, потрібно багато і тяжко працювати. А ще потрібен час.

А часу у них уже не було. Зокрема в короля – дні його перебування на цьому світі вже виявилися вичерпаними.

Генріх I негадано, щоб не сказати раптово, помер 4 серпня 1060 року у Вітрі-о-Льєж, коло Орлеана. В розпалі приготування до війни з англійським королем Вільгельмом Завойовником.

Буцімто від цирозу – хронічне захворювання печінки, що вражає ще й нирки (сьогодні це зветься нефроцироз) та легені – пневмоцироз. Врятувати його величність, та ще в тих умовах, у тім житті, що він його вів, кидаючись з одного походу в інший, і на тому рівні медицини, що тоді був – неможливо було. Як, між іншим, і сьогодні.

Жив та був біля Києва триголовий Змій, званий Гориничем

Старі люди ще й нині пам'ятають, що колись, давним-давно, не за нашої, як кажуть, пам'яті, може, й тисячу літ тому біля Києва був собі триголовий змій, або ще дракон, званий Гориничем... Хоча це так мовиться – триголовий, тоді ж як скільки в нього насправді було голів – хто знає. У такого поріддя може бути і три, і шість, і дев'ять, і навіть дванадцять голів.

Може, він таки зроду-віку звався Гориничем, бо горе усім ніс, може, якимось Зміуланом чи Тугарином – цієї нечистої сили на Русі завжди було предосить. Особливо біля Києва.

Жив він десь над рікою – коли біля Києва, то ясно, що над Дніпром, там у нього печера була, де він ховав скарби незліченні (навіть сам їх не міг порахувати) та ще викрадену царівну – «руський полон»; там же у нього виростало його зміїне потомство – щоби на Русі Гориничі багатоголові не переводилися. Ще кажуть, у нього десь і постійне житло було – залізна хата на дванадцяти дубах, що підвішена за дванадцять кованих ланцюгів.

З'являвся Змій Горинич незмінно в супроводі шуму-гаму, коли «дождь дождит», «гром гремит», а з ніздрів його полум'я шугає, з вух дим валує, мідні кігті на лапах блищать...

Так їй, ще малій Анничці, до всього цікавенькій, няня баяла. Лякала крилатим багатоголовим драконом (ба, у нього ще вісім чи скільки там хвостів, неодмінно залізних, було), як Анничка маленькою пустувала-вередувала, не слухаючи бабці, чи коли не хотіла спати, прохаючи розказати «щось їй страшеньке-страшелезне перед сном»...

От няня, добра та ласкава, й страхала непослуху Змієм Гориничем: не будеш, мовляв, спатоньки, прилетить та зміюка і схопить тебе кігтями мідними. Вона любить хапати діток, які вередують і не бажають спатоньки, а хочуть іще бавитись... Хутчій, дитино, заплющуй оченята, бо ось-ось та зміюка триголова з шумом-громом прилетить... А коли спатимеш – дракон той покрутиться-покрутиться, та й полетить, несолоно сьорбавши, – діток, які сплять, вони не чіпають...

Анничка боялася Горинича, тож міцно-міцно заплющувала оченята і хутко засинала, а Змій Горинич все одно прилітав до неї – у сон. І погрожував схопити її своїми пазурами мідними (вони так лячно в нього блищали!) – як не буде слухатися, а буде вередувати.

«Буду, буду слухатися! – злякано запевняла Анничка. – І спатоньки буду, тільки геть од мене лети, зміюко триголова!»

І дівча вірило: біля Києва і справді в печері над Дніпром живе змій. Бо як же Київ золотoverхий може без Змія Горинича бути?

Був – підтверджує й автор. Про це навіть і в книгах колись писали. Ось хоча б у книзі «Українські перекази», що її зібрав академік Михайло Вознюк (вона вперше була видана у 1944 році у Кракові, а потім репринтно відновлена у Львові, року 1993-го).

Там, як кажуть, чорним по білому було написано: «колись у Києві був якийсь князь...» Так і няня завжди починала, а Анничка її ображено перебивала:

– Не якийсь князь, бабулечко, а мій татусь... Ярослав Мудрий, щоб ти знала.

– Дак я ж про це й балакаю, дитинко моя, – не губилася стара. – Був колись у Києві князь, та не якийсь, а сам Ярослав Мудрий, наш князь, а твій, дитинко, батечко добрий та ласкавий...

А ще в тій книзі чорним по білому написано: «І був коло Києва змій, і кожного разу посилали йому...»

– Кияни? – жахалася Анничка.

– Ага, як ти кажеш, кияни. Так ось вони йому кожного разу посилали данину: давали або молодого парубка, або дівчину. От прийшла пора вже і до дочки самого князя...

Анничка зіщулювалася.

– Це він що – захотів, аби мене йому віддали? Я ж бо дочка князя! – зіщулившись, зі слізками вигукувала.

– Ага, забажала та зміюка взяти, яко данину, княжу донечку. І тебе забере, як не будеш слухатися...

– А татусь мене захистить! – зухвало вигукує дівчинка. – У нього стільки вірних витязів, та й сам він може зі змієм поборотися! Він нізащо не віддасть мене Гориничу!

Вірила батькові, не підозрюючи, що мине скількись там часу, і батечко рідний сам віддасть її у далеку Францію...

– Як не будеш слухняною, дівчинко, змій тебе забере, – гнула своє стара. – Та й у переданнях сказано: послав князь свою дочку в дань змієві... Отакечки. А що князь мав робити? Живу данину давали городяни, то й князеві треба давати...

В Аннички серденько завмирає і кудись не стріпнувшись провалюється – страшно... За людськими переданнями і справді батько-князь віддав київському змієві свою дочку. А що коли це про її батечка – Ярослава Мудрого? Тож, як виросте вона, віддасть не когось, а її, Анничку, змієві?

– Віддав... – далі мережить свою розповідь старенька. – А дочка була така хороша, що й сказати не можна. Як от ти, дитино моя. Змій її й полюбив, дочку княжу.

– Не хочу, не хочу! – кричить Анничка не своїм голосом.

– Що ти не хочеш, дитино моя?

– Щоб мене змій полюбив!

– А він тебе й питати не буде – полюбить, і квит. Кого хоче, того й любить. А полюбивши, забере тебе до себе в печеру над Дніпром, в якій він руський полон тримає, і будеш з ним щаслива. Бо він – башковитий. Голів у нього, люди кажуть, три, а коли й шість чи дев'ять. Як добрим буває, то три голови в нього.

Задумавшись, стара сама з собою не погоджується.

– Що це я кажу тобі: змій добрий? Та де це бачено доброго змія? Де це чувано про доброго змія?! Тож і голів, як він лютує, в нього буває і шість, і дев'ять, і ще більше...

...Вже у Франції, коли іноді їй снилася батьківщина, Русь, назавжди нею втрачена, святий Київ золотoverхий із малиновим передзвоном церков та соборів, так ось тоді незмінно у сні її він і прилітав, київський Змій Горинич... Летить, вогнем-полум'ям з ніздрів та з пащек пащить, а крилами змахне – сонце меркне, за тими крилами зникає...

«А де тут Анничка з Києва, князя нашого донечка? – гримить. – Ану сюди її, дочку Ярослава Мудрого! Не давав він мені її у Києві, тепер у Франції візьму її, пазурами своїми мідними схоплю...»

Король Генріх своїх лицарів підняв, вони й відігнали змія од Парижа.

«Гаразд, – погрозив змій. – Живи поки що в чужій землі – далась вона тобі! Але зятя – я все одно тебе заберу, як короля не стане. Моєю будеш, так і передай королю».

Дихнув полум'ям з дев'яти своїх пащек, громом заgrimів, і в небі тільки й бачили його.

Тієї ж миті Анна й прокинулась – у Франції, в постелі короля, котрий мирно сопів поруч... Мабуть, кращі, як у неї, сні дивився.

Анна Ярославна, все ще вражена дивним сном, довго не могла заснути – перед внутрішнім зором, як заплющувала очі, сяяв на сонці золотoverхий Київ, а над ним у небі літав чорною блискавкою Змій Горинич і погрожував її забрати...

А тільки поринала в короткий тривожний сон, Змій Горинич з небесної вишини кричав до неї:

– А з королем своїм...

– Не тільки моїм, а й Франції теж, – вставила вона гордо.

– Все одно з королем тобі недовго жити зосталося.

– Що ти... речеш, зла зміюко?! Тіпун тобі на язик! Я з королем прожила всього лише вісім років, дев'ятий ледь-ледь почала...

– От він, дев'ятий, і буде останнім. А потім... Потім ти довго будеш щаслива...

– Що ти знову речеш, зла зміюко? Як це я без короля буду щаслива?

– Будеш! Не зійшовся ж світ клином на твоєму королеві. А вже потім я прилечу за тобою, і всі мої голови будуть радуватися тобі...

Тієї ж миті три голови Змія Горинича посміхнулися їй. Анничка з ляку й проснулась.

Поруч на широчезному королівському ложі з позолоченими бильцями спав король...

Помацала, щоб заспокоїтись, але відчула там холодну порожнечу... То це їй лише здавалося, що король поруч.

Помацала ще – порожньо. Так і є, Генріх поїхав на чергову війну зі своїми непокірними васалами, які не хотіли йому коритися, розхитуючи і без того німі королівство. І коли він повернеться – невідомо. Та чи й повернеться взагалі?

І недобрі передчуття раптом заволоділи Анною. Та й Змій Горинич напророчив, що король не повернеться... Той Змій Горинич, який прилітав до неї у сні з далекого, вже напівзабутого її рідного золотоверхого Києва. Лежала в напівтемряві спочивальні на широчезнім і таким пустельнім королівському ложі, лежала самотня, неприкаяна – невже пророцтво Змія Горинича збудеться?

Гнала від себе відчай. Який Змій Горинич з Києва? Що йому треба, як вона давно вже не киянка, а парижанка... І немає у Франції київського Змія Горинича – у них тут і нечисть своя, тутешня.

...Жив-був біля Києва Змій Горинич, дракон з багатьма головами. Кігті в нього мідні, хвости залізні, з пашек огонь вергає...

А втім, чому був? Чому в минулім часі про безсмертного, як Кощій, Змія Горинича? Він і зараз там є, бо як же Київ золотоверхий може без Змія Горинича бути? Старі люди ще й досі його пам'ятають.

«Жив, – кажуть, – тисячу літ тому біля Києва Змій Горинич, жив і нині живе – нічого з ним не лучилося і нічого з ним не лучиться... І все так само над соборами Києва, над Софією пливе малиновий передзвін і чорною тінню над Києвом... Ба-ба, вже й над Францією шукає він – Змій Горинич, – несучи їй жахну звістку...

На той час Анна з дітьми була в Санлісі, і до неї дійшла трагічна звістка, чомусь із запізненням. Хоч вона відразу ж вирушила на похорон чоловіка, але не встигла – прибула вже на могилу.

Генриха поховали, а дружина його, королева Анна, стала удовою.

Я прилетів за тобою, дочко Ярослава Мудрого. Тепер ти удова і вже вільна

Тієї ж ночі, першої ночі, як Анна повернулася од ранньої могили короля Генріха (свіжої, земля ще не вляглася) – повернулася вже удовою, і – стомлена, з відчаєм склепила повіки – хотілося пошвидше провалитися в сон, аби забутися, як невідь-звідки вигулькнув уві сні Змій Горинич, цього разу – з трьома головами, певно, в нього був добрий настрій.

– Ти знову прилетів у мій сон, зміюко крилатий? – уві сні нашорошилась Анна. – Ти хто такий?

– Хіба по мені не видно? Я – Змій Горинич. Таким уже тисячу літ є і сподіваюсь, ще буду стільки ж – поки Русь стоятиме.

– Що ти Змій Горинич – по тобі бачу. Я питаю, хто ти такий? Дух Русі? Її таємна язичницька сила?

– Поки буде Русь – доти буду і я! – гордовито вигукнув він. – Бо як же Русь буде без мене, Змія Горинича? Без Коція, котрий безсмертний, без відьом і Вія, без Вовкулаки і Водяника, без Скарбника, без Куця і Упиря, без Чарівника й без Чугайстра? А найперше – без мене, крилатого Змія Горинича? Як же Русь може бути без них? А вона є. Бо й ми завжди були, є і завжди будемо – як передання Русі, які ніколи не вичерпувались і ніколи не скінчаться.

– Ти зело мудрий.

– Бо в мене голова не одна. Коли три, а коли й більше. І всі вони – зело мудрі. А ще у мене крила летючі... Отож збирайся!

– Ти знову за своє? Не даєш спокою навіть уві сні.

– Я прилетів за тобою, дочко Ярослава Мудрого. Тепер ти удова і вже вільна. Я за тобою прилетів з Русі. Уві сні, щоби мене тут ніхто не бачив. Можеш повертатися на Русь свою. Я в пазурах оцих мідних під крилами широкими перенесу тебе до Києва. Хутчіш збирайся!

– Але я все одно королева Франції, хоч і удова. Та й син мій, Філіпп, тепер король. А я при ньому – королева-мати і регентша, поки не підросте... Ні-ні, повертай, Змію Гориничу, на Русь. А я вже тут лишуся, при синові своєму. Та й Франція вже стала і моєю Францією. Іди геть з мого сну, Змію, котрий Горинич, – нема мені на Русь вороття. Нема-ає...

І прокинулась...

У спальні блимала свічка, по кутках темних ховались «дідки». І Змія Горинича ніде не було. Може, він у казку свою повернувся...

«Так воно й краще, – мовила сама до себе, і власний голос видався їй якимось не її, чужим. – Як я можу залишити Францію, коли вона вже стала моєю новою батьківщиною?»

І заплакала...

Так їй у ту мить захотілося додому, так захотілося... Хоч одним оком глянути на золотoverхий Київ – до батька-матері тілом припасти. Так захотілося, що аж серце завмирало – був би оце зараз тут Змій Горинич – полетіла би з ним хоч на край світу, на Русь її милу... Навіть у пазурах його мідних...

Пошкодувала, що прокинулася, що не послухала Змія Горинича. Він, хоч і з казки, але Русь для неї – вся казка.

Казка, яка ніколи не скінчиться...

І тихо-тихо заспівала (пісня наче сама полилася з її устеньок):

Чи я в лузі не калина була,
Чи я в лузі не червона була?
Взяли ж мене, поламали

І в пучечки пов'язали —
Така доля моя!

Співала мовою батька, що її вже почала забувати, співала, забувшись, де вона і що з нею:

Чи я в батька не дитина була,
Чи я в батька не кохана була?
Взяли ж мене заміж дали...

«І світ мені зав'язали...»

Сказання третє ...А зустрілись тільки восени

*Йшло до нас кохання із весни,
А зустрілись – тільки восени.
Вже й надії майже не було,
А воно до нас таки прийшло.*

(Із пісні)

І, між іншим, із сучасної.

А бач, наче з історії любові, що зненацька спалахнула між двома немолодими людьми у французькому містечку Санлісі тисячу (вже, здається, з гаком) літ тому.

Так вирішили небеса

І що з того, що тисячу літ тому? Хіба у них не так було, як у героїв пісні? У них теж тоді надії не було на кохання, адже їхній поїзд, як би ми сьогодні сказали, вже пішов. А воно, кохання, бач, таки прийшло. Пристрасне й запальне, як у юності приходиться. Хай і восени життя їхнього, але ж прийшло-прилетіло і, спалахнувши, полонило так, що вони заради свого почуття багато чим тоді пожертвували. Хоч до того надії й справді у них вже не було – особливо у нього. Та й у неї теж.

Не було, поки вона була дружиною іншого, та ще й короля.

І ось... Смерть прийшла до його величності і вони – щасливі. Хоч і не багли загибелі короля. Воістину, як-то кажуть, не було б щастя...

Так нещастя допомогло. Їхньому щастю.

Бодай і під осінь життя, але кохання таки прийшло. Прийшло тисячу літ тому. Хоча... Яка різниця – тисячу літ тому чи сьогодні? Адже кохання завжди однаково приходиться – до кого по весні, до кого восени, а до кого вже й узимку... Почуття глибокої сердечної прихильності... Спробуй-но без нього прожити.

Але – треба було чекати.

Хоч тисячу літ тому, хоч сьогодні, хоч завтра-позавтра, хоч у близькому чи далекому майбутті. Сподіваємось, кохання ніколи не полишало рід людський і ніколи його не полишить, бо як же йому, роду людському, без кохання?

Але вона заздалегідь – ще в першому своєму заміжжі знала, – що до неї ось-ось прийде воно. Почуття всеперемагаючої любові. Знала про це, живучи з чоловіком без любові, знала, що любов до неї прийде з іншим, знала, хоч і не вірила ворожці, яка славилась на весь Париж (слава її була якась моторошна), що всі її пророкування-віщування неодмінно збувалися – це й лякало. Коли хороше віщування – це одне, а коли раптом лихе? Тож не всі наважувалися до неї звертатися, а вона зважилась.

– Як лучиться смертонька у твоєму сімействі, а вона неодмінно лучиться, так і станеш ти щасливою пташечкою, голубко моя. І прийде до тебе велика любов... І всю тебе полонить, і ти будеш тоді найщасливіша – хоч і пізно. Але в щасті краще бути, хоч і пізно, щасливою, аніж ніколи... Смерть ближнього принесе тобі...

– Ні-ні! – злякано запротестувала вона. – Ціною смерті ближнього я не бажаю!

– Так уже вирішено...

– Де? – У неї аж подих перехопило.

– На небесах, моя пташко...

Згодом вона впевниться: любов послана їй таки небесами.

На землі такої любові немає, була певна.

Як і його їй теж послали небеса.

Ім'я йому – Рауль.

Граф Рауль де Валуа. Він був пристрасно закоханий в Анну – любов з першого погляду, але за життя її чоловіка, короля Генріха, змушений був тримати свої почуття при собі і нічим, жодним порухом не видавати, що він закохався в королеву. Чекав...

Чого? Невже він відчував, що треба, набравшись терпіння, чекати й чекати, король ось-ось вирушить у світ предків, і тоді королева стане його...

І він чекав, набравшись терпіння – хоча за вдачею був нетерплячий, – і кожен день того чекання йому здавався нескінченним...

А вони так повільно спливали – дні, місяці, роки... І він мусив терпляче чекати свого зоряного часу – бо як же інакше? Її королеву, чекав, хоч і мав дружину. Але не любив, як і Анна не любила свого короля, хоч і жила з ним.

Але душі вже рвались одна до одної, і він чекав, коли ж нарешті вони будуть разом...

Вони не боялися любити...

І чим тільки люди не забавлялися і не забавляються! Це підмітив ще Котляревський: «Тут всі по волі забавлялись, / Пили, іграли, женихались...»

Правда, не кожне женихання – істина відома у віках, – закінчується весіллям, але кохання в декого буває просто-таки вражаюче! Хоч і без щасливого кінця, але все одно стає надбанням історії. Бо така любов – не просто любов, а мистецтво любові.

І що з того, що про любов-закоханість і справді, як співається, немало створено пісень, що з того?

Що з того, як все одно кожне намагається створити – і створює! – ще одну.

Але вже свою пісню – про любов. А вона – кожен певен – найзначніша і найнезвичайніша. Себто СПРАВЖНЯ.

І вона не тільки для її творців найзначніша, часом вона стає такою і для оточення. Навіть для самої історії.

І таких незвичайних (най-най-най...) історій кохань знаєте скільки набереться?

Книжка під назвою «100 великих історій любові» 2006 року вийшла у Москві.

«Герої цієї книжки не боялися любити, – це з передмови до видання. – Вони не тікали від почуття, що було високим, віддаючи перевагу спокійному і розміреному життю. Вогонь пристрастей, який спалював до тла, відкривав тим, хто пройшов через нього, інший світ, який іноді називають істинним раєм. Крізь сльози і біль, гіркоту і нестерпні муки, хвилини відчаю і тугу велику люди знову і знову йшли на багаття богині любові Афродіти, щоб спізнати те, до чого вони були приречені Небом...»

І душі тих, кому випало, піднімалися до прекрасних і ще незвіданих вершин кохання...

Автори книжки зізнаються, що їм хотілося розповісти про любов прекрасну і величну, а часом – низьку і підлу. Про ту любов, що кожного разу перевертає звичний світ: частіше тільки для двох, рідше – для великої маси людства...

Це любов людей різних національностей і вельми відомих у світовій історії – літератори і поети, композитори, співаки, музиканти, політичні діячі, королі, актори... Серед них, як зазначається в передмові, – росіяни і французи, італійці й англійці, іранці, поляки, українці, індуси. Люди різних віросповідань – православні і мусульмани, католики і протестанти. А об'єднує їх одне – любов. Вони любили пристрасно і самовіддано, любов визначила їхні долі, ламала характери, перевертала життя...

У назві кожної розповіді, зазначають видавці книги, – попереду стоїть ім'я жінки, а за нею – чоловіка. І це зроблено не лише з поваги до жінки. Такою назвою автори багли підкреслити наступне: при читанні історій зверніть увагу, що в більшості з них саме жінці належить ініціатива, саме жінка виявляється рухомою силою любові, як і взагалі – події. Позитивної чи негативної – не суть важливо. І частіше всього в підсумку саме жінка виявляється жертвою любові.

У книжці й справді розповідається сто дивовижних історій про незвичайне кохання. Це – історії великої любові. Правда, список героїв цих історій запропонований авторами видання. Тут відчувається деякий суб'єктивізм, адже інші автори могли б якось і по-іншому укласти той список історій незвичайної любові, але в основному він би не дуже відрізнявся від того, що вміщений у книжці «100 великих історій любові» В цьому зізнаються й автори книжки.

«Безперечно, в світовій історії можна знайти ще немало дивовижних і красивих історій любові. Автори розповіли про ті, що їм здалися найбільш яскравими, які відобразили глибинну суть різних проявів любові. В основному, це широко відомі історії, але напевне багато

читачів дізнаються щось нове, саме для них цікаве і важливе. А хто й запропонує інші історії про інші такі ж незвичайні випадки любові.

У згадуваній книжці вміщено «100 великих історій любові». Про «почуття глибокої сердечної прихильності», про кохання, як у Лесі Українки: «Ізольдо! Ох, Ізольдо! Прийми любов мою!» Чи як у Франка: «Я теж люблю – / Палка, важка, нерадісна моя любов! / Вона, мов слабість десь яка, / Ввійшла мені вже в кість і в кров». Цариця Савська і цар Соломон, Сафо й Алкей, Клеопатра VII і Юлій Цезар, цариця Тамара і Шота Руставелі, Беатріче і Данте...

А ще Анна Австрійська і кардинал Рішельє, Крістіна Шведська і Карл-Густав, Емма Гамільтон і Горацио Нельсон, Поліна Боргезе і Нікколо П/*аганіні, Жорж Санд і Фредерік Шопен...

А ще – Евеліна Ганська й Оноре де Бальзак, Анна Ахматова й Амедео Модільяні, Едіт Піаф і Марсель Сердан, а ще...

Сто історій – щасливих і трагічних. І кожна – це поема, незбагненна і часом трагічна, звичайна і неймовірна, щаслива і смертельно небезпечна – про любов, що робить нас людьми...

Звичайно, незбагненна любов, як творіння мистецтва, не могла вкластися у такі вузькі рамки, як 100 історій.

Їх, історій великої любові, значно і значно більше на планеті Земля.

Жаль, що серед цього визначного списку жіноцтва, що подарувало їх обранцям велику любов, чомусь немає Анни Ярославни.

І немає незбагненно-відданої любові до графа Рауля, який, захопившись удою короля Генріха I¹³, за свідченнями, викрав її, молоду удову, коли вона поїхала в Санліський ліс на лови, привіз її до свого замку і був таким щасливим, як буває чоловік, коли нарешті зустрине свою єдину в світі жінку і спізнає з нею ту любов, що увійде в історію...

¹³ Не плутати з Генріхом I, теж королем (мав прізвисько Птахолов), але – Німеччини, з 919 року. Засновник Саксонської династії.

Хороші гості у мене...

Генріха I поховали в абатстві Сен-Дені, що багато років було в особистому володінні королівської сім'ї.

Після смерті короля Анна з дітьми переїхала з Парижа (вона його ніколи не любила – тісний і брудний, тож мешкала в ньому як із примусу) до старовинного міста Санліса, що в сорока з гаком кілометрах від столиці, і поселилася в замку. Вона часто ще й за життя чоловіка була в тих краях, і Генріх охоче туди їздив. Анна ж просто полюбила ту місцевість, що вабила її своєю розкішною, мальовничою природою, прадавніми лісами (Анна любила полювання і традиційні на Русі лови), такими ж, як і біля Вишгорода, розкішними луками з озерцями, на яких галасувало птаство.

Літописець згодом писатиме: королева Анна любила Санліс, «як за чудове повітря, що його з насолодою вдихала, так і за приємну веселість полювань, від яких вона завжди отримувала задоволення».

Там вона заснувала жіночий монастир і церкву Святого Вінсента (на її портику при реконструкції в XVII столітті було зображення руської княжни в повний зріст, з моделлю збудованого нею храму в руці і написом «Анна Руська, королева Франції, спорудила цей собор у 1060 році»). Ніде у Франції Анні так гарно не жилося, як у Санлісі. Анна влаштувала світські прийоми, які приваблювали багато гостей. Вельможі з навколишніх замків навідувались до неї на поклін і чудово там провадили час. Як пізніше згадуватиме віконт де Ке Сен-Емур, «віддавали їй належне не лише як королеві, але як і жінці». І багато хто з гостей захопувався у володарку санліського замку, але вона з усіма була однаково рівна і привітна.

І рада-радісінька була гостям.

І безжурно з ними веселилась, і радість її була світлою.

Як і печаль, коли гості, нагулявшись, залишали замок королеви, і вона знову залишалася самотньою удовою. І приходив тоді до неї смуток, що незмінно завершувався журбою-печаллю... Ходила, накинувши шаль на плечі, в спорожнілій залі і тихо намугикувала (слуги-французи не могли збагнути, що королева співає, бо співала вона своєю рідною мовою):

Зеленеє жито, зелене,
Хороші гості у мене...

Гості й справді в неї завжди були привітні, ось тільки отой смуток і печаль приходили за марно прожитими роками, і вона, співаючи прадавню пісню своєї батьківщини, тихо плакала. Не так за померлим чоловіком, як за долею своєю, за молодими літами, що, гаразд не розквітнувши, вже почали згасати, за вдівством своїм негаданим – і де воно взялося...

Удівонька двір замітає,
А сусіда удови питає:
«Удівонько, серце моє!
Чи любиш ти вірно мене?»
«Якби тебе не любила,
То б до тебе не ходила,
А я тебе вірно люблю
І за тебе заміж іду.
Я не хочу бути удовою,
Щоб не знатися з бідною,

Хочу мати щастя,
Отака я, Настя!..»

Вона ще нікого тоді не любила, але так праглося любові... Коли ночами не спала, лежала й у п'ятмі до чогось із надією прислухалась і відчувала, як у ній починає вирувати снага. Вона ще хотіла жити, а живучи – любити. Бо яке то життя без любові?

А ще часом хотілося все кинути до дідька! Повернутися додому, до отчого Києва златоглавого над Дніпром...

Схоплювалась і серед ночі при кволому світлі свічок починала квапно збиратися... Але швидко й спохоплювалася, і руки опускалися. Куди вона поїде, адже Генріх помираючи довірив їй Францію? Куди вона поїде, як її домівка тепер тут? І сина Пилипка, короля малолітнього, треба ставити на ноги, бо хто ж його поставить, як не вона? А гості... Рятуючись від самоти, вона знов тихо наспівувала:

Зелене жито, зелене...
Хороші гості у мене...

Шлюб Анни з Генріхом тривав більше восьми років. За заповітом короля Анна була призначена опікункою спадкоємця престолу, малолітнього Філіппа. Але за французькими законами тих часів Анна, залишаючись королевою і формально ставши опікункою, насправді опікунства не отримала.

Опікуном – знову ж за законами того часу, – міг бути тільки чоловік, ним і став шурина Генріха I – брат його першої дружини граф фландрський Бодуен. І все ж, будучи хоч і неофіційною опікункою, Анна разом з Філіппом підписувала документи, правда, додаючи при цьому: «Мати короля».

Її первісток, восьмирічний Філіпп, був проголошений королем ще за життя свого батька, 23 травня 1059 року. Тому Бодуен, шурина Генріха I, і був призначений регентом короля. На день смерті батька малолітньому королю виповнилося дев'ять рочків. Програвши битву при Сент-Обені, Генріх нарешті збагнув: його королівство, що носило горде ймення Французьке, насправді є королівством на піску. Чи, власне, замок, споруджений на піску.

Програвши Вільгельму Завойовнику битву, відчувши силу суперника, Генріх став у ньому підозрювати – не без підстав, – щонайпершого ворога, як казав у близькому колі однодумців, «лютого вовка», який, аби захопити королівство, ні перед чим не зупиниться. Щоб законно закріпити права своїх спадкоємців на французький престол, за рік до своєї смерті Генріх коронував у Реймсі спадкового принца Філіппа. Ще добре не усвідомлюючи, зляканий хлопчик (та вже король!), збиваючись, як спотикаючись, повторював слідом за архієпископом священний текст присяги:

«Я, король Франції, зобов'язуюсь пам'ятати («А якщо забуду?» – подумки терзався малолітній хлоп'як), що трьома королівськими добродіями є благочестя, справедливість і милосердя... Клянусь не віддаватися в благополуччі гордині, з терпінням зносити незгоди, приймати їжу тільки в години, вказані звичаєм для трапези...» – і так далі, в тому ж дусі словесами, що їх Філіпп ще не всі й розумів...

Та ось нарешті (уф! аж спітнів!) клятва скінчилася – нудна і довга, архієпископ почав здійснювати обряд миропомазання: торкнувся золотою голкою, на кінчику якої було трохи мира, чола маленького короля, потім грудей, а тоді правої і лівої руки...

Розчулена королева витирала світлі сльозинки...

Король чомусь був задумливо-зосереджений, наче щось уперто думав своє, тяжке й недобре. Він ніколи не скаржився на здоров'я – не гоже це робити королю, – а воно щороку гіршало й гіршало. Сподівався, що ось-ось все нарешті налагодиться.

Не налагодилось. Через рік після коронації Філіппа, під час походу в Нормандію проти Вільгельма, Генріх занеміг так, що вже не міг ні ходити, ні верхи їхати – зліг.

І більше не піднявся. На 52 році життя. І не бойова рана звалила його з ніг та урвала життя – загострилася давня хвороба печінки, а погіршила її чергова поразка під Варавілем (від клятого – вовк! Лютий вовк!) Вільгельма Завойовника¹⁴.

Лишившись удовою з малим сином-королем (дитина ще зовсім!), у всьому королівстві одна-однісінька, не знала, з чого починати і як далі жити і Францією керувати. Тож шукала в ті дні якщо й не рятунку (де ти його знайдеш, коли самотня і беззахисна), то бодай підтримки у владик сусідніх держав.

Один із таких її листів зберігся:

«Від Анни Ярославни Едуарду.

Государю Едуарде, зичу тобі благоденств Господніх і всій твоїй родині, звертаюсь до тебе з печальною звісткою, яку, можливо, ти вже й чекав після тих поразок, що їх потерпів мій чоловік у Нормандії від Вільгельма. Чоловік мій Генріх помер, залишивши мене удовою з малолітнім сином Філіппом, і немає у мене іншого захисту, крім Бога. Вільгельм буйний і дивиться в бік протоки, за якою лежить твоя країна, клянеться, що обіцяв ти йому престол Лондонський. Але і в інший бік, наш, дивиться, і буйства його я вельми остерігаюсь: свавільний він і жадібний, і владолюбний надміру.

Прошу молитися за душу покійного мого мужа, государя Генріха, про безпеку спадкоємця престолу Франції Філіппа і про приборкання буйства Вільгельма, сина Роберта Диявола. Знай, що й покійний мій муж шанував тебе, і я шаную тебе вельми за мудрість твою, благочестя, здоровий розум і тверезий, і відрадно, що в такий смутний час, як наш, є на землі мудрий і благочестивий государ, здатний розсудити вірно і праведно будь-яке діло.

Зичу благословення, і хай продовжить Господь твої дні.

Анна regina»¹⁵.

Повернувшись з похорону та перебравшись до Санліса, Анна вирішила, що життя продовжується, а отже, жити треба. Навіть у статусі вдови. І ставити на ноги завтрашнього короля Франції, сина її Філіппа. Таке кмітливе хлоп'я, до всього беручке, всім цікавиться – Анна залюбки навчала його премудростям, які сама знала... Санліс тоді, хоч і була королевою, ані на день не залишала. Роки, здавалося, йшли їй на користь. Вона не постаріла – навіть погарнішала. І почувалась не Анною, а швидше – Анничкою. Не ходила, а пурхала, наче в неї крильця були за плечима. Вбрана в елегантне лілове вбрання (у ті часи – траур французьких королів), зиркала в коштовне венеціанське люстро (дарунок короля до дня вінчання) – дивилась і не впізнавала себе. Вона таки й справді помолодшала. І дивно було: печаль і сльози, страх і відчай (як вона буде сама, без мужа на королівстві?) зовсім не затьмарили її рожевих щічок, ясності погляду, а пишно-яскраві кучері наче квітли-розквітали на її голівці. Волосся в неї було все таке ж золотаво-осяйне – ані сивинки. Відчувала: тоскне слово «удова» аж ніяк до неї не тулиться. Виконувала свої обов'язки з опікунства над малим королем Філіппом. Ці

¹⁴ Вільгельм I Завойовник (1027 або 1028–1087) – англійський король з 1066 року. Будучи герцогом Нормандії (з 1035-го), після смерті англосаксонського короля Едуарда Сповідника оголосив себе його спадкоємцем. 1066 року в бою під Гастінгсом розбив армію англосаксонського короля Гарольда й став англійським королем. Конфіскував землі англосаксонської знаті на користь нормандських феодалів. У 1086 році за його наказом було проведено земельний перепис, за яким частину вільних селян було перетворено на кріпаків.

¹⁵ Лист написано до англосаксонського короля Едуарда Сповідника, який з причини раптової смерті не встиг відповісти Анні Ярославні, як і допомогти їй, а його спадкоємець Гарольд був розбитий Вільгельмом, який і став королем Англії. Лист Анни він, захопивши Лондон, прочитав, знайшовши його в архіві Едуарда, і навіть погрожував захопити Париж, а саму Анну Ярославну зробити своєю служницею, але щось йому стало на заваді – Анна тоді врятувалася.

обов'язки ділив з нею родич покійного чоловіка і його друг Бодуен, авторитетний і могутній сеньйор. Його авторитет був настільки великим, що маленькому королю Філіппу без вагань присягнули й інші вельможі. Ніхто не смів і рота розкрити, щоб оспорити заповіт Генріха.

У турботах про державу та її маленького короля й минали роки. Син виростав із дитячого, а тоді з підліткового віку, непомітно якимось став королем. Уже перед вельможами не губився і за її спину, як раніше, не ховався... Все було добре, і Анна тільки квітла. Виявляється, це ж так чудово – мати такого сина-юнака і вже короля, бути багатю, вродливою і... вільною. Почувалася, як у юності, в Києві. Та й вік – тридцять п'ять років, – хіба це вік? Траур по Генріху давно скінчився (ще раніше він скінчився в її душі, любові у неї до покійного чоловіка вже не було – був обов'язок), то чого ж тепер сумувати-печалитись?

Тепер королева могла постійно приймати в своєму замку в Санлісі гостей, з якими їй було приємно і добре. Навколишні сеньйори мало не навипередки мчали до Санліса. І до всіх королева Анна ставилась однаково ласкаво й привітно. І раптом...

З'явився один – не такий, як інші...

І вона його відразу ж виділила з тлуму гостей.

Звали його Рауль. І заради Анни він був готовий на все

...Десь приблизно через рік по смерті чоловіка Анна знову вийшла заміж. Негадано. Про це пишуть всі біографи Анни (факт у її житті – друге заміжжя – вельми промовистий і колоритний), історики, автори хронік про ті часи. Деякі з легким відтінком несхвальності. Чи й осуду. Неначе існує (чи колись існував) закон, що забороняє вдовам по смерті чоловіка вдруге виходити заміж. Це особиста справа. (Правда, за народною традицією – не раніше, як через рік по смерті чоловіка – «щоб ноги його встигли охолонути».)

Чи будь-коли, якщо сприятливо складуться обставини і знайдеться (може, навіть і випадково) достойний претендент на її руку і серце; той, з ким вина доживе віку, бо самотній жінці зле поневіритись у цьому світі. Як писатиме Шевченко:

Якби з ким сісти хліба з'їсти,
Промовить слово, то воно б
Хоч і як-небудь на сім світі,
А все б таки ялось жилосьь.

І далі мало не крик:

...Ні. Треба одружитись
Хоча б на чортовій сестрі!
Бо доведеться одурить
В самотині...

Правда, ці рядки будуть написані через 800 років по тому, як у далекій Франції Анна Ярославна опиниться в самотині, але думала вона тоді і почувалася саме так, як напише про те Поет (люди завжди – люди, і їм, притаманні одні й ті самі слабкості). Чи, як співається в пісні: «Хай і хліб з водою, аби, серце, з тобою».

З цих міркувань – щоб не одурити в самотині, та ще й з любові, що раптом спалахнула в її все ще тоді молодому серці, Анна й вийшла вдруге заміж... І зазнає ще за життя осуду, а дехто й відверто її ганитиме та гудитиме. Але мали рацію й ті, хто її тоді засуджував. Притичина в тому, що сама вона була королевою. А королева (за тодішніми законами) на випадок смерті чоловіка-короля не мала права вдруге виходити заміж, а мусила до скону літ своїх залишатися королевою-удовою. Бо, вийшовши вдруге заміж, втрачала свій титул королеви. І все, що з ним пов'язане... Не кажучи про авторитет та повагу підданих...

Але з нею це лучиться десь через рік по смерті короля, коли влітку 1061 року Анна буде викрадена на полюванні в санліському лісі (викрадення відбудеться з її згоди) одруженим графом, до якого вона «відчувала виключну прихильність» і який привезе її до себе в замок, попередньо вигнавши звідти свою дружину та уклавши з Анною таємний шлюб...

І хто б міг передбачити такий поворот у її долі? Вона – не могла.

І не думала заздалегідь, і не гадала. І ніякого передчуття не було.

Вже й змирилась зі своєю долею. Не стало чоловіка і, здалося, життя її скінчилося, а далі... Далі буде просто доживання віку.

Але щось у її серці не погоджувалося, хтось у її естві неначе протестував: що ти кажеш! Яке... доживання? Ти ж іще така молода і ще прагнеш любові, бо в першому заміжжі не спізнала її...

В оте друге заміжжя Анна кинулась, як сторч головою у воду.

Такою щасливою Анну Ярославну в Санлісі ще не бачили. Вона вся аж світилася радістю.

Звали його, як уже мовилося, Рауль.

Граф Рауль де Валуа.

Ще повніше: граф Рауль Великий де Валуа де Крепі... (І ще в нього були якісь прізвища з часткою «де» – всіх вона не запам'ятала.)

Завдяки першому шлюбу він отримав графства Бар-сюр-Об і Вітрі-ан-Пертуа. І міг назви цих графств додавати до свого прізвища, перед кожним вставляючи частку «де» – звучить!

Народжений 1010 року.

На час його одруження з Анною йому виповнилося піввіку його невгамовного життя.

До Анни він був двічі одружений. Перша дружина, графиня Адель, народила йому п'ятеро дітей. Після смерті Аделі (1053), одружився з дочкою графа Шампані Елеонорою Брабантською, дітей у другому шлюбі не було.

Постійно займався розширенням території свого графства, будучи войовничим, не задумуючись нападав на своїх сусідів і навіть захоплював у них фортеці, замки й цілі міста. Як пишуть історики, славився воєнною доблестю та багатством, був сміливим, кмітливим і грізним воєначальником, лідером і незрівнянним тактиком. Використовував вроджене почуття загарбника, завжди з успіхом штурмував фортеці, які він вважав такими, що мали належати йому. Ще писали: місто, оточене Раулем, це завжди захоплене місто. (Наприклад, він розорив графство Верден, а його столицю спалив тільки тому, що єпископ Вердена відмовився виплатити певну суму відкупного.)

Це він, войовничий і жорстокий, маючи добре військо, мав би посісти місце герцога Нормандського Вільгельма (з яким теж не мирився і якимось було навіть побив), так от, він мав би – за своїм характером та войовничістю – напасти на Англію та сісти її королем, але...

Замість Англії, що її по смерті тамтешнього короля взяв герцог Нормандський, його давній суперник по захопленню чужих міст та фортець, себто Вільгельм, Рауль не залишився в накладі. Доки Вільгельм брав Англію, Рауль узяв королеву Анну, яку з дня її появи у Франції кохав і про яку тільки й мріяв...

«Англія – се таке, – казав. – Я більше отримав – королеву Анну. І тепер вона моя люба дружина, а той, Вільгельм, нехай тішиться Англією...»

Ніхто йому не наважувався суперечити, а чинити опір було справою безнадійною. І при всьому цьому граф Рауль був вірним васалом короля, захищав королівську владу, якщо їй загрожували, тож став для країни надійним захисником.

Незважаючи на свою агресивну войовничість та підступність і надто велику жорстокість (коли було не по його чи хто з ним не погоджувався, суперечив йому, – залишав після себе руїни та попіл), це був загалом поставний чоловік – високий, на вигляд значно молодший за свої літа, гарний на вроду, і жінки – якщо він звертав на них увагу, – не могли встояти перед ним...

Не встояла й Анна Ярославна...

І запишуть історики до своїх анналів: на той час Анні було тридцять п'ять, і її врода мала неабиякий успіх... Всі гості захоплено закохувалися в неї. Але один з них, як їй здалося, старався оволодіти її увагою наполегливіше за інших.

І Анна віддала йому перевагу.

Саме Раулю.

Він володів багатьма титулами: граф де Крепі, де Валуа, дю Вексен, д'Ам'єн, де Бар-сюр-Об, де Вітрі, де Перон і де Мондідьє...

Так-так, це був один з наймогутніших вельмож Франції, і він зовсім не хвастив, коли запевняв, що йому не страшні ні королівські армії, ні римське та будь-яке інше духівництво.

Тільки сама собі Анна могла зізнатися: у Санлісі вона збирає стільки гостей лише для того, щоб серед тієї юрми побачити його. І чим він її полонив – вона й сама не могла збагнути.

Та й хто збагне почуття, що сколихнули її душу? Світ ніби яснішим став і ширшим, коли він з'явився у Санлісі серед її гостей. І їй, удові, здавалося, що осінь її життя скінчилася.

Осінь тоді буяла в Санлісі (у природи свої непорушні закони), а в її душі буяла весна, і вона відчувала за плечима крила.

О, боги, невже це... любов?

Та любов, що робить жінку крилатою?

Він був і вдатний з себе, рішучий та відважний, і титулований. Граф Рауль походив по боковій гілці від самого Карла Великого, себто належав не просто до колишньої королівської династії Каролінгів, – до тих васалів, які могли запросто виступити проти свого сеньйора.

Ще історики писатимуть: і здавалося б, зараз, коли на троні ще недосвідчений юнак під опікуном слабкої жінки, саме час для зухвалого графа половити рибку в мутній воді, вирвати собі ще деякі привілеї. Хоча б зменшити розмір королівської данини на володіння де Крепі. Чи й заколот підняти. Граф усе міг і на все мав і силу, і засоби, але... Граф цього не міг зробити й іншим цього робити ніколи б не дозволив. Заради Анни був готовий на все. Єдине, чого він боявся, так це того, що Анна не зверне на нього увагу і залишиться до нього байдужою. Але він був щасливий, адже бачив: Анна звертає на нього увагу, Анна не байдужа до нього...

Вважається, що однією з причин відмови Анни від регентства була пристрасна любов її до графа Рауля з роду де Крепі.

Можна сказати, що найбільшу популярність графу де Крепі де Валуа приніс шлюб у 1062 році з удовою короля Генріха I Капета Анною Ярославною, великою княгинею Київською і королевою Франції, яка стала йому третьою дружиною. Рауль не побоявся відлучення від церкви і різних чуток при дворі. До всього ж йому, щоб одружитися з королевою, довелося розлучитися зі своєю дружиною.

Заради Анни граф Рауль на все був згоден і на все йшов – щастя з'явилося йому в образі Анни Ярославни...

Він мав дружину і був самотнім. Бо любові чомусь не було. І він, змирившись з самотою, збирався так і віку доживати. Аж тут Анна. По смерті короля – теж самотня.

І граф Рауль чи не вперше відчув себе щасливим – від однієї лише думки, що поруч із його замком у Санлісі, в королівському замку, – Анна...

Досі він завойовував фортеці і брав міста.

Тепер він мав підкорити королеву-вдову.

І граф ринувся завойовувати своє щастя...

І граф Рауль де Валуа де Крепі був проклятий і відлучений від церкви...

Поселившись у Санлісі, в досить лісистій місцевості, Анна, навіть будучи в статусі королеви-вдови, любила займатися полюванням – звикла до звіриних ловів у себе на батьківщині.

Французька романістка, яка старанно збирала матеріали про Анну в архівах Києва, Новгород, Володимира, Парижа і написала роман «Анна Київська», свідчить: «Щодня по кілька годин Анна не злазила з коня, залишаючи далеко позаду своїх дам», теж, ясна річ, вправних вершниць. Давньоруська Діана, французька королева «за досить короткий час... полонила рицарів і зброєносців своїм умінням запускати сокола чи цькувати оленя... Гості її готові були віддати життя за один погляд королеви і вбити (навіть так!) кожного, хто зважиться її образити».

Як писатимуть дослідники, «не треба забувати, що Анна Ярославна овдовіла молодою. Коли помер її чоловік, вона мала тільки тридцять п'ять років і була, як свідчить літописець, надзвичайної краси і вроди. З-поміж вельмож, що дуже часто відвідували Санліс, був і Рауль III Великий, граф де-Крепі і де Валуа, дю Вексен, д'Ам'єн, де Бар-сьюр-Об, де Вітрі, де Перон і де Мондідьє. Цей принц, нащадок Карла Великого, був, як каже історик його роду, «одним з наймогутніших і найбільш деспотичних васалів, яких тільки Франція коли-небудь мала...» Він «визнавав тільки ту, більшу понад його власну силу й владу, що могла послужити йому для виконання його власних намірів і проєктів» і «не боявся ні короля, ні гніву Церкви...».

Граф Рауль де Крепі жив неподалік Санліса – його замок Мондідьє було видно з собору Святого Фрамбурга. Феодальні володіння графа були більшими за домен французьких королів, і все ж Рауль був васалом. Але таким, з яким король чи не все своє життя боровся. Здебільшого безуспішно. Граф був наполегливим і, якщо чогось багнув, неодмінно досягав свого.

В Анну він закохався ще тоді, коли вона прибула до Франції і стала дружиною Генріха, але до пори до часу утаємничував свої почуття.

Та тільки вона стала (на безмежне щастя Рауля) вдовою, закоханий граф вирішив відкритися. Якось влітку 1062 року на полюванні граф негадано згріб Анну в обійми і міцно поцілував її у уста.

Принагідно згадаємо про першу на Русі княгиню-християнку Ольгу. Про її ранній період життя мало що знано. Та й те позначене розбіжностями. Невідомо точно, де й коли вона народилася, з якої родини походила і чи була вона князівського роду. Найпоширеніша думка: Ольга народилася близько 890 року у місті Пскові, в землях кривичів. «Повість временних літ» стверджує: Олег привіз Ігореві наречену з Плескова (північна діалектна форма назви Псков), «була вона мудрою та кмітливою, від неї народився син Святослав». Оскільки ж ім'я Ольга (Хельга) начебто вказує на скандинавське походження княгині, то звідси – традиція вважати її шведкою, дочкою одного з дружинників Рюрика, що був намісником у Пскові.

Існує ще одна гіпотеза: буцімто Ольга – болгарська царівна, а її рідне місто Плесков ототожнюють з болгарською столицею Пліска... А ось у церковних «Життях Ольги» розповідаються народні легенди, що Ольга за походженням – звичайна сільська дівчина з села Вибутино. Якось у псковських лісах вона випадково зустріла княжича Ігоря, котрий був у тих краях на полюванні, перевезла його човном на інший берег річки. Ігор, вражений її вродою та розумом, одружився з тією дівчиною, хоч вона, мовляв, і була простого роду. Лучилося це

року 903-го, і проста дівчина Ольга, дочка перевізника, стала княгинею Київської Русі. Відзначалася гострим розумом, невтомною енергією, широтою поглядів та несхибною волею.

Як християнка «уславилась добрими ділами». Знищувала язичницькі капища та будувала християнські церкви. У «Пам'яті і похвалі» Якова Мніха ось, що пишуть про це: «І потом требища бесовская сокруша і нача жити о Христе Ісусе, возлюбивши Бога...» Померла велика княгиня на 77 році життя 11 липня 969 року, заповівши перед смертю «не творити над нею тризни» (язичницький ритуал). Поховальний обряд було здійснено священиком за християнським звичаєм. Де саме її поховали – невідомо, очевидно, в одній із християнських церков, збудованих нею. Згодом онук її князь Володимир переніс останки своєї бабці-княгині до Десятинної церкви, де її й було поховано в кам'яному саркофазі.

Княгиня Ольга була прапрабабцею Анни Ярославни, яка, в свою чергу, була праправнучкою княгині Ольги – по батьковій лінії.

Анничка ще в дитинстві любила слухати розповіді про свою знамениту прапрабабцю і княгиню Давньої Русі, просту-простісіньку селянську дівчину із Пскова. І завжди слухала із захопленням – княгиня Ольга була для неї взірцем, для чого треба приходити в цей світ. Особливо Анничці подобалися розповіді про те, що Ольга не була за походженням з княжого роду, а була простого роду-племіні (дочка перевізника), а бач...

Княгинею стала. Та ще й якою! І навіть мудрою правителькою, яка рішуче порвала з язичництвом і прийняла нового бога – Ісуса Христа. В її родині, родині Ярослава Мудрого, часто при нагоді переповідали різні цікаві билиці про Ольгу – вони захоплювали Анничку в дитинстві, коли вона була дівчатком, і в дорослому житті, як уже стала королевою Франції. Тоді вона іноді сама переповідала ті билиці, почуті нею ще від батька. А переповідаючи (дещо додаючи од себе), наголошувала, якою вона була славною княгинею і скільки для Русі доброго зробила, як мудро Руссю правила, хоч і була простого роду... Дочка перевізника на якійсь там річці (може, й на Волхові) біля града Пскова... Батько перевозив своїм човном подорожніх через річку, з того й жили. Ще дівчиною – а вона вдалася міцненькою, – допомагала батькові перевозити подорожніх, тож змалку навчилася веслувати, і човен її слухався. А якось до річки, вигулькнувши з лісів-борів дрімучих, примчав полювальник, молодий і гарний. Як потім виявиться, то був син самого князя Рюрика. Хвацько примчав і нетерпляче загорлав:

– Гей, перевізнику, ану жени сюди своє корито! Маю на той берег дістатися... Заплачу щедро. Тільки хутко, хутко!..

А перевізник того разу десь забарився, а в човні сиділа, стрункими ніжками бовтаючись у воді, його донька Ольга.

– Як чекати мого батька не маєш часу, – каже, блискаючи зубами, – то сідай, молодіку нетерплячий, я тебе перевезу...

– Ти-и?

– А чого? – аж образилась дівчина. – Я з батьком вже друге літо подорожан переправляю на той берег. Чи з того на цей.

– Ти ж дівча ще, а вже – перевізниця?

– Батькові підсобляю, – коротко пояснила дівчина. – Сідай, та й попливемо! Тобі треба, – хутко будеш на тім березі.

Молодик скочив до човна, дівчина за весла взялася, і попливли. Веслувала дівчина завзято – молодик не міг нею намілуватись. Ач, як веслує! Човен мовби й не пливе, а над водою лине... І молодик той (така легенда чи билиця?) незчужся, як і захопився тим дівчам.

– Я – княжич Ігор! – вигукнув уже на тім березі. – А як тебе звати-величати?

– Величати мене ще немає за що, – одказує дівчина. – А звати Ольгою.

– Послухай, Ольго. Ти мені... люба...

– Так уж й люба! – дзвінко засміялася. – Коли ж ти встиг?

– А поки ти мене перевозила з того берега на цей. Кажу, ти мені люба. Хочу взяти тебе за дружину.

– Спробуй, – мружилась, і в очах її вабних було повно сонця, смішинок і ще чогось такого, що так його схвилювало. – Може, я ще й не дамся! Мені треба батькові допомагати!

– А я... я... – молодик вже запалився. – Візьму тебе і... викраду! Ось так! Викраду! І заберу тебе до Києва, до града нашого стольного. І будеш ти княгинею – моєю і Русі нашої...

Дикий мед твоїх губ... Вставна новела

Мабуть-таки, щось є між берегами річки, що про них і в піснях співається. Особливо той загадковий і незбагнений берег.

Берег любові в далекім тумані,
А допливеш – коли тільки удвох,
А допливеш – коли спільне бажання...
Берег любові та хвилі тривоги...

Бо на тому березі, як в іншій пісні співається, живе вона, Марічка. У хаті, що сховалась у зелений бір... І вже герой клянеться, що прокладе на той берег, до серця коханої, кладку...

Коли у наші часи згадати Київську Русь, княжича Ігоря Рюриковича, що, зустрівши між двома берегами своє щастя в образі дочки перевізника Ольги, мабуть, він неодмінно б заспівав, плывучи з нею від одного берега до другого, пісню. Як-от «Береги», що її виконує О. Малинін.

Берега, берега. Берег этот и тот.
Между ними – река моей жизни.
Между ними река моей жизни течет,
От рожденья течет и до тризны.
Там, на том берегу, что течет по судьбе,
Свое сердце тебе я оставил.
Свое сердце навек я оставил тебе,
Там, куда не найти переправы.

І звичайно ж:

А на том берегу – незабудки цветут,
А на том берегу – звезд весенний салют.
А на том берегу мой костер не погас,
А на том берегу было все в первый раз.
В первый раз я любил и от счастья был глух.
В первый раз пригубил дикий мед твоих губ.
А на том берегу, там, на том берегу,
Было то, что забыть никогда не смогу.

І на всі часи – що тоді, тисячу з гаком літ тому, що тепер, що завтра-позавтра і взагалі на всі віки прийдешні, кожен з нас, хто колись жив чи завтра житиме, вперше пригубивши дикий мед з коханих вуст, ніколи того не забуде...

Билицю про свою прапрабабцю Ольгу Анна Ярославна розповіла і графу Раулю, коли вони розважалися полюванням у лісах біля Санліса. Графові оповідка страшенно сподобалась.

– І що? І що? Що? – вигукував він, не зводячи з королеви захопленого погляду живих променистих очей (що граф у неї закоханий, вона вже відчувала і це їй подобалось і хотілося, щоби він ніколи не зводив з неї своїх променисто-захоплених очей).

– Княжич Ігор тоді викрав дочку перевізника? Викрав? Викрав??

– Та викрав! Викрав!!! – захоплено вигукувала Анна. – Викрав, бо то була його доля, дочка перевізника. Тож і викрав. Правда, перед цим він запитав її, чи не буде вона проти, якщо він... якщо викраде її?

– Запитав? І що вона відповіла? – граф, здається, вже місця собі не знаходив, так збудився. – Що-що, що відповіла Ольга княжичу Ігорові на його... е-е... пропозицію викрасти її?

– А що може відповісти дівчина тому, хто їй сподобався? Згодою.

– Отже, він викрав Ольгу? З її згоди?

– Атож. Викрав. І вони побралися, і Ольга стала княгинею. Ще й Руссю потім керувала.

Мудрою виявилась.

Граф Рауль раптом кинувся до неї – він усе робив рвійно-зухвало, наче зненацька, – кинувся і...

О боги, він підхопив її, королеву-вдову, на руки.

– Я теж тебе викраду, кохана моя! Візьму приклад з того Ігоря-молодика. Викраду! Зараз же. Негайно! І в замок свій тебе відвезу на коні швидкому. Ти не будеш проти, га? Якщо я тебе викраду?

Замість відповіді вона, у нього на руках, заплющила очі і, обхопивши його за плечі руками, ще тісніше до нього пригорнулась...

– Усе, все, все! Я тебе викрав, люба Анно! – кричав граф і бігцем поніс її до свого коня, посадив її на свого гнідого, вигукуючи: – О боги! Я викрав Анну, викрав з її згоди! А все, що я захоплюю, – фортеці, міста чи жінок, – назад я вже ніколи не повертаю...

Анна не перечила, і граф, ошалівши від щастя, цілував її ще і ще...

– Але ж у тебе є дружина... – посмутніла королева.

– Віднині моя єдина дружина – це ти, моє щастя!

Усе в цій любові було красивим і навіть легендарним.

Так-так, існує легенда, згідно з якою граф Рауль викрав Анну під час полювання. Королева (як шепотілися у Санлісі й Парижі) навіть не чинила опору – вона дуже хотіла, аби граф викрав її. Щоб пустити чутку, буцімто її, королеву, присилювали вийти заміж. Але викрадення було (як усі знали) зі згоди королеви. Ухопивши Анну на полюванні, граф всадив її до себе на коня – на очах усього почту королеви, щось задерикувато-радісно вигукнув і помчав до свого замку...

З інтернет-видання:

«Чи принесло радість Анні життя в Санлісі? На це запитання важко відповісти однозначно. По сусідству з Санлісом знаходився замок могутнього феодала графа Рауля Крепі де Валуа, нащадка грізного Карла Великого і пізніше одного із засновників династії Валуа, що почала правити країною у 1328 році. Граф жив із другою дружиною Елеонорою, мав двох синів і двох доньок від першої, яка померла 1053 року. Побачивши свою королеву Анну під час одного з королівських бенкетів, вельможа закохався в Ярославну. За життя кузена, короля Генріха I, Крепі, граф Валуа, стримував свої почуття. Після смерті Генріха він перший розділив з Анною її горе. Не проминав жодної нагоди, аби якомога частіше бувати в королеви, часом давав ділові поради, допомагаючи в управлінні країною. В основному, поради зводилися до того, що треба ослабити позиції непокірних підлеглих, які, користуючись малолітством короля, намагалися провадити свою політику: не платити в державну скарбницю податків, не поставляти солдатів для служби в королівському війську, не з'являтися на королівські ради, де вирішувалися державні справи. Герцог Аквітанський, наприклад, заявив графові Фландрії Бодуену V, який після від'їзду Анни до Санліса виконував

обов'язки регента, що не хоче бути васалом підлітка-короля, нехай підросте, мовляв, тоді побачимо. Хтозна, чи не так само поведився б Рауль Крепі де Валуа, якби не кохання до Анни? У Санлісі граф усе настирливіше упадав біля молодої вдови і в один із візитів освідчився. А що ж Анна, яка добре знала: сусід офіційно не розлучений?.. Можливо, вона також кохала – чим же іще пояснити її згоду на шлюб? А може, страшний привид самотності лякав королеву своїм холодом, який вона з кожним роком відчувала все дужче? Старший син відійшов од неї, середульший помер, восьмирічний Гуго як міг зарадити матері? Хотіла була забрати його з собою до Санліса, але за наказом Філіппа Гуго не пустили з нею: Філіпп заявив матері, що буде краще, коли брат знаходитиметься біля нього. Отже, попереду самотність, бо рідні брати і сестри, сонячний Київ – ой як далеко... Напередодні весілля граф надав колишній дружині Елеонорі, яку вигнав з дому, запідозривши зраду, невеликий маєток на півдні Франції, а слугам наказав не пускати її до замку...

З великими труднощами Елеонора дісталася Рима, щоб поскаржитися папі на колишнього чоловіка. За наказом папи Олександра II (це коштувало жінці, мабуть, не одну сотню дукатів) через архієпископа реймського графові де Валуа було направлено листа.

З цим посланням архієпископ прибув до замку Крепі і чекав кілька днів, поки господар повернеться з полювання.

Де Валуа був здивований, побачивши таких гостей, а прочитавши листа від папи, ошаленів і розтоптав пергамент чоботиськами. В посланні папа писав: «Ваша поведінка, сеньйоре, стосовно вашої цнотливої дружини не гідна не лише високого звання графа Крепі де Валуа, а й християнина. Людські й церковні закони засуджують вас! Бійтеся порушити їх. Я наказую підкоритися вищим наказам моїм як первосвященника, в противному разі ми змушені будемо вжити проти вас церковних канонів і відлучити вас від Христової святої Церкви». Граф відказав архієпископу, що Рим не має права втручатися в його особисте життя, відповіді на листа не буде, а посланець папи нехай забирається геть...

Граф Рауль Крепі де Валуа був проклятий і відлучений від церкви; хоча це мало його турбувало. Бенкети, полювання, розваги, урочисті обіди цікавили сеньйора більше за кару Божу».

А потім молоді обвінчалися в церкві Святого Вікентія. Та і як би кюре не обвінчав самого графа Рауля, церковного попечителя, за чії щедрі внески існував і сам приход, та й кюре мав за що жити, і жив непогано – на пожертвування графа.

– Святий отче, – без будь-якого вступу велів йому граф. – Негайно, цієї ж миті, повинчайте нас!

З ним була королева Анна, і це насторожило кюре.

– Сеньйоре, що ви кажете і що чують мої вуха? – розгубився священник. – Як вас повинчати, коли ви... ви одружені? Смію нагадати, з графинею?..

– З ким я зараз перебуваю у шлюбі – я, отче, і без вас добре знаю.

– То як я вас можу повинчати ще з однією жінкою, шановний сеньйоре?

– Це вже ваша справа, як. Вінчайте, отче, й швидше! – підвищив голос граф. – А щодо... щодо згадуваної вами графині, моєї теперішньої дружини, то я завтра ж почну з нею шлюбборозлучний процес.

– Тож як завершиться шлюбборозлучний процес, шановний сеньйоре, тоді й можна запровадити вінчання з цією жінкою, себто з цією пані, що біля вас.

– Чека-ати?! – гримнув граф і брилою навис над маленьким священиком. – Ти знаєш, святий отче, що згоду на розлучення дає тільки папа римський? А його згоди чекають роками! А я і дня не можу прожити без цієї жінки, – пригорнув до себе Анну, що розгублено кліпала повіками. – Я помру, якщо вона сьогодні не стане моєю!

– Тоді хоч Бога побійтеся, сеньйоре.

– Кого мені боятися – моя справа! А тобі раджу побоятися не Бога, а мене. Бог далеко, а я завжди близько.

Граф мав рацію: Бог і справді далеко, а сеньйор близько.

– Прошу до вівтаря, – заметушився кюре. – Сподіваюсь, вінчання буде за взаємною згодою?

– Саме так, отче, – відповіла за графа Анна. – За взаємною...

І додала через мить:

– Із любові. Ми з графом кохаємось і хочемо бути разом. Завжди разом. Стільки літ, скільки їх вділить нам Господь.

Священик чи то із співчуття до закоханих, чи зі страху (граф Рауль у Франції був одним з наймогутніших) спішно їх повінчав. І це при тім, що граф Рауль де Крепі де Валуа був одруженим.

І почалося їхнє щастя (виявляється, воно таки є у світі закоханих – щастя!), те щастя, яке здавалося їм безмежним і таким, якого вони досі не спізнавали – Анна у шлюбі з його величністю, граф у шлюбі зі своєю графінею. В обох серця були переповнені досі не знайомими їм почуттями і, звичайно ж, тьохкали чи не соловейками.

Правда, тоді закохані не відали того, що відають (завдяки науці) сьогоднішні вчені. Ось, наприклад, італійські вчені з якогось там університету довели, що кохання зароджується зовсім не в серці, як віками (ба, тисячоліттями!) ми були впевнені, а в мозку. Ті невгамовні вчені виявили під черепною коробкою людини аж 12 ділянок мозку, які активізуються саме тоді, коли вона закохана. Вони працюють дуже злагоджено, і це позитивно впливає на роботу мозку загалом. А завдяки активізації кори головного мозку людина інакше сприймає світ – у яскравіших кольорах, у позитивних емоціях. Активізується не лише сприйняття, а й пізнавальні процеси, пам'ять, увага, уява. Недарма ж у цей період багато хто раптом починає писати вірші, малювати, щось створювати, винаходити. Покращується стан нервової системи, підсилюється імунітет, витривалість. Але закоханість та зріле кохання є дуже різними процесами за своєю біохімічною природою. Закоханість – це вибух гормонів, посилено починається вироблення дофаміну (гормону задоволення), адреналіну (збудження усіх ресурсів організму). У цей час закохані відчувають залежність одне від одного (як ото формується залежність від наркотиків, спиртного тощо). Закохані уже не можуть жити одне без одного й хвилини і – молодіють, молодіють... У зрілому коханні починають діяти інші гормони, зокрема, окситоцин (його ще називають гормоном прихильності). Без нього неможливе створення родини, адже він викликає почуття вдовolenості та спокою в присутності коханої людини. У таких пар ті ж учені виявили високий рівень серотоніну – гормону врівноваженого благополуччя, гармонії, себто щастя. Що й здається закоханим неймовірним і таким, якого більше ніде у світі немає, тільки у них.

Ось такими закоханими й були тоді граф Рауль і экс-королева Франції Анна. Але зовсім іншої думки був папа римський, який відлучив графа Рауля від церкви.

На той час це була не просто кара, а найстрашніша кара, адже вважалося, що відлучений від церкви неодмінно потрапить до пекла.

Відлучення будь-якого правителя, бодай і сильного та впливового, було вельми тяжкою і навіть небезпечною карою, що її витримували лише люди відважні, з сильним характером. Від людини, що відлучалася від церкви, відверталися друзі й родичі, її міг безкарно вбити хто завгодно. Це навіть вважалося подвигом. Але граф Рауль належав до людей, які не боялися

ні чорта, ні тим більше папських погроз. У нього були свої закони і норми моралі. Він діяв так, як вважав за потрібне, тож і не дивно, що відлучений від церкви, підданий прокляттю й страшній карі, граф Рауль преспокійно жив собі з Анною, насолоджуючись любов'ю та щастям. Він був таким могутнім владарем, що ніхто не наважувався навіть словом йому дорікнути. На кшталт того, що, мовляв, тебе відлучено від церкви і ти поза законом...

Але граф навіть перед перспективою опинитися в пеклі не відступився від Анни.

– Пекло буде тоді, – казав, – коли я втрачу Анну. А поки вона зі мною – я в раю!

Такого ж переконання була й Анна: з Раулем її чекає рай, без нього життя перетвориться на пекло.

– А я вибираю рай, – сказала і захоплено-закохано подивилася на графа.

Законній своїй половині граф заявив прямо і безапеляційно:

– Ідіть геть, мадам!

– Але – чому? – була вражена дружина.

– Та хоча б тому, що... Ви мене зраджуєте! – вигукнув Рауль перше, що йому спало на думку – інших доказів не придумав. Знав, що це неправда, що дружина його ніколи не зраджувала, але зятято повторював:

– Ідіть геть, мадам! Ви мене зрадили!

Бідна графиня, яка була зразком подружньої вірності, розплакалась гіркими сльозами і другого дня, забравши необхідні речі, перебралася в монастир. Граф був на вершині щастя. Він нарешті позбувся нелюбої дружини, а Анна... Анна, посміхаючись, тулилась до нього і так ніжно-ніжно зазірала йому в очі.

Граф привіз королеву в Крепі-ан-Валуа, де їх, як уже мовилося, і обвінчав священник.

І тут сталося негадане. Викрадення королеви і її таємний шлюб зчинили у Франції неабиякий скандал. Порядні люди обурювалися, звинувачуючи королеву в подружній невірності – всього лише через два роки вийшла вдруге заміж! Після смерті короля! Хіба вона не знає, що за законами Франції королева на випадок смерті короля не має права вдруге виходити заміж, а до кінця життя свого залишатися удовою? Бо інакше втратить статус королеви. А вона... Побігла за іншого заміж! Втратила совість і честь! А Рауль... Рауля, казали, треба негайно позбавити причастя. І так далі, в тому ж дусі.

Анна своїм другим заміжжям завдала таки клопоту, гірше – почала втрачати повагу й пошану французів. Але навіть це її не зупинило. Анна була кохана, вона кохала, а все інше... Все інше – пропадай!

Медовий місяць минув у неймовірному для них щасті. На прокляття Рима, на осуд співгромадян закохані не звертали уваги. Головне – вони разом і щасливі...

Поклялися ніколи-ніколи не розлучатися, і слова свого дотримали. Завжди були разом, любили мандрувати, а на осудливі погляди не звертали уваги. Вони заслужили право на любов. Особливо Анна. Пожертвувала заради любові усім. З королеви стала просто графинею, переступила через усі заборони. Жіноче щастя для неї було вагомішим, аніж титул королеви. Та й граф Рауль де Крепі був достойним чоловіком, і Анна ніколи не пошкодувала про те, що вчинила.

Зрештою, чоловіка, короля Франції вона не зраджувала – боже борони! Вона не так вихована, – навіть не кохаючи його, була йому вірною. І не її провина, що він передчасно пішов із цього світу – все у волі небес. Якщо вона полюбила Рауля, значить, так угодню небесам. Та й кожна жінка приходиться у цей світ для щастя. І вона не виняток... Рауля, коли він її покохав, не зупинило навіть прокляття Рима та відлучення від церкви – ніщо й ніколи не зупинить і її почуття до нього.

Але невблаганно настане той день: 8 вересня 1074 року

Дванадцять років її життя з Раулем промайнули як один день – сонячний, безхмарний і неймовірно переповнений. Здавалось, йому не було і ніколи не буде кінця. І що з того, що Рим велів Раулю і Анні жити окремо одне від одного? А вони жили в обіймах одне одного! Іноді їй здавалося, що обійми Рауля – це останній прихисток у її житті. Мабуть, воно так і було...

Цього не знав кюре, який їх вінчав, але це знала вона. І за те, що відбувалося з нею в обіймах Рауля, коли вони ночами шалено віддавалися любові, – вона ладна була навіть душу закласти.

Живучи в замку Рауля і вже будучи всього лише графинею, Анна зберігала добрі стосунки з сином-королем, бувало, що й супроводжувала його в поїздках по країні – навіть іноді разом зі своїм новим чоловіком, якого вже почав визнавати і син її Філіпп. Як уже згадувалося, під багатьма документами і хартіями тих років поруч з іменем сина-короля значиться і її ім'я.

Зрештою все почало налагоджуватися. Рим, збагнувши, що заборонити графу Раулю любити королеву Анну не може, пустив усе на самоплив. Почали звикати до повторного заміжжя Анни й французи, розуміючи: любов можна вбити, але не можна її комусь заборонити. Що з того, що Анна вже не королева, а просто графиня? Любов для неї виявилася більшим щастям, аніж титул королеви. Жінки навіть заздрити почали Анні – оце так любов!

Дружина Рауля, пишучи скаргу на зрадливого чоловіка, а заодно й на Анну, але палаючи до суперниці ненавистю, хоч як не дивно, все ж правдиво написала, що «королева Анна – найвродливіша серед жінок Франції». А тому, мовляв, і не дивно, що вона обплутала її чоловіка чарами, і він потрапив у її сильце... Мабуть, воно так і було – зачарувала Анна такого непокірного і войовничого, яким був Рауль. Але, як час покаже, недовго тривало їхнє щастя. Мрячної осінньої ночі 1074 року негадано скінчив свої дні граф Рауль де Крепі де Валуа, і Анна овдовіла вдруге. Все змінилося в її житті. Зі смертю того, кого вона так любила, життя її наче враз зупинилося.

Все відбувалося, як у тумані. Стояла на колінах біля домовини чоловіка, молилась за упокій його душі, а в самої на душі була пустка, глуха порожнеча. Та ще безпросвітна туга...

Хоч життя й утратило для неї сенс, та все ж треба було якось доживати віку. Ось тільки не хотілося жити з синами Рауля, які дещо неприхильно до неї ставились. Гадала в ті дні: куди їй піти, де знайти в світі цьому прихисток? І якось невдовзі по смерті Рауль приснився їй – такий же, як і був за життя рвійний, гарний. Сказав їй з легким усміхом:

– Я чекаю тебе, моя люба графине...

Аж тут – де не візьмись, уві сні з'явився... король Генріх.

– Анна – не графиня! Анна – королева, і вона повернеться до мене!

«Що за дивний сон, – прокинувшись, стривожено думала Анна. – Обоє вони мене немов чекають... Але до кого мені повертатися? До Генріха королевою чи до Рауля – графинею?»

Ще подумала і вирішила: мабуть, треба доживати віку з сином Філіппом – у статусі матері-королеви.

У вересні 1074 року Анна повернулася до Парижа. Король Філіпп зустрів її з усіма почестями, які належали згідно з церемоніалом королеві-матері. В її відання надали праве крило королівського палацу, виділили штат прислуги.

Рауль III Великий, граф де Крепі де Валуа де Вітрі д'Ам'єн дю Вексен де Перон де Шомон де Мондідьє, сеньйор Бар-сюр-Об, скінчив свої дні 8 вересня 1074 року в Мондідьє.

Спадкоємцем його став молодший син Симон, граф де Мант д'Ам'єн де Валуа де Мондідьє де Бар-сюр-Об де Вітрі і дю Вексен.

Граф Рауль де Крепі де Валуа знайде свій вічний спочивок у церкві Сен-П'єру містечку Мондідьє провінції Пікардія, де його гробниця знаходиться й понині. Нашадки роду Крепі Валуа досі живуть у Англії. У Франції рід їхній припинив існування ще в 1213 році – за відсутністю спадкоємців.

Анна жила, ледве переживши смерть свого коханого, – як вона витримала, не померла слідом за коханим? Сонячний і безмежно щасливий день її життя з Раулем, довгий-довгий, і здавалось, безконечний день, змінився сутінками.

Барви зблякли, прийшло горе, а в душі її була пітьма. Рауль помер у 1074 році, Анні тоді було десь під п'ятдесят. Жити б ще та жити, але життя вже скінчилося – лишилася вічна ніч забуття. Її тримали в цьому світі сини, вона була їм потрібна. Син Філіпп як король виявився несамотійним.

Історики свідчать, що він навіть не здатен був вершити державні справи, хоч уже був одружений, мав сина, який згодом стане королем Людовиком VI Товстим. Він міг керувати Францією лише завдяки підтримці матері. Тож не дивно, що на багатьох документах тих часів з'являється і її підпис – як матері короля. Останній – під 1075 роком.

Знову в її неспокійні, уривчасто-тривожні сни (тривожні, бо не знала й не відала, як далі жити) чорним смутком-печаллю почав прилітати Змій Горинич з далекої, вже нею напі-взабутої Русі...

Манів-кликав її додому-додомоньку, у Київську Русь.

– Ти вже вільна, дочко Ярослава Мудрого і Русі Київської, можеш повертатися. У пазурах своїх мідних, під крилами своїми чорними та широкими, я тебе попід небесами до Києва принесу...

– Але ж я вже... я вже француженка... – Змієві Гориничу чи сама собі казала. – І нинішнє моє життя тут, у Франції. А минуле моє життя там і залишилося. За роками, за далями туманними... Воно там живе, життя моє минуле. А нинішнє моє життя, осінь його – тут, у Франції. Бо я вже давно не Анничка, якою була колись у Києві, а Аннет із Києва. Анна Київська чи Анна Руська – мати короля. Тож повертатися вже пізно.

– Додому ніколи повертатися не пізно...

– Дім мій тепер тут. А на Русі, у Києві золотOVERХому, вже нікого з моїх немає – ні батька-матері¹⁶, ні сестер, ні братів.

– Але є твоя Київська Русь. Нині вона зветься Україною. А Київ такий же гарний над Дніпром, як і колись...

– Он як? То ти з майбутнього?

– Можна і так сказати. Я ж-бо вічний. Яким був у часи твого дитинства, такий і сьогодні, таким і завтра-позавтра буду. І як співається в пісні, я теж повернусь... У Київську Русь.

Вона замислено повторила:

¹⁶ *Інгігерда* (у хрещенні Ірина), дочка шведського короля Олафа, дружина Ярослава Мудрого і мати Анни Ярославни та її сестер і братів, померла 1051 року. Місце поховання її чи не тисячу років було невідомим. Вважалося – але це згодом, – що упокоїлась вона в Софійському соборі Києва. Ярослав Мудрий скінчить свої дні у Вишгороді, а спочинок знайде в Софійському соборі, в Києві. Мармуровий саркофаг з прахом Ярослава Мудрого, прикрашений різьбленням та деревиною, буде встановлений у східній частині собору. У 1936–1939 роках під час досліджень саркофага вчені виявили в ньому чоловічий і жіночий скелети. За даними анатоморентгенологічних досліджень та за даними літопису було встановлено: чоловічий скелет належить Ярославу Мудрому, а жіночий – його дружині Ірині (Інгігерді). За черепом князя Ярослава Мудрого скульптор-антрополог М. Герасимов відтворив скульптурний портрет великого князя Київського (експонується у соборі).

– Додому, додому... В святу мою Київську Русь...
...Дехто з дослідників стверджує: Анна таки повернулася у Київську Русь. Тому, мовляв, і могили її немає у Франції, і ніхто нічого не відає про її кончину.

Десь коваль кував. Може, й щастя комусь...

Коли, бувало, заходила мова про щастя людське, що, мовляв, воно таке, та як його знайти, про що замислюються не одне століття люди, Анничка іноді згадувала молодого синка коваля, що з ним вона дівчиною якось познайомилася на ворожіннях, що їх під новоріччя влаштовували в Києві хлопці та дівчата.

Гарний був той парубійко, хоч молодий, а вже дебелий, як витязь. Мабуть, від молота важеного, що ним він разом із батьком у кузні клепає.

Той парубійко навіть залицявся до неї.

– Виходь за мене... Хоч ти й князівна, а я – коваленко. От і будемо пара. Я не знаю, чого тебе батько твій, князь наш, навчив, а мій ковалювати мене так навчив! Усе, що хочеш, склепаю. Молот є, ковадло є – бери й клебай. Зі мною не пропадеш.

І вона, дочка великого київського князя (на ворожінні усі були рівні), сміялась і легенько його передражнявала:

– Я – князівна, а ти – коваленко! – сміялась дзвінко, хлопці та дівчата біля неї теж реготали. – Оце пара!

– Виходь, виходь за мене! – не вловив він у її сміховинках легкої глузливості. – Я для тебе ось цими руками щастя скую. І будеш ти зі мною найщасливішою у світі.

– Овва! То ти можеш навіть щастя скувати?

– Атож. Батько навчив. Тож ми, ковалі, завжди самі собі щастя куємо. А можемо й таким кралям, як ти, скувати. Виходь за мене, і будеш, як вареник з сиром у маслі купатись...

...Гай-гай, коли ж то було? Мало не вічність тому... У дні суму й печалі-журби за Раулем, опинившись як у розбитому човні, що вже набирає води, думала вона іноді, усіма покинута й забута: а що ж воно таке, щастя? І чи є воно взагалі у світі білому, чи це мана? Обіцянка-цяцянка, придумана людьми, аби вони хоч надію мали, і їм від того буде трохи легше.

Ну вийшла б вона заміж за отого гарного коваленка, який обіцяв їй скувати щастя. Може б, і горя не знала? Збудували б вони хатку біля Дніпра, і коваленко ковалював би собі та й ковалював, клепає би залізо над Дніпром та й клепає. А вона?.. Була би з ним щаслива? Він же на всі руки майстер, обіцяв скувати щастя, то й скував би... І заміжня була б, і вдома. І не треба було б до далекої Франції їхати...

Засинаючи, вчувалося, наче десь ніби клепає коваль... Далеко-далеко... Мабуть, щастя хтось кував. Але вже не їй, іншій...

Прокинувшись у холодній постелі (чомусь уже не могла її зігріти своїм теплом, як раніше, за молодих літ), самотня і всіма забута (зокрема й синами), згадувала далеке своє дитинство і раннє дівочтво в батьковому граді, во Києві...

– Ти князівна, а я – коваленко, виходь за мене, я тобі щастя скую...

Згадувала, і сльозинки з-під опущених вій скочувалися їй на щоки... А може, то й було її щастям – жити з тим коваленком?..

Прислухаючись, згадувала крізь сторожку дрімоту:

У моєму сні
Десь кує коваль.
Ой, жаль, жаль —
Кує щастя не мені.
Ой жаль, жаль —
Кує щастя не мені...

Чому ж французькі ковалі так і не викували їй, королеві своїй, щастя? Хто тепер скаже... А за вікнами замку шумить і шумить пралісами Санліс. Та десь пісня вчувається – може, у Франції, а може, й на Русі.

І мовби про них з Раулем складена:

Йшло до нас кохання із весни,
А зустрілись тільки восени.
Вже й надії майже не було,
А воно й до нас таки прийшло.

І навіки пішло...

Епілог. П'ятдесят один кілометр на північний схід від Парижа...

*У Санлісі знаходиться рідкісна статуя, створена у XVIII столітті. Це єдине, що збереглося до наших днів, скульптурне зображення королеви Анни на весь зріст. Слова, написані на постаменті, якнайкраще говорять про її місце в історії: «Anne de Kiev – reine de France» («Анна із Києва – королева Франції»). В одній руці вона тримає скіпетр як ознаку королівської влади, в другій – мініатюрний собор Святого Вінсента, збудований нею. Це два символи її життя: влада і милосердя. Анну Ярославну вважають прабабцею тридцяти монархів. Сходячи на престол, Анна Ярославна присягалась на вірність Франції на тому Євангелії, яке вона привезла з собою із Києва.
(Із хроніки)*

*Санліс (фр. Senlis) – місто в Пікардії, департамент Уаза, 51 км на північний схід від Парижа. Розташований у лісистій місцевості на річці Нонетт – притока Уази. Населення – 17,2 тисячі мешканців (1999).
(Із довідника)*

Коли часом заходить мова про дружину якого-небудь монарха (князя, короля, царя, імператора), котра залишила в історії незвичайний слід, то відразу ж зринає в пам'яті ім'я дружини нідерландського короля Віллема II, яка водночас була королевою Нідерландів і великою герцогинею Люксембурга в роки 1840–1849. Бо вона – дочка російського імператора Павла I¹⁷, Анна Павлівна.

Звернімо увагу на це жіноче ім'я: Анна Павлівна. На перший погляд – що ж тут незвичайного? Звичайне жіноче ім'я. В Україні, правда, існує його аналог – суто українське жіноче ім'я Ганна. Є і його лагідний варіант – Анничка.

Анна (Ханна) – біблейське ім'я (чоловічий варіант імені – Ханан). У перекладі – «прихильність, ласка». Це може означати як прихильність з боку Бога, так і прихильність людей. Існує також в Індії як чоловіче ім'я. І в Древньому Римі.

Ім'я Анна носили біблійні персонажі і християнські святі. (Мати Діви Марії – свята Анна).

Анна Всеволодівна – преподобна київська княжна, сестра князя Володимира Мономаха. Анна Візантійська – перша цариця на Русі, дружина київського князя Володимира Хрестителя, рідна сестра візантійського імператора Василія II.

Анна Іоаннівна – російська імператриця.

Дві Анни – Павлівна і Ярославна – королеви: перша – Нідерландського королівства, друга – Франції.

Народилася Анна Павлівна в Петербурзі року 1795-го, була шостою дочкою своїх батьків (імператора Павла I та Марії Федорівни), що їх чомусь не обрадувало. Надто багато дочок. Її бабця Катерина II зітхнула, як дізналася про народження ще однієї онуки, сказавши при цьому: «Забагато дівок, ще й усіх заміж треба віддавати...»

Шоста дівчинка Павла I була названа на честь своєї прабабці, російської цесарівни Анни Петрівни.

¹⁷ Павло I – російський імператор з 1796 року, вбитий у 1801-му внаслідок двірської змови.

Анні ще не виповнилося й п'ятнадцяти, як її руки негадано попрохав Наполеон I (так-так, саме Наполеон Бонапарт), який, ще не маючи достатньої сили та фінансової підтримки, забажав з цією метою породичатися з російським імператорським домом. Руки її попросив через свого посла.

За свідченням того ж посла, месьє Коленкура, Анна була висока на зріст (навіть дещо зависока, як на свій вік), розвинута більше, «чем обыкновенно бывает в этой стране». У неї прекрасні очі, ніжне личко, завжди люб'язна, вельми приємної зовнішності, хоч і не красуня, але погляд – сповнений доброти; вдачі спокійної, тихої і вельми скромна. Що ще треба чоловікові? Та про таку дружину чоловіки, якої б вони національності не були, тільки й мріють. А тут ще й дочка володаря могутньої імперії. Шоста дочка Павла I уміє триматися (сповіщав посол месьє Коленкур), як і належить принцесі, тактовна і впевнена, що так необхідно при дворі. Себто ще й уміє себе подати у вигідному світлі.

Отак доповідав французький посол месьє Коленкур Наполеону, але... Але Наполеон, хоч і захопився донькою російського імператора і вже був готовий до весілля, негадано отримав... відмову. Чемну, правда. (Мати Анни, імператриця Марія Федорівна, вбачала в Наполеоні такого собі вискочня і взагалі – «исчадие революции».) Заміж Анну Павлівну вже у віці 20 років, коли вона розквітла уповні, віддали за нідерландського спадкоємця престолу, принца Оранського Вільгельма (Віллема) II Фредеріка Георга Людовика, який згодом стане королем Нідерландів під ім'ям Віллема II і великим герцогом Люксембурзьким з 1840 року.

Голландці – основне населення королівства Нідерландів. Сформувалася народність в XIV–XV ст. у результаті змішування германських племен фризів, саксів, батавів, франків, кельтів.

Голландці – їх у королівстві понад 96 відсотків, – говорять нідерландською мовою¹⁸.

Ставши дружиною нідерландського принца (який у свою чергу став нідерландським королем), а заодно й королевою Нідерландів, Анна Павлівна швидко оволоділа мовою свого чоловіка-короля, вивчила історію Нідерландів, особливо тамтешню літературу, багато трудилася, створюючи навчально-виховні заклади для дітей з бідних сімей. Під її патронажем було створено 50 притулків для сиріт та дітей з багатодітних бідних родин. Згодом королева Анна Павлівна заснувала (своїм особистим коштом) шпиталь та інвалідний будинок.

Овдовівши у 1849 році, Анна Павлівна доживала віку в Гаазі, де й займалася благодійництвом (чим і заслужила непересічну вдячність голландців, що вже називали її матір'ю).

Похована у церкві Ньївекерк у місті Делфті.

Ще за життя Анни Павлівни місто в Нідерландах у провінції Північна Голландія було назване на її честь, себто на честь дружини короля Віллема II (голландцям дуже подобалося її ім'я та побатькові)...

Так-так, саме місто... Анна-Павлівна.

Уявляєте?

Община, як і польдер, де вона розташована, теж має назву Анна-Павлівна.

Общинна рада Анни-Павлівни нараховує 15 депутатів.

І такі, виходить, бувають міста – з жіночим ім'ям.

А загалом – це вельми симпатична й колоритна назва нідерландського міста й общини – Анна-Павлівна¹⁹.

¹⁸ *Нідерландська мова* (або ще голландська мова) має два територіальних варіанти – голландський (поширений у Нідерландах, Суринамі, на Антильських островах) і фламандський – поширений у Бельгії.

¹⁹ Дещо схоже в назвах населених пунктів спостерігається в Україні. Згадаймо місто та область, що носять ім'я конкретної людини – Івано-Франківськ. Або селище Михайло-Коцюбинське на Чернігівщині. Було й місто Карло-Лібкнехтівськ (і не вимовиш натщесерце), на Донеччині, назване на честь «діяча німецького революційного руху». Перейменоване у 1990 році на Соледар (там добувають сіль). З цієї ж категорії було в Україні (Донеччина) й місто Карло-Марксове... Але все це переважно чоловічі імена, жінки ж чомусь в Україні не удостоїлись такої честі.

Хоч ім'я французької королеви Анни Ярославни, на відміну від її тезки, нідерландської королеви, і не було присвоєне жодному французькому місту, але Санліс – це таки її місто, місто Анни Ярославни, родом із Києва, королеви Франції і матері французького короля Філіппа.

Якось ми летіли з Києва до Парижа.

Власне, до аеропорту Шарль де Голль, а до самого Парижа залишалося ще 25 км шляху. Хтось із членів нашої невеликої делегації раптом запропонував:

– А давайте, братове, спершу заїдемо до Анни!

– Себто Ярославни?

– Атож, до нашої знаменитої...

– Так-так, до знаменитої і чарівної землячки.

І ми, делегація киян (прилетіли до Парижа кожен у своїх справах, перезнайомилися вже в літаку), не змовляючись, спершу заїхали до Санліса, в гості до знаменитої землячки, тим більше, що це майже поруч з аеропортом.

Вважається, що відразу після коронації (чи десь невдовзі після неї), шойно коронована Анна Ярославна, ігноруючи Париж, столицю королівства, перебралася зі своїм двором до Санліса й поселилася в тамтешньому королівському замку²⁰.

З усіх французьких міст, включно з Парижем, Анні Ярославні найбільше подобався лише Санліс. Може, тому, що нагадував пейзажі Вишгорода, де минуло її безжурне дитинство?

Вдень і вночі, мимо аеропорту Шарль де Голль мчать і зникають у далині потоки машин. Справді, мчать, як скажені. Автотрасу перетинають широкі переходи, якими вирулюють на злітно-посадочну смугу величезні повітряні лайнери. Тож тим, хто їде автомобілем, здається, що літаки разом із машинами теж мчать по трасі.

У тиху і ясну погоду, якщо подивитися від аеропорту Шарль де Голль в мінливу долину, можна побачити огром собору, що тремтить і переливається в тій далині – як у примарному світі. То вже Санліс, улюблене французьке місто Анни Київської. Закладене римлянами ще перед народженням Христа, місто простягається між двома річками Нонетт і Онет, на берегах яких наче намальовані млини та водні фабрики. Дві тисячі років тому місто вже буде столицею так званих сільванектів (лісовиків), мешканців довколишніх лісів. Згодом у Санлісі почали владарювати королі Франції, зокрема каролінзької династії. Кажуть, що останній з Каролінгів, Луї V (985 р.), помер у Санлісі, упавши з коня на полюванні в тамтешніх лісах.

Санліс вважається колискою Іль-де-Франс і всієї капетинзької династії, адже в королівському замку міста збори вельмож під орудою архієпископа Реймса вибрали у 987 році Гуго Капета королем Франції. Перші Капетинги, Роберт IV, Генріх I, Анна Ярославна, Філіпп I, три Луї (VI, VII і Святий) та Філіпп-Август понабудувували в Санлісі чимало церков і монастирів.

У давній хроніці з початку XIV сторіччя є про Санліс такі рядки, писані тодішнім професором паризького університету Жаном де Жанденом: «Посеред високих дерев, настільки рідких, що дозволяють бачити небо, під якими можна збирати суниці, ожину й горішки, стоїть місто; гарні сади, завітчані луки, поміж якими пливають потічки чистої джерельної води, відділяють будинки від лісу; вино там прекрасне, риби досхочу; мешканці невибагливі, живляться молоком, маслом і сиром, не вживають запражованих соусів. Будинки там не з гіпсу, але з каменю, твердого й міцного; пивниці глибокі й прохолодні; місто бруковане,

²⁰ За другими даними – після народження сина Філіппа, а треті свідчать після смерті короля і свого мужа Генріха I – така непевність у датуванні – своєрідна особливість її біографії – від народження й до смерті. І навіть ще й після неї...

чисте, без болота, без протягів. Лише одна прикрість: жаби зчиняють там такий вереск, що не дають спати добрим людям, котрі живуть над берегами Нонетти». І від XIV сторіччя Санліс не змінився. Такі ж ліси довкола, а також сади й луки, круті й вузькі вулички з камінними будинками, як і колись. Тільки виноградники зникли, й даремно шукати тепер у глибоких санліських винницях вино, яким так захоплювався старовинний літописець...

Сьогодні Санліс – невелике окружне місто, тихе і спокійне, чисте й мальовниче. А в ті часи (чи не тисячу літ тому) тут була типова середньовічна фортеця з невеликим поселенням біля неї, оточена багатими на дичину лісами. Дрімучими, але все одно гарними і по-своєму привабливими.

Санліс – це ще й музей під відкритим небом майже двотисячолітньої історії Франції. Там можна побачити рештки оборонних мурів і арен, збудованих ще римськими легіонами Юлія Цезаря, середньовічні церкви й монастирі – у всій, як кажуть, старовинній красі й величі. Правда, від старовинного королівського замку Каролінгів та Капетингів, що колись був збудований на підвалинах ще римських часів, залишилися тільки руїни, як і всюди, – час і тут невблаганний.

3 історичних досліджень

Давній рукопис свідчить, що Анна Ярославна дуже любила перебувати в Санлісі «як задля свіжого повітря, яким там дихається, так і задля приємної розваги полювання, якому вона віддавалася з особливою насолодою». Не диво, що Анна вибрала саме це місто, щоб у ньому виконати нарешті обітницю, дану колись Богові, і збудувати монастир. Тепер, коли вже була вільна й уповні розпоряджала своїм власним маєтком, як і спадщиною по чоловікові, вона вирішила негайно приступити до будови того монастиря.

Була тоді у Санлісі невелика каплиця, «знищена від старості й обернена в руїну», – як розказує старовинна хроніка, – присвячена колись святому Вікентієві. Довкола каплиці простягалася простора сіножать, звана Сіножаттю Короля, яка утворювала окремий домен, залежний безпосередньо від суверена. Закладаючи своє абатство на цьому клаптику землі за дозволом свого сина, короля Філіппа I, Анна цим самим звільнила його від усякої залежності від будь-якої цивільної влади. Відповідна грамота, дана монастиреві Анною у 1060 році, була затверджена Філіппом I не раніше 1071 року, бо тільки в цьому році оженився молодий король із голландською Бертою, яка фігурує теж у цій грамоті. Королева Анна, що, як уже сказано, жила в Санлісі зі своїми дітьми, прискіпувала працю при будові, як могла. Таким чином будову монастиря закінчено доволі скоро, бо вже 29 жовтня 1065 року відбулося врочисте посвячення його церкви.

«Ця церква, – розказує літописець, – була збудована у формі хреста з високою вежею, щоб у ній завісити дзвони, – з одного боку, а з другого, саме з південного боку, побудовано монастир, господарські будинки й помешкання, потрібні для Божих служителів, яких вона хотіла тут поселити».

На святих патронів для церкви вибрано Святу Трійцю, Богородицю і святого Іоанна Хрестителя, народженого від старої матері, яка називалася Анною, як і побожна фундаторка. З усіх цих імен тільки ім'я св. Вікентія, теж колишнього патрона малої каплиці, залишилося єдине в ужитку на означення назви монастиря. Завдяки Божій доброті й опіці прегарна церква, збудована щедрістю вдови Генріха I, нашої землячки Анни Ярославни, щасливо пройшла через довгих дев'ять сторіч і стоїть до сьогодні. Її елегантна вежа-дзвіниця, що підноситься високо під небо, нагадує рідким українським відвідувачам Санліса пам'ять вродливої й побожної землячки, що з-над берегів Дніпра, з золотоговерхого Києва приїхала сюди в чужу країну володіти над далеким і невідомим народом. По викінченні монастиря Анна покликала до нього ченців чину Св. Августина, й так сформоване абатство Св. Вікентія проіснувало аж до вибуху Великої революції, коли його було скасовано.

До самого кінця існування абатства спогад про Анну Ярославну, фундаторку й добродійку монастиря, був живий у серцях ченців Св. Вікентія. Кожного року в день смерті світлої фундаторки, що припадав через вісім днів після свята Св. Августина, вони служили врочисту заупокійну службу-тризну в пам'ять Анни. А щоб бідні могли також користати зі свята, справлюваного на згадку про добру королеву, ігумен монастиря запрошував завжди на обід тринадцять старих жінок-удів.

Отож Санліс знаходиться зовсім недалеко від столичного аеропорту Франції. І коли ви, прилетівши в аеропорт, після всіх формальностей вийдете на зупинку таксі, та використовуючи свій ріденький запас французьких слів (а більше на мигах) будете пояснювати, куди вам, таксист, мсьє Мішель (чи мсьє Жан), блиснучи білками очей, весело усміхнеться:

– О-о, земляки прибули! – вигукне щонайщирішою українською мовою. – Із Києва? Як він там? Стоїть на горах над Дніпром? А ви, панове, прибули до нашої королеви Анни? О ля-ля! Не дивуйтесь. Не ви одні до неї, доньки Ярослава Мудрого, в гості. Земляки з України

свою Анну не забувають... Поїхали! З вітерцем підкину. Та й скільки тої їзди? А я у Франції вже не один рік такую. Навіть по-тутешньому балакати умію. Їзди тут – раз-два! І буде вам Санліс із Анною Ярославною. Тільки не поскупіться на полтину. Чи то пак, на євро...

І ось уже таксі петляє вузькими вуличками без жодного деревця (може, тому, що навколо Санліса і так надміру дерев). Охайна і затишна ринкова площа, оточена чепурними будинками, верхні поверхи яких підтримують товстелезні кам'яні стовпи з арками.

Усе тут, як і було в часи Середньовіччя.

– Санліс! – аж якось урочисто вигукує таксист пан Мішель (чи може Жак або Жан, а швидше всього – Хведір).

– Ось і собор перед вами. Уявляйте, що вийшла назустріч сама Анна Київська... Привіт Києву! Здачі у мене – ніц.

– Знаю-знаю: не поскупись полтиною...

– А за євро, як-то кажуть: мерсі боку!..

Виходите ви й справді біля чималого собору із різьбленими порталами, що їх обсіли та побілили голуби всюдисущі. Рушили роззираючись. Крок-другий – і ви вже в абатстві Сен-Венсен (про нього згодом), де й справді всі пам'ятають нашу Анну, називаючи її не інакше, як Київською.

Із вражень українських туристів, які побували в Санлісі

Скільки там проїхати на північний захід від Парижа, і вже довкола – широкі поля, безмежні ліси і зелені пастівники – і де це воно все там вміщається, ще й відчуття простору лишається...

Тихі лісові затоки наче відображають характер людей, що живуть у тих краях (край той – Пікардія), їхнє життя спокійне й розмірене – нема куди спішити, але й позаду плентатись теж не слід, отож живуть у золотій середині. Тут – батьківщина готичної архітектури, про це свідчать і шість кафедральних соборів – гордість Санліса. Місто Санліс (що на річці Нонетт), як вважається, було засноване в VII ст. до нашої ери. Фортечні стіни часів галло-романського періоду оточують місто з мальовничими маленькими вуличками і руїнами старовинного королівського замку в центрі. Як і деякі інші міста Франції, Санліс названий на честь одного з племен галлів, що мешкало тут в античні часи.

Це саме тут, у санліському лісі, року 987-го впав із коня і розбився насмерть останній король із Каролінгів – переломив спину й розбив черепа (це ж треба так упасти!). А вважався ж його величність чудовим наїзником – бездітний Людовик V.

Тоді ж у Санлісі зібралася рада королівських васалів, і вже нарекла новим королем Гуго Капета. Абата Гуго прозвали Капетом, бо він носив плаща світського священника, який називався «капа». Так закінчилася королівська династія Каролінгів²¹ і започаткувалася нова – Капетингів, нащадки якої правитимуть Францією упродовж кількох століть, а Санліс став частиною королівського домену, коли Капетинги зійшли на трон. (Чоловік Анни Ярославни Генріх I теж був з цього роду і вважався онуком засновника роду Гуго).

У соборі Санліської Богоматері є видатна пам'ятка старовини, зразок французької готики XIII ст. – меморіальна дошка на честь 500-ліття перебування тут Жанни д'Арк:

«15 серпня 1429 року отримала перемогу над англійською армією герцога Бедфордського на Санліській рівнині, з 23 по 25 квітня. Вона поверталася сюди ще в квітні 1430 р.»

У центрі міста збереглися ділянки середньовічних укріплень, церквичок тих часів, ренесансні будівлі. Але для українських туристів (як, між іншим, і для російських теж) – інтерес викликає абатство Сен-Венсан (Святого Вікентія), засноване в 1060 році Анною, дочкою Ярослава Мудрого.

В архівах Франції збереглися державні акти, на яких накреслено: «Із згоди дружини моєї Анни», «В присутності королеви Анни». Зустрічаються й написи слов'янською: «Анна регіна» – королева Анна. Мабуть, у Європі тих часів жінки з такими здібностями були рідкістю – не інакше.

Старовинне місто не здалося нам похмурим, потворним та бридким, як у часи Анни Ярославни. Адже вона писала з Парижа до батька у Київ: «Тут житла похмурі, церкви негарні, а нориви жахливі».

Багато води звідтоді стекло...

Сьогодні Санліс – чистеньке, чепурне містечко, і ми залюбки прогулялися мимо невеликого ринку, міського вокзалу і були зачаровані – попри навіть вузенькі вулички – його красою, акуратністю і спокоєм...

²¹ *Каролінги* (сімейство Карла Великого) – королівська (з 751 р.) та імператорська (з 800 р.) династія у Франції, точніше у Франкській державі, названа на ім'я її найвідомішого представника – Карла Великого. Каролінги правили на території Італії, Германії, Франції. Засновником цього роду був Піпін Короткий. Після смерті Людовика IV урвалося правління Каролінгів у Германії, ще раніше – у 905 році – Каролінги втратили Італію, і в 911-му вони правили тільки Францією, але й ця країна здобула нових правителів, Капетингів, у 987 році.

Ще із вражень українських туристів, які в різний час відвідували Санліс

Санліс – це чарівна казка X – XII ст., яка застигла в будівлях того часу. Важко уявити, що собор X ст. може функціонувати в наші дні, а в будівлях XIII—XV ст. ще й досі мешкають люди.

Центральний єпископський собор – це дивовижний ансамбль. О, Санліс! Цей райський куточок був однією з резиденцій королів Франції. За тих часів він потопав у лісах, повних дичини, та був найпопулярнішим місцем королівського полювання, чи, як казали на Русі, ловів.

Санліс став для королеви Анни рідним містом. Тут минули її роки як королеви Франції. Небагато міст, таких, як Санліс, збереглися до нашого часу.

Майже в первозданному вигляді він залишив нащадкам свою архітектуру. Та головне – ці архітектурні пам'ятки з сивої давнини є німими свідками життєвого шляху нашої пращурки Анни Ярославни, яка є пращуром майже всіх королівських династій Європи: Капетингів, Валуа, Бурбонів та 4-го Орлеанського дому, з 1830 року – королівського.

Абатство Святого Вінсента – центральна частина міста. Здалеку видно чималу споруду – готичний собор, біля якого знаходиться ще одна церквися, менша розмірами. Йдемо вузьенькою вуличкою, з будівлями, на яких видніються таблички з написами: XI, XII та інші століття, і виходимо на простору площу. Ось громаддя собору вже поруч. Химери дивляться на нас із височини споруди, кричать птахи, вони тут гніздяться.

Ліворуч – ще один собор, трохи менший. Побудований у 995 році коштом королеви Аделаїди, доньки засновника королівської династії Капетингів Гуго Капета, це єдиний собор з часів королеви Анни.

У ньому – аж не віриться, що ми стоїмо біля такого собору! – наша Анна, королева Франції, молилася та брала участь в церковному служінні. Сходинок, що ведуть до собору, витерті підшвами ніг тисяч паломників і безжалісним часом. Це тут королева Анна дала обітницю Богу, що при народженні нащадка королівського престолу побудує монастир.

І збудувала, коли народила сина Філіппа у 1054 році, майбутнього короля Франції, – на місці старої, напівзруйнованої каплички Святого Вінсента. Збудувала вже по смерті чоловіка – Генріх I усі кошти королівської скарбниці витрачав на безконечні війни і на будівництво монастиря не давав жодного су. Саме там, в одній із ніш – статуя королеви Анни. В цьому абатстві Анна довгий час мешкала, тут знаходилась її бібліотека...

«Ми дивилися на споруди, які дихали історією, і різні почуття володіли нами. Не все вічне, та пам'ять про людей, які будували історію людства, – завжди з нами. Гордість за предків, спадкоємцями яких є наш багатостраждальний український народ, що його багато разів робили спробу знищити «старші брати» – хотіли, та не змогли; народ, історію якого переписували, поливаючи брудом та наклепами; народ, який збагатив культуру не тільки Росії, а й багатьох країн світу – цей народ незнищенний».

Дуже нас втішили слова однієї французенки, коли ми вирішили відвідати сучасний пам'ятник королеві Анні, відкритий у Санлісі. Запитали тамтешню жінку:

– Як потрапити до пам'ятника королеві Анні?

Французенка, трохи подумавши, перепитала:

– Анн де Кієв?

На наш стверджувальний кивок довела нас аж до парку, де його встановлено. Чесно кажучи, ми не очікували побачити такий монумент нашій улюблениці. Його встановлено за 7 років (2005) до нашого відвідування Санліса. На відкритті пам'ятника королеві Анни були присутні Президент Франції Жак Ширак, Президент України Віктор Ющенко і представ-

ники королівського дому – граф Робер Паризький, його оточення і Шарль Філіпп Орлеанський. Дивлячись на статую королеви Анни, вражаєшся далекоглядністю бачення ідеї самого пам'ятника та майстерністю його втілення в бронзі. Не надто висока статуя (десь близько 2,5 метра) відтворює образ жінки особливої, дивовижної краси. Слава про красу принцеси Анни з далекої Гардарики дійшла до вдовця Генріха I, про це свідчать аннали історії. І ось перед нами постала ця гордовита, волелюбна постать. Але гордість, притаманну зазвичай королеві, не треба плутати з пихатістю. Історія свідчить про щирю, доброзичливу та розумну жінку, здатну на самопожертву заради родини та країни. Королеві Анні, як свідчить часопис, були притаманні сердечні материнські почуття, які, особливо на ті часи, не були характерні для високородних можновладців. Мабуть, Господь простягнув свою десницю над нею, нашою принцесою Анною, улюбленою донькою великого князя Київського – Ярослава Мудрого.

«Життєва оповідь твориться, додаючи кожен день по сторінці, та є життя, яке визначається долею задалегідь. Воно – як коло, рівне зусібч, і до нього нічого додати, але саме йому бути передвісником майбутнього, дарувати нове життя, сповнене нечуваною енергією, ширити мир та злагоду в серцях майбутніх поколінь, поєднуючи їх в одне ціле. Таких людей небагато, але вони назавжди в серцях і пам'яті народів, та й у цілому – людства. В наших серцях це наш предок і донька свого народу в одній особі – Анна Ярославна – королева французька» (Едуард Лощинський).

Генріх симпатизував Санлісу та його мешканцям, адже саме тут колись була запропонована корона Франції предку його, Гуго Капету. Санліс був надійно захищеним містечком з п'ятьма високими фортечними баштами, що розташувався трохи обіч проїжджої дороги, у чудовому лісі. Колись там були римські володіння, і звідтоді збереглися руїни храмів та арена. Хоча від них там залишилися лише каміння та мармурові плити часів римлян, що щедро використовувались для будівництва нового королівського замку та монастирів.

У Санлісі з благословення королеви, на її пожертвування і навіть за її участі (вона поклала в підмурівок камінь, – як колись, будуючи храми та монастирі, робив її батько) був збудований жіночий монастир Святого Вінсента – саме на тім місці, де колись стояла стара капличка Святого Вінсента Сарагоського, що вже на той час розвалилася. Монастир був вельми чималою спорудою, яка зводилась більше десяти років, а перед його входом була встановлена статуя засновниці.

Коли у 1053 році в Анни народився син Філіпп, то на честь цієї події вона збудувала в Санлісі церкву святого Вінсента, а пізніше тут було створене однойменне абатство. Нині в ньому розташовується школа. А на порталі церкви і сьогодні вабить зір витончена й елегантна фігура жінки на повен зріст.

В одній руці вона тримає мініатюрну конструкцію собору, а в другій – лілію, символ королівської влади.

Коли в Санліс приїздять земляки Анни з далекого Києва, то в першу чергу підходять до її скульптури.

– Здрастуй, Анно, землячко наша чарівна! Відгукнися!..

Починаючи з 1076 року життя Анни Ярославни, як і її передчасна кончина, оповіті таємницею.

Повернувшись після смерті графа Валуа до королівського двору, Анна Ярославна ще брала деяку участь у справах короля – сина свого. Доказом цього є її підпис 1075 року на документі, яким Філіпп підтвердив грамоту, видану на користь монастиря Нотр-Дам. Але швидко становище її при королівському дворі змінилося. Вона перестала підписуватися, як було раніше, *Regina* (королева), а тільки *Signum Annae matris Philippi Regis* (підпис Анни, матері короля Філіппа). Виходить, що вона таки втратила свій статус королеви через її роман-

тичний, але, як вважається, незаконний шлюб із графом Валуа. Звідтоді Філіпп представляв Анну лише як свою матір, але вже не королеву. Згаданий підпис за 1075 рік є останнім слідом Анни Ярославни в старовинних французьких актах, документах і хроніках тодішнього часу – можливо, саме тоді вона й покинула королівський двір свого сина?

Існує кілька версій про її подальшу долю. Згідно з однією, королева повернулася до Києва, де й доживала віку в монастирі. Але більшість дослідників вважає, що Анна Київська, як її називають у Франції, доживала свій вік і була похована таки десь у Франції. Правда, на її статуї в монастирі Святого Вінсента викарбувані слова, які стверджують: Анна повернулася на землю своїх предків. Але... навряд.

На той час її батька Ярослава Мудрого вже давно не було на світі. Анна, опинившись у Франції, спочатку втратила з ним зв'язок – причиною тому була відстань. А потім втратила і його самого – великого князя Київського не стане 20 лютого 1054 року (вона ще тоді житиме з Генріхом, якому, правда, через шість років випаде залишити цей світ). Вона й про смерть батька (адже дуже довго з Києва йшли вісті до Франції) дізнається чи не через рік. Він помер у своїй резиденції під Києвом, у Вишгороді. Добре, що був не самотнім, з ним був його улюблений син Всеволод, він і перевезе тіло батька з Вишгорода у Київ і разом з братами та онуками поховає його в мармуровому саркофазі в Софійському соборі. Той мармуровий саркофаг буде копією тих двох мармурових саркофагів, що в них (тільки в Десятинній церкві) раніше поховують великого князя Володимира і мачуху – Анну Романівну Візантійську, принцесу і царицю, а на Русі – велику княгиню Київську.

То що їй було шукати в країні, яку вона так давно покинула? Без батька рідний Київ уже почав їй здаватися далеким і навіть зчужілим.

Ярославу Мудрому (справді мудрому!) таки не поталанило з синами.

Старшого його сина, спадкоємця престолу Володимира, не стане у 1052 році. (Лише два роки протримається батько без свого улюбленця.) Старшим серед Ярославових синів став Ізяслав. Батько більше прихилився до освіченого і врівноваженого Всеволода, але, остерігаючись братовбивчих воєн за престол, Русь заповів перед смертю трьом синам, наставляючи їх жити в братерській любові та визнавати старшого Ізяслава, якому передав Київ та Новгород. Святослав отримав Чернігівську землю і Тмутаракань, а Всеволод – Переяславську й Ростово-Суздальські землі. Двом молодшим синам Ярослава – В'ячеславу та Ігорю – дісталися Волинь і Смоленська земля. У Полоцьку залишався племінник Брячислав Ізяславич, а Прикарпаття переходило внукові Ростиславу, синові померлого Володимира Ярославича.

Це вже була роздрібненість великої держави. Поділяючи Русь між синами, онуками та племінником, Ярослав Мудрий виявився не на рівні своєї мудрості. Великим князем Русі залишався старший, Ізяслав, якому належав Київ. Брати його молодші, сини і племінники мали виступати в ролі намісників окремих земель-князівств. Натомість вони почали виступати проти старшого брата свого, суверена Русі. Отож сини Ярослава не втримали батьківський спадок. Київську Русь терзали жорстокі чвари. А ще ж і війни з половцями. Ні, вважають провідні історики, – Анна не могла повернутися в країну, що на той час стала їй вже чужою.

Але, попри все, чіткої відповіді на запитання, як і де Анна Ярославна закінчила свої дні, все ще немає. Як пише один із дослідників, «образ Анни ніби розчинився в повітрі, на березі прозорої річки Нонетт, яка струменіє неподалік Санліса по камінцях; чи десь по дорозі в Данію, де ще могла у ті роки жити її сестра Єлизавета, чи навіть у самому Києві, про який королева не могла забути за все своє французьке життя... Але, перегортаючи сторінки руських літописів, латинських хронік, зримо бачиш цей образ – візантійську принцесу в оксамитовій, опушеній хутром мономахці, у вбранні багатой патриціанки, але з руською посмішкою і з руською душею...»

Року 1884-го журнал «Киевская старина» видрукував портрет Анни Ярославни, що довгий час належав професорові Петербурзької академії мистецтв Бассену. На гравюрі напис російською мовою: «Анна Ярославна – королева Франції, родилась в Киеве, скончалась вблизи Парижа». Вочевидь, ця літографія зроблена в Парижі – можливо, то копія з видання XVII ст. «Життя французьких королів» історика Мезере. На літографії Анна має зачіску та вбрання за модою XVII століття, а корону на голові – XI століття.

Зображення Ярославни обрамлено вінком з троянд (символ жіночої досконалості). На дузі королівського герба напис: «Оплакую його смерть і своє життя». На гербі зображено похиле дерево, перед ним – горлицю, що символізує сум, з другого боку – куш лілій, символ чистоти. За ким журилася Ярославна – за Генріхом I, за графом Валуа чи за рідним батьком? А може, за батьківщиною?

Є ще одна версія стосовно останніх днів життя Анни Ярославни. У 1988 році у Франції вийшов історичний роман Режін Дефорж, котрий викликав значний інтерес у читачів і став мало не бестселером. Якщо вірити дослідженням Дефорж, королева Анна користувалася повагою і підтримкою багатьох впливових аристократів, зокрема знаменитого короля Англії Вільгельма I Завойовника. Він був серед тих знатних осіб, які були присутні при відплитті Анни на батьківщину, в Київську Русь. Із згоди свого сина Анна залишила Францію і вирушила... Але чомусь до... Новгорода (за сюжетом роману). Ніхто не знає, що спонукало її до цього. Але їй не судилося дістатися до Новгорода, в дорозі вона тяжко занедужала і померла вже на новгородській землі. Згідно із заповітом Анни Ярославни, її нібито поховали за язичницьким обрядом – поклали тіло на пліт, підпалили і пустили за водою – на поталу хвилям та вогню...

Але це в романі, а роман – річ художня, фантазійна. А як у реальному житті?

Подальша доля Анни Ярославни і досі залишається невідомою. Як невідомі ні рік її смерті, ні місце поховання.

Більшість радянських істориків вважали, що Анна на батьківщину не поверталася, а завершила своє життя у Франції. Свого часу в СРСР було знято фільм «Ярославна – королева Франції»; у ньому розповідається, як Анна виїхала до Франції, і – ні слова про те, що вона повернулася до Києва. Є й напівфантастична версія, що її дотримується дослідник Д. Кулинич: вона повернулася до Києва, але, потрапивши там у міжусобицю, що її затіяли сини Ярослава, знову повернулася до Франції.

Це при тім, що подорож королеви Європою в XI столітті не могла бути такою собі веселою прогулянкою. В ті часи повсюди клекотіли війни, розбійники підстерігали мандрівників, зрештою, й хижих звірів було повно. А така подорож, як правило, тривала місяцями.

Дивно, адже французькі джерела тих часів, у XI столітті, не могли не зафіксувати смерть такої особи, як королева Анна. Певний час вона була й королевою-регентшею і підписувала всі державні документи за малолітнього сина. То невже у Франції історики обійшли б її смерть мовчанням і не залишили потомкам слідів її могили?

Один з українських дослідників ставив у Франції питання:

– Невже немає ніяких свідчень того, що Анна Ярославна померла у Франції?

– Немає, – відповідали йому. – Ми таких свідчень не знаємо.

Правда, у Санлісі на її статуї викарбувані слова: «Анна повернулася на землю своїх предків», але...

Статуя була споруджена при реконструкції костельу і значно пізніше кончини Анни Ярославни.

Ще дехто вважає, що Анна Ярославна у 1082 році, коли мандрувала Європою, то сподівалась на зустріч з братом Ізяславом – вигнаний з Києва під час міжусобиць, він десь у Європі тоді перебував...

Невідомо, чи знайшла вона Ізяслава в Європі (Європа все ж таки велика) – як невідомо, чи вона взагалі вирушала коли-небудь у мандри Європою.

Мабуть, ми вже ніколи не дізнаємось, як закінчився земний шлях жінки, яка для нас була Анною Ярославною, а для французів – королевою Анною Київською... І вони все ще вірять своїй співвітчизниці, романістці Режін Дефорж, яка у своїй книжці «Під небом Новгородом» написала (перед цим добряче подумавши: «І що б його ще таке утнути про Анну Київську, щоб роман узяв читачів за живе?...»), що Анна Київська по смерті графа Рауля залишила Францію і вирушила буцімто до далекого (і невідомо для чого їй потрібного) Новгороду...

Колись Новгород – центр ільменських слов'ян, – був другим значним центром Київської Русі (з кінця X ст.). А загалом був столицею Новгородської феодальної республіки. З 1478 року – захоплений Російською імперією.

Колись у Новгороді князував – ще зовсім молодим – батько Анни, князь Ярослав – Мудрим він стане пізніше і вже в Києві, де й Анна народиться.

У ті давні часи спалювання померлих у човні (поміст, чи то пак пліт у романі французької) – це був звичай поховання, що практикувався у слов'ян. З вогнем, вважали, душі померлих швидше діставалися до омріяного за життя небесного раю... Якщо на церемоніях похорон знатних вікінгів поховальні багаття споруджувалися на драккарах, то у слов'ян – на поховальних човнах або плотах.

Про звичай кремації – так це сьогодні називається, – у східних слов'ян згадується у «Повісті временних літ»:

«А радимичи, и вятичи, и северо... <...> И аще кто умряше, творяху трызну надъ нимъ, и посемъ творяху кладу велику, и възложать на кладу мертв#ца и съжигаху, и посемъ, събравше кости, вложаху въ <...> ссудъ малъ и поставляху на столп# на путехъ, иже творять вятичи и нын#. Си же обычаи творяху и кривичи и прочии погании, не в#дуще закона Божиа, но творяху сами себ# законъ».

За словами київського літописця, слов'яни «живяху каждо родом своим и на своих местех, владеющие каждо родом своим». Тому й збереглися у них і в пізніші після Анни Ярославни часи (зберігалися де-де ще й після прийняття християнства сімейно-родові культури у вигляді пошанування предків, первісні звичаї, пов'язані з поховальним культом на воді... Зокрема, окрім поховання у землі, збереглася й кремація, коли померлих спалювали в човні, що його пускали вниз по річці... Видовисько вражало.

Що ж до поховання у такий спосіб тіла Анни Ярославни на плоту, як подано це в романі «Під небом Новгородом», то...

Красиво сфантазовано письменницею – нічого не скажеш. Романтично і навіть... Навіть аж за душу бере. От тільки Анна Ярославна, будучи на той час істинною християнкою, навряд чи могла б узяти на себе такий гріх – забажати, аби її по смерті поховали за язичницьким обрядом...

Як свідчать археологи, по всій території розселення давніх слов'ян виростило за віки багато курганів і могильників – останній притулок рабів і царів, воїнів і кметів-сіячів, вішунів-волхвів. Одні з них померли своєю смертю, інші загинули, нападаючи чи захищаючись. Ховали їх теж по-різному: або тіло небіжчика спалювали, або ховали у землі. Але над тими й тими насипали кургани, ховали небіжчиків в убранні, з особистими речами, що мали знадобитися в потойбічному житті. Якщо небіжчик був знатним – убивали коня, рабів чи полонених (навіть дружину), клали коштовні речі. Все мало знадобитися небіжчику в підземному царстві блаженної країни – вирію (раю), осередку вічного світу, куди перебиралася

людина по завершенні земного шляху. Тоді вважалося: зі смертю життя не закінчується, а лише переходить в інше існування, і небіжчик прилучається до сонму предків.

Щодо обряду спалення, поховання у човні існувало в ранній період слов'янства. Так ховали в основному представників князівського роду, очевидно запозичивши цей обряд у північних сусідів. Човен був річчю, необхідною для життя небіжчику в загробному житті, а тому там мало бути все, з чим він розлучився в цьому світі.

Човен для спалення виготовляли з колоди, випробовували на плаву, потім витягували його з води і ставили на дерев'яний поміст, який підтримували чотири соснових чи березових стовпи. Над човном зводили шатро (зруб) із лавою, покритою дорогими тканинами (бувало, що й грецькою паволокою). На те ложе клали небіжчика в дорогому вбранні, а біля нього ставили міцні меди, клали квіти, а далі неодмінно залишали їжу. А ще – зброю, жертвних коней, биків, собаку, півня і курку. Усе це мало служити небіжчику в потойбічному житті. Траплялися й тяжкі ритуали, коли спалювалася дівчина, яка добровільно погоджувалася на це – її напували такими напоями, що вона вже бачила блаженний світ і своїх родичів у ньому, господаря та його слуг.

Поховальним обрядом відала старезна волхвиня, яку називали «ангел смерті». Дівчину, споряджену в розкішній одяг і вбрану в різні прикраси, душили або кололи ножом. Опісля запалювали під настилом заготовлений хмиз. Величезне вогнище охоплювало човен, шатро, небіжчика, труп дівчини, жертвних тварин та речі. Потім на цьому місці насипали височезний курган, ставили дерев'яний стовп з іменами небіжчика та руського князя.

Іноді ж човен – якщо поховання було простішим (без жертв і дорогих речей), підпаливши, пускали за водою і він, охоплений вогнем, плив – до нового життя небіжчика в іншому, кращому світі. Вірили в незвичайну силу вогню (в цьому культі поєднувалося і вогнепоклонство, і культ води). Вогонь на землі (домашнє вогнище), як і на небі (сонце) були для слов'ян священними, бо зігрівали землю і людину. Вогонь, як джерело світла, очищав небіжчика від гріхів, а поглинаючи його в своєму полум'ї, відкривав йому браму в потойбічне царство і вічний спокій. Витримавши таке очищення, небіжчик у своїй подорожі до вирію (раю) ставав недосяжним для злих сил. Спалення за тогочасними віруваннями було найвищим виявом пошани. Слов'яни вірили: тільки у човні, на якому душі перепливли водяний простір і досягли вічної оселі, швидше дістануться туди, куди раніше пішли предки, де також жило сонце, себто відпочивало, завершивши свій денний шлях.

У щоденному русі Сонця небозводом люди вбачали відбиток життя живої істоти, подібно до свого власного. Сонце народжується (схід), поступово старіє і вмирає (захід). Смерть людини уподібнювалася до щоденного існування сонця. Завершивши свій шлях на заході, сонце вмирало. Місце, де воно щезало, уявлялося оселею, що чекає людину після смерті. Туди відійшли раніше душі предків і там вони мають нове життя. Тож обов'язок живих – допомогти тим, хто вмер, швидше переселитися в блаженну країну – а для цього човен і вогонь годяться найкраще за інші способи подорожі у вирій.

Та ще не забували небіжчику покласти перед тим, як його охопить вогонь, «карбовану монету» – як плату перевізнику через вогняну річку.

У смерті бачився початок нового життя. І народжувалося воно у спопеляючому вогні. Оскільки все, що в ньому згорить, неодмінно відродиться у вирії, у країні блаженній – отже, слава ВОГНЮ!

І все ж загадка-таємниця залишається: так досі й невідомо, коли, де і за яких обставин урвався життєвий шлях Анни Київської, королеви Франції.

Сімнадцяти літ від роду москвичка Юлія Друніна пішла в 1941-му добровольцем на фронт. Перша її поетична збірка, що вийшла вже по війні, так і називалася: «В солдатській шинелі».

Вона була відважною фронтовичкою – ця тендітна дівчина, тож основна тема її поезії патріотизм радянських людей на війні...

Значно пізніше звернулася поетеса-фронтовичка до теми кохання.

Року 1973-го видала збірку поезій «Не буває кохання нещасливого». Гм... Така була певна цього поетеса-фронтовичка, яка на фронті ходила разом з солдатами в штикову атаку, дівчина рішуча, відважна, мужня, яка з будь-яких житейських ситуацій уміла знаходити вихід. Так принаймні здавалося. Тож і любові нещасливої для неї, здавалось, не існувало.

Це коли коханий був поруч, і вона була з ним, як за надійним кам'яним муrom.

Ты – рядом, и все прекрасно:
И дождь, и холодный ветер.
Спасибо тебе, мой ясный,
За то, что ты есть на свете.

А коли його забрала передчасна смерть, і вона, вже постарівши, опинилася одна-однісінька в розбурханому житейському морі, то боролася з відчаєм, що охопив її, як могла. Але сили вже були не ті, з якими поетеса колись ішла на фронт. Там вона і не в такі перипетії потрапляла і вистояла, а тут...

Поборовшись якийсь час з відчаєм і самотою, вже немолода й надломлена Юлія не змогла пережити втрати коханого (вона була тоді секретарем Спілки письменників СРСР, народним депутатом СРСР). Зачинившись у гаражі, завела мотор своєї старенької легко-вички й отруїлася вихлопними газами...

Свій вчинок так пояснила в передсмертній записці:

«Почему ухожу? По-моему, остаюсь в этом ужасном, передравшемся, созданном для дельцов с железными локтями мире такому несовершенному существу, как я, можно, только имея крепкий личный тыл».

А все тому, що життя її після смерті чоловіка втратило будь-який смисл. Світ на її очах перевернувся, і більше не було крила, щоб сховатися під ним від катастрофи.

Тил (одне із значень цього терміна) – територія, розташована оддалік від лінії фронту... А життя – це завжди війна (хоч часом і невидима – невидимий фронт) з поперемінним успіхом, з життєвими негараздами, пертурбаціями, пригодами, часом злими, а часом і фронтові атаки... І якщо у тебе є тил – з негараздами ще можна боротися успішно.

А якщо тил втрачений...

...Щось подібне свого часу спіткало й Анну Ярославну. Із втратою надійної коханої людини Анна втратила і те надійне крило, що захищало її від житейських бур та небезпек. А втративши тил, втратила віру в подальший сенс життя. І світ перевернувся, віра й бажання жити залишили її, бо не знала, як із втратою коханого далі жити... Якого любила над усе, і та любов, що прийшла до неї восени життя її, так її зігрівала... І тримала на плаву в розбурханому житейському морі... І вчорашня королева далі жити без коханого вже не могла. Та й не бачила в тому сенсу.

Желя (чи – Жля) – богиня туги й жалю, вісниця мертвих у давніх слов'ян, предків Анни з роду Ярослава Мудрого, із Києва золотoverхого. У неї бліде обличчя, довге чорне волосся і бездонні, але завжди печальні очі.

Гарна неземною вродою, журливо-сумна Желя разом зі своєю сестрою Карною літає над полем борні і сповіщає, кому «погибоша быть...».

А після битви, схиливши голову й обійнявши руками коліна, сестри оплакують мертвих, хоч змінити вже нічого не можуть...

Зазвичай загиблих спалювали, і Желя розсипала їхній попіл. І куди вона його несла, того із живих ніхто не знав. Тож ніхто не знає і вже, мабуть, ніхто й не дізнається, коли Желя забрала королеву Анну і куди віднесла її прах – крім самої Желі, це нікому з живих не дано знати.

Одначе пошуки її слідів у цьому світі тривають.

«...Залишається відкритим питання, куди поділася Анна Ярославна після відходу з королівського двору й що з нею сталося опісля. З уваги на цілковитий брак яких-небудь документів ледве чи буде колись можливість відповісти з усією певністю на це питання. Поки що залишаються тільки більш або менш правдоподібні здогади й гіпотези, що на основі різних аналогій, подібностей і міркувань намагаються, принаймні приблизно, відтворити останні роки життя нашої високонародженої землячки й усталити, чи радше відкрити, місце її вічного спочивку... І все ще віримо, що бодай колись буде знайдена відповідь на здається вічне запитання: куди поділася, де поділася, зникла, щезла Анна Київська, королева Франції?»

(З одного історичного дослідження)

Анна Ярославна, до того добре відома у Франції – королева ж, мати короля! – наче в один день пропала, зникла, щезла.

І – безслідно. Принаймні до сьогодні.

Це ж треба! Хай і тисячу літ тому пропала, щезла, зникла, але ж королева держави, не якась нікому не відома простолюдінка, і раптом... Ані сліду в історії, ані знаку про її загадкове зникнення.

ПРОПАДАТИ – загублюватись, втрачатися через недбалість, недогляд тощо.

Бути відсутнім – це за Тлумачним словником.

«Пропав безвісти»...

«Пропав, як дим (із комина)».

Так кажуть в Україні, коли хтось безслідно зникає.

Прислів'я до нашої теми: пропадати – знемагати від нудьги, журби (переважно від виниклої самотності або із нецікавим чи обтяжливим оточенням).

Кохаючи, побиватися за кимось...

ЗНИКАТИ (ЗНИКНУТИ) – перестати існувати, бути в наявності.

Вмирати, гинути. Зникнути зі світу. Загубитися, пропасти... Невідомо де, коли і куди...

ЩЕЗАТИ – те саме, що зникати. Без сліду. Губитися, пропадати невідомо куди. Щезати на віки вічні.

Все це слова одного значення.

Люди мають здатність – скажемо так, – пропадати, зникати, щезати. Часто й назавжди. Без сліду. Без видимих мовби на те причин.

Статистика свідчить (а факти, як відомо, річ уперта): щорічно на Землі пропадає безслідно близько двох мільйонів людей. Переважна більшість таких зникнень пояснюється досить природними причинами: убивства, нещасні випадки або стихійні лиха. Правда, іноді люди зникають за власним бажанням. Але все ж більша частина випадків у звичайні рамки не вкладається.

Згідно з офіційними даними, щорічно в США пропадає більше мільйона людей. Причому протягом останніх десятиліть цей сумний показник постійно збільшується... У нас теж існує спеціальна статистика, цифри якої викликають подив і жах: тільки за минулий рік у нашій країні пропало більше 120 тисяч людей! Невелику частину зниклих іноді потім зна-

ходять (рідше живими, частіше – мертвими). Але багатьох з них так і не знаходять, вони зникають назавжди. Їхнє зникнення так і залишається загадкою, що змушує декого вірити в сатанинські сили, в НЛЮ і тому подібне.

У Росії пропадають приблизно 100 людей на день. Себто 36 з половиною тисяч на рік. За статистикою чоловіки пропадають частіше, аніж жінки. Серед них багато бізнесменів, власників дорогих машин.

За останні 10 років (за даними МВС) у результаті квартирних афер загинули чи пропали безвісти 30 тисяч чоловік.

Багато пропадає дітей...

Отож виникає запитання: що робити, коли пропала близька людина?

Головне – ні секунди не баритися, а звертатися негайно до бюро нещасних випадків. Через три доби подати заяву до міліції. Бажано надати фотографію зниклого, детально описати його зовнішність, знати групу крові та особливі прикмети...

Гм... А що робити, якщо тисячу літ тому у Франції пропала королева, яку (власне, її слідів) так досі й не знайдено?

Де, коли і як вона пропала, зникла, щезла і де упокоїлась навіки?

«Іноді люди зникають за власним бажанням...»

Людина – суспільна істота. (У спеціалізованій літературі підкреслюється: «Сутність людини розкривається в її діалектичній взаємодії із суспільством. Формування людини як особи можливе лише в суспільстві, тому суттєву характеристику людини становить сукупність суспільних відносин...» – і т. д., і т. п. Аж до посилання на К. Маркса, мовляв, тільки в суспільстві людина може розвинути свою справжню природу... – І так далі. Безперечно, лише в суспільстві та у взаємозв'язках з ним людина залишається людиною).

Отже, повторимо усім відому істину: людина – суспільна істота. Вона не може існувати без товариства собі подібних. І спілкуватися із ними вона має по кілька годин на добу – окрім сну.

Без суспільства людина – це просто...

Як Робінзон Крузо на безлюдному острові. Правда, до того, як потрапити на той острів, Крузо виховувався межи людьми і завдяки йому став тим, ким і став: людиною. (Хоча Дефо, створюючи свого Крузо Робінзона, дещо й облагородив його, адже він навіть за 28 років перебування в самотині на тім острові не втратив нічого людського. Селкірк, який був прообразом Робінзона Крузо, живучи на своєму пустельному острові, з роками навіть почав було й мову забувати. Бо ні з ким було йому спілкуватися на тім острові. Ще б трохи – й перетворився на тварину (еволюція розвитку, тільки навпаки)).

Себто людина повинна щодень і все життя спілкуватися з людьми, тільки тоді її знатимуть і пам'ятатимуть. Без суспільства вона не може жити. І в той же час нічого немає легшого й простішого для людини, як випасти із суспільства. А що з воза впало (запевняє відоме прислів'я), те пропало. У нашому прикладі людина, випавши із суспільства, просто губиться (пропадає, зникає, щезає) і живучи серед людей, перестає бути людиною. Часом на неї просто не звертають уваги.

Хоча б ті ж такі пенсіонери. Особливо міські, які якогось дня, вийшовши на заслужений відпочинок, – стають нікому не потрібними, опинившись у ситуації, про яку кажуть: мавр зробив своє (себто відробив, як у нашому прикладі), мавр може піти... Чи то пак – зникнути, щезнути, пропасти...

І залишається таким непотрібним, усіма забутим, щоб у чотирьох стінах отупіло сидіти, або те ж саме робити на лавочці перед під'їздом.

І чим довше такий викинутий з активного життя залишатиметься самотнім, тим швидше його забудуть. Та так забудуть, що ніхто потім і не згадає, що був колись і такий... Згодом його поховують, але мине небагато часу, і вже ніхто й не пам'ятатиме (та ще за відсутності рідні чи неухаги дітей) про нього, та як і коли він помер і де похований. (Скажімо, де ви бачили в наш час таких друзів, які б не забували пенсіонерів?.. Міф!)

Не виключено, що про Анну Ярославну не збереглося ніяких даних про її життя після полудня віку, про дату смерті та місце поховання тільки тому, що вона ще раніше випала з суспільства і втратила з ним контакт, спілкування.

Спершу вона офіційно втратила титул королеви, викликавши певні пересуди своїм другим заміжжям, а після негаданої смерті ще і графа Рауля і зовсім опинилася в ситуації риби, викинутої на берег.

По смерті графа Анна Ярославна змушена була залишити графський замок, де вона була графинею, і повернутися до Парижа, до сина-короля Філіппа, улюбленця свого. Але спільної мови з сином-королем так і не знайшла, як і з його двором. Син зберігав у стосунках з матір'ю дипломатичну коректність, та й по тому.

Анна Ярославна при дворі сина – і це вона, мати-королева! – залишалася самотньою і нікому не потрібною. Вирішила повернутися до Санліса, де швидко й назавжди випала з

суспільства. І – як результат – ні рідних, ні друзів, ні просто добрих знайомих... Ні взагалі людей, яким би вона була ще потрібна.

Сини її – король Філіпп і граф Гуго – теж про рідну матір забули. Сьогодні це не дивина, що діти забувають своїх батьків, байдужі і неухважні до тих, хто їх породив. Сьогодні цим нікого не здивуєш, сьогодні це вельми поширене явище. А тисячу літ тому?..

І тисячу літ тому було те саме – людська порода не швидко змінюється. Та ще в кращий бік. Сини короля Генріха, як уже мовилося, забули про свою неньку рідненьку, яка, на відміну від їхнього батька, тоді ще була живою. Хоч і втратила на той час все, що до того мала. Як і віру в життя. І в його подальший смисл.

І це вона – королева Франції!

Сини, як це тоді водилося та й тепер водиться, були зайняті своїми справами, своїм життям – старший Філіпп тронем та зміцненням королівської влади, яка тоді, ніде правди діти, була ще слабенькою, менший Гуго – Хрестовими походами. Де вже їм було дбати про рідну матір! Хоч зовні все було ніби гаразд: сини були чемно-ввічливі з матір'ю (правда, від їхньої чемної ввічливості мати аж мерзла) та й те про людське око.

Суспільство забуло її ще живою. Крім слуг, вона більше ні з ким не спілкувалася, і гостей вельможних у неї вже не було. Вельможні гості втратили до графині-вдови будь-який інтерес. Не при владі ж вона, то й для чого вона їм? Як, між іншим, і вони їй. Вже не королева Франції і навіть не мати короля, якщо покинула його двір у Парижі на острові Сіті і перебралася в санліську глушину.

І Анна Ярославна, вчора ще у всіх на виду і всім потрібна, коли вона мала сотні друзів і тисячі тих, хто багнув її уваги, опинилася в самотині і забутті. Ніби вона до того й не жила.

Може, мав рацію історик М. Ф. Котляр: «Анна померла у Франції й була там похована. За довгі роки життя на чужині вона втратила зв'язок із батьківщиною, про неї там забули. Князівську родину роздирали усобиці, брати невпинно воювали один з одним. Нікому не було діла до далекої королеви-вдови. Можливо, саме тому не згадав про неї жодний давньо-руський літописець...»

Її почали забувати і забули ще за її життя в санліській глушині.

Поховали королеву слуги, але й вони швидко забули про свою пані – нащо вона їм, мертва.

Творці хронік теж її забули і не згадували більше у своїх писаннях.

Час летить швидко, і наступні покоління вже не пам'ятали королеву Анну. Так закінчила життя Анна Ярославна. А чутки про те, що вона буцімто перед смертю повернулася на свою батьківщину, на Русь Київську, – всього лише чутки. Подібна подорож наприкінці життя була їй вже не під силу. Та й сенсу в ній вже не було.

Ось тільки хто скаже: де?

Десь, певно, в Санлісі, що його вона так любила за життя. Але де саме – це вже таємниця, яка, схоже ніким не буде розгадана. Забуту ще за життя, після смерті не воскресиш. Хоча... Нині Франція, ніби схаменувшись, ніби відчуваючи перед нею свою провину, пишається нею, своєю королевою. Ось тільки ніхто не відає у Франції, де вона знайшла свій вічний спочивок.

Франція і сьогоднішня спадкоємиця Київської Русі Україна спохопилися і заходилися гарячково гадати: де поділася одинока, усіма забута ще наприкінці життя королева?

Раніше треба було турбуватися – століття та й століття тому...

А тепер...

Що тепер?

Самотність – і не на пустельному острові, а серед людей, – це як бездонне море. Воно поглинає всіх забутих та самотніх. Але тим, хто когось забув, це так не минеться. Тож не

забуваймо відомої істини: якщо ми когось забули, то хтось забуде нас – все в цьому світі повертається, і за все треба платити.

...Буцімто (але це з розряду міфів чи легенд, а може, й містики):

Іноді місячної ночі, як мешканці Санліса, наморившись щоденними клопотами, засинають, наче провалюються в сон, вулицями містечка ходить жінка в короні на вогнистій, аж золотій, голові. І чого вона ходить, що вона шукає – того ніхто не знає. Вранці жінки шепочуться між собою:

«Знову вночі бачили Аннет із Києва. Мабуть, шукає людей, які її колись забули. А забувши, загубили її... А тепер бідкаються, що не відають, де вона поділася, Анна Київська, королева наша...»

І трохи всім стає моторошно. Та ще як згадати: якщо ти когось забув – тебе теж неодмінно забудуть...

Не веди, Господи, щезнути з планети Земля, зникнути, пропасти, ніби ти ніколи й не жив...

Існує версія, що Анна померла у 1089 році, бо саме того року у церкву Святого Квентіна були принесені багаті дари для молитов за упокій душі померлої королеви.

Де її могила – досі невідомо.

Інші джерела свідчать, що Анна похована в церкві Вільорського абатства, неподалік міста Етамп у Франції. Але ці дані недостовірні і викликають у дослідників сумніви.

У XVII столітті якийсь чернець (його імені історія не зберегла) абатства²² Вілльс буцімто відшукав втрачену на той час (на сьогодні – теж) могилу, і був щиро й радісно впевнений, «не чию-небудь, а самої королеви Анни».

Гробниця над могилою нібито була прикрашена гербом з улюбленими квітами Анни Київської – ліліями...

Ах, як вона любила лілії! Вони радували не тільки Київську Русь і місто її славне – град Кия, – а й усю землю, на якій росте близько 4000 видів (понад 250 родів), поширених всюди. В Україні (і ще раніше в Київській Русі, звідки вони прийшли до нас в Україну) – близько 150 видів (32 роди). Серед них є харчові (виявляється, всім відомі цибуля та часник теж лілії, хоча й смачні, особливо із салом), технічні – новозеландський льон, юка та інші, лісова, біла, тигрова, алое та інші, декоративні – лілія, тюльпан, пізноцвітні, гіацинт та ін.

Вона любила просто лілії, білі, тигрові, пізноцвітні... І так любила, що й на своєму гербі попрохала їх зобразити. Але так і не могла змиритися, що цибуля й часник, що їх вона через гіркоту (любила все тільки солодке) й різкий запах терпіти не могла, це теж з роду її улюблених лілейних.

«Ось так, – бувало казала ще малою, чим дивувала дорослих і навіть батька свого Ярослава Мудрого, – зовні людина, ніби гарна лілія, а придивишся, а перед тобою... пхе! – цибуля. Чи й часник».

Батько куточками вуст посміхався.

– Яка ти... розумаха, дочко, – казав не без задоволення. – Така розумна та доросла, що вже тебе й заміж пора той... віддавати. За якого-небудь принца чи короля. Але не забувай: лілії – для душі, а для тіла цибуля з часником – саме раз. Та і яка без них трапеза, та ще із салом?

Так от, гробниця, знайдена невідомим монахом, була прикрашена гербом з ліліями, улюбленими квітами Анни-королеви. А ще на гербі були зображені відчинені фортечні ворота, увінчані короною...

²² *Абатство* – католицький монастир на чолі з абатом (з лат. «батько»), настоятелем, або абатисою (у жіночому монастирі). Також назва духовної особи, зокрема у Франції.

Багато хто з дослідників певний: фортечні ворота на гербі – це київські Золоті ворота – головна урочиста брама міста за часів Київської Русі. Споруджена 1037 року під час будівництва оборонної системи міста Ярослава Мудрого. Названа за аналогією з константинопольською брамою. Золота брама Києва – велика прямокутна кам'яна вежа з арковим проїздом.

Над склепінням проїзної частини була невелика Благовіщенська церква. Над воротами, що закривали проїзну арку, був деревний бойовий поміст. Обабіч до стін примикали оборонні вали. Збудована з великоформатної цегли – плінфи.

Чия гробниця у Франції могла бути прикрашена фортечними воротами – золотої брами Києва?

Тільки королеви Анни Київської, адже родом вона була з Київської Русі, із славного-преславного Києва.

Напис латиною переконував, що там поховано «Агнес». Деякі дослідники схильні погодитись, що саме там і поховано королеву, адже імена Анна й Агнес часто сприймалися як ідентичні. Але церква, де знайшли надгробок, з'явилася у 1220 році, набагато пізніше після смерті Анни. Виходить, що монах відшукав поховання якоїсь іншої жінки. Але до чого тут київські Золоті ворота?

І знову тупик...

Царствені потомки Ярослава Мудрого

За дев'ять років заміжжя в Анни Ярославни народилося четверо дітей – троє синів і дочка. Виходить, королева протягом свого недовгого заміжжя чи не постійно була вагітною. Тож французи були переконані, а сам король в першу чергу: слов'янки таки й справді здорові й плодючі жінки. Це Генріха тішило, що саме йому дісталася така жінка. І королева з неї вийшла та, що треба, допомагає чоловіку в керуванні державою і дітей встигає народжувати одне за одним.

Правда, в деяких історичних джерелах блукає – нічим звідти його не витуриш, – припущення:

«Кілька років у Анни не було дітей. І тоді вона згадала звичай рідної країни і звернулася до заступника французів святого Вікентія.

Королева дала обітницю, що спорудить на честь цього святого монастир, якщо він ошчасливить її народженням сина. І тільки після цього Анна народила довгоочікуваного сина, якому дала грецьке ім'я Філіпп...»

Гм... Вельми проста (чи не школярська) арифметика переконує нас, що все тут зовсім-зовсім не так. І дійсності, звичайно ж, не відповідає. Анна справді спорудила монастир Святого Вікентія, отже, виходить, просила-таки сина?

Просити, може, й просила, але... Заміж Анна Ярославна вийшла за французького короля Генріха I у 1051 році, а вже в 1052-му народила свого первістка, майбутнього короля Філіппа I. То на чому ж базується твердження, що в Анни «довго не було дітей»?

Після Філіппа в Анни народилося ще двоє синів: Роберт і Гуго Великий та дочка Емма.

Філіпп I – король Франції з 1060 року. Представник династії Капетингів. Правнук засновника династії Капетингів Гуго Капета.

За традицією був коронований ще за життя батька в дитячому віці у 1059 році. Після смерті батька у 1060-му Філіпп без будь-яких утруднень був визнаний королем... Це непокоїло Анну, і вона в одному з листів писала:

«Чоловік мій Генріх від тяжких своїх трудів і міжусобиць, що його печалили, помер нині і віддав свій дух Богу.

Хай заспокоїть Господь його душу і збереже нас, нині сущих, в благості своїй. Звертаюся до тебе, о пане мій, з проханням прислухатись до слів моїх і виявити нам, які залишилися сиротами, покровительство, дати нам захист і мудру раду – адже без сумніву, славі твоїй послугує і справа ця і плоди її. Син мій і спадкоємець престолу Франції Філіпп у молодих літах залишився без батька. По закону – король, а за літами ще дитя».

Як прийнято в таких випадках казати: світ не без добрих людей. Малолітній король Франції на троні вцілів. Опікуном його був граф фландрський Бодуен V. Правда, він помер, коли Філіппу ледве п'ятнадцять виповнилося. Тоді ж юний король зважився стати на чолі війська, щоб втрутитись у внутрішні справи Фландрії, і зазнав нищівної поразки в 1071 році. Звідтоді (урок пішов йому на користь), більше не затівав великих походів.

Васали справно платили йому данину, і Філіпп був задоволений, і королівська казна була не порожньою. Правда, року 1094-го Філіпп потрапив під інтердикт (одна з форм середньовічного церковного покарання в католицизмі) і був відлучений папою Григорієм VII від церкви за те, що без причин розлучився зі своєю першою дружиною Бертою Голландською і одружився з Бертрадою де Монфор, графинею Анжуйською.

Десять років він прожив під тією карою, званою інтердиктом, аж доки у 1104 році не розкався. Обіцяв і клявся припинити зносини з Бертрадою, був прощений, але й далі жив із нею. Через те він не міг взяти участь у Першому хрестовому поході.

За Філіппа королівська влада міцно утвердилась в Іль-де-Франс. Від першої дружини мав четверо синів і дочку, від другої теж мав четверо дітей, хоч вони й вважалися незаконнародженими.

Помер у 1108 році, побувши королем Франції замало не піввіку.

Був він товстим і лівим тюхтієм. Але, для об'єктивності сказати, як і всі товстуни-лівивці, вдався незлобивим, а добрим та щирим. Над усе любив дітей – власне, не так дітей, як сам процес.

Другий син Генріха I та Анни Ярославни Роберт ніким не став.

Не встиг.

Життя його урвалося в неповні дев'ять років і він назавжди залишився для батьків дитиною.

Ще немовлям, місяців зо два від роду, Роберта впустила нянька – молода неуважна дівка. Чим вона думала і про що, як брала немовля на руки, – невідомо. Немовля, випавши з її дебелих рук (рукава кофти у неї були закачані по лікті, і сама вона була схожа на дядька), стукнулось голівкою при падінні об міцну підлогу... На губах у Роберта вмить заповум'яніла кров, але маля вціліло (як покаже час) на неповні дев'ять років.

Генріх у праведному гніві велів відтяти неуважній няньці голову, та Анна по доброті своїй душевній порятувала няньку. Мало не на колінах ублагала пощадити «дурну, хоч і добру дівку».

– Того, що трапилося, не змінити, а брати гріх на душу я не хочу... Благаю тебе, мій любий Анрі (так вона називала Генріха). Господь вчить нас прощати. Простимо няньку. Вона кару понесла й без нас. На небесах, як не на землі, за все буде відповідати. Та й загалом вона добра, хоч і неуважна...

Генріх махнув рукою.

– Гарзд! Нехай буде по-твоєму, королево. Слава богу, синок живий зостався. Але якщо з ним щось трапиться лихе – я няньку і на тім світі знайду.

Нянька сама собі вкоротить віку. Через дев'ять років, як урветься маленьке життя Роберта. Анна чи не найбільше його любила – з усіх своїх дітей. Роберт у неї вдався – його рудувате, аж вогняне волоссячко на голівці відливало золотом – як у мами. Але... Не жив бідний, а хворів. Відставав у розвитку від дітей свого віку, майже не говорив. Лише агуськав сам до себе, та іноді, як голуб'я, щось туркотів... Анна плакала ночами – щоб ніхто не бачив її сліз. Ні лікарі, яких навіть з Германії привозили, ні знахарі не зарадили. Роберта не стане в дев'ять років.

Анна утішала себе й чоловіка: Роберт – дитя безгрішне, а тому він у раю бавиться, там, де праведники живуть... Нам, додавала, треба теж не грішити, щоб по кончині заслужити рай небесний – там і зустрінемо нашого синочка дорогого, так рано втраченого...

Вірила тому, що казала, і плакала – так шкода було того рідного рудуваточубого хлоп'яти...

Третім народився син Гуго (потім здобуде собі титул Великий Капетинг). Був одним з очільників Першого хрестового походу, брав участь у битвах. У 1101 році знову подасться у хрестовий похід, що стане для нього нещасливим. У Каппадокії хрестоносці будуть розбиті, а вождь їхній Гуго Великий отримає тяжке поранення, від якого й помре. Цей знатний хрестоносець був жонатим на внучці другого чоловіка своєї матері Анни Ярославни – Рауля де Валуа де Крепі... Себто свого вітчима. Гуго стане спадкоємцем могутнього графства Валуа свого вітчима, але скористатися ним не встигне...

Про єдину дочку Анни Ярославни Емму (свята Едігна) майже нічого не відомо, хоч вона й прожила довге (по тих часах) життя – 54 роки. Про неї більше відомо легенд, аніж фактів.

Проте більшість дослідників вважають: Анна таки народила дочку, що її батько-монарх у 1074 році буцімто хотів було насильно віддати заміж за нелюба... Як ото на Русі-Україні споконвіку казали: «Краще полин їсти, ніж з нелюбом за стіл сісти». Але з ним дівчині не лише за стіл треба було сідати (це ще півбіди), а й у спільну постіль лягати...

Так про нелюба відгукувалися і у Франції. Тож і не дивно, що принцеса Емма, як батько-король зібрався було її за нелюба видати (з якихось своїх політичних міркувань) – втекла з Парижа. Буцімто хотіла дістатися матеріної батьківщини, золотоверхого Києва, про який стільки від неньки наслухалася, і там сховатися від батька-короля, але... Зуміла дістатися лише до околиць Мюнхена та й осіла в баварському селі Пух, де вчила дітей, лікувала хворих і все життя своє віддала турботі за ближніх. Це не лишилося непоміченим. Десь у XVI–XVII ст. католицька церква проголосила онуку Ярослава Мудрого блаженною. В ті часи це було великою шанною і нагородою за труди праведні на благо ближнього...

У словниках (хоча б і українських) можна прочитати тлумачення терміна «блаженство» – «дуже щасливо». Пригадується знамените: «Де згода в сімействі, де мир і тишина, щасливі там люди, блаженна сторона». Або: «Блаженний – проїнятий щастям, радістю; який виражає щастя, радість». Звідси блаженство – «велике щастя, велика насолода і раювання».

Науково-атеїстичний словник до терміна «блаженство» дає посилання: див. щастя. А щастя – це стан глибокого задоволення, що відчуває людина за життя, наповненого великим змістом, при досягненні заповітних бажань та значних цілей.

Але... «Незадоволення людей життям в умовах експлуататорського суспільства, а разом з тим і нездатність людей на певному історичному етапі перебороти ці умови, знаходить викривлене розуміння щастя... Релігія закликає всіх трудящих і пригнічених людей відвернутися від земного життя і шукати вище щастя – так зване блаженство. У вірі, в «стяжанні небесних радощів» (за буддизмом – у досягненні нірвани). Вічне блаженство релігія обіцяє людям після їх смерті: в раю, на небі». Про це і в Нагірній проповіді Христа, що увійшла в Євангеліє від Матфея і від Луки. Там наголошується: блаженними християнство вважає «вбогих духом», «плачущих», «кротких»... «Блаженні вбогі духом, бо їм належить царство небесне» – слова Христа, наведені у згадуваних Євангеліях.

Висуваючи поняття блаженства, релігія протиставляє його поняттю щастя, як вище нижчому.

У східнороманській міфології це – блажини, рахмани, праведний народ. Місце їх проживання – на тому світі та ще у пустелі або на міфічній річці Самбатіон. Вони дуже маленькі зростом, у них немає будинків, живуть вони в тіні дерев, окремо від дружин, з якими зустрічаються лише раз на рік; ходять голими, харчуються плодами, дні їх минають в постах та в молитвах – вони відмолюють гріхи людей. За іншими «твердженнями», блажини проживають у селах і містах, що з різних причин пішли під землю... Недарма ж серед простого люду поширені переконання, що блаженні – це не від світу цього, а тому їх (з їхнім дивним щастям) – треба просто жаліти. Як невиліковно хворих.

Емма-Едігна під кінець життя здійснила паломництво до Єрусалима, повернулася в село Пух, що під Мюнхеном, де й померла року 1109-го. Після смерті була оголошена святою. Останки дочки короля Франції і київської княгині Анни Ярославни нібито досі покояться в тім селі, під вівтарем сільської церкви, яка вже давно дихає на ладан, але все ще якось тримається на світі білому.

Онук Рудольф (Рауль) I на прізвисько Хоробрий (1085–1152) – син Гуго Великого, як і батько, теж був хрестоносцем.

Онука Елізабет (або Ізабелла) де Вермандуа – теж дочка Гуго Великого (1081–1131) є предком всіх королів Шотландії, починаючи з Малкольма IV і наступних монархів Великобританії аж до нашого часу. У двох шлюбах народила 13 дітей, причому її дочка Ада де Варенн, завдяки шлюбу якої з Генріхом Шотландським і виникла спорідненість з королівськими домами Великобританії. Вважається, що вона проторила шлях своєї київської бабусі Анни. Видана заміж у 14–15 років за багатого й могутнього нормандця Роберта де Бомона, соратника Вільгельма Завойовника, не з любові (чоловік був старшим за неї на 33 роки) після 22 років шлюбу з ним і народження 8 дітей зрадила свого чоловіка з іншим знатним англонормандським аристократом. Як свідчать літописці, перший чоловік, дізнавшись про зраду, «помер від приниження» (правда, в 70 з чимось років – вік на ті часи вельми-вельми!), а щасливі коханці після його смерті узаконились шлюбом і народили ще п'ятеро дітей.

Правнук Гуго де Валуа (онук Гуго Великого) згодом буде проголошений святим. По смерті свого батька Гуго (його єдиний син) стане спадкоємцем всіх його родових володінь – Вермандуа та інших, – але в 1160 році добровільно відмовиться від усіх своїх земель і титулів, прийме постриг у ченці під ім'ям Фелікс і стане пустельником – з доброго, як кажуть, дива. Року 1198-го разом з іншим таким ченцем-пустельником заснує орден Св. Трійці (тринітаріїв), головним завданням якого буде звільнення (через викуп) християнських полонеників з мусульманської неволі. Року 1677-го Фелікс де Валуа буде зарахований до сонму святих католицької церкви. День пам'яті Св. Фелікса де Валуа – 20 листопада.

Правнучка Елеонора де Вермандуа народилася після смерті свого батька Рауля Одноокого. Правнучка Анни Ярославни цікава тим, що п'ять разів виходила заміж, залишаючись при цьому бездітною (через це рід Вермандуа повністю урвався). Її старший брат Гуго піде у монастир, другий брат Рауль помре у 1163 році від прокази, не залишивши після себе дітей. Елеонора, як остання представниця роду, хай хоч і по жіночій лінії, успадкувала родові землі та титули.

І сучасники, і потім історики звернуть увагу, що перші три її чоловіки (із п'яти) повмирили якось надто швидко після весілля. Зокрема й Годфрі Геннегауський, граф ван Остревант, за якого її видали заміж всього лише...

...у віці десь 8–9 роцків.

Гм...

...Нареченій могло бути 14 років, 10 і навіть 5!

Видавати заміж дівчину-підлітка незаконно, але в деяких країнах таке дійство все ще відбувається, хоч і стає часто причиною тяжких наслідків.

У відсталих країнах Азії ще й сьогодні переважна більшість дівчат виходять заміж до 18 років, а 5–20 відсотків – до 12. Чоловіками таких дівчаток у деяких країнах можуть стати і юнаки, і вдівці середніх літ. (В Афганістані 55-літній Саїд Мохаммед був одружений з 8-літньою Рошан Касем.) В Ємені, як писали газети, в лікарню була доставлена дівчинка через чотири дні після весілля. У результаті статевого акту у неї були розірвані внутрішні органи. Дівчинка померла від втрати крові. Їй було всього лише 13 роцків.

На захист своєї правоти традиціоналісти закликають релігію і наводять хадіс (висловлювання пророка Мухаммеда), який гласить: щасливий той батько, який видав свою дочку заміж до того, як у неї з'явилася перша менструація... І маленькі дівчатка, самі ще діти, змушені народжувати. Один лікар-педіатр розповідав: медсестри змушені пояснювати, що таке дітонародження дівчаткам, у яких вже почалися родові перейми. Питають таку породіллю: «Чи знаєш ти, що з тобою відбувається? Чи відомо тобі, що всередині тебе виростає дитина?»

У 2008 році газети багатьох країн писали про Нуджуд Алі, єменську дівчинку дев'яти років. Це був рідкісний випадок: дівчинка сама знайшла дорогу до міського суду, прохаючи розлучити її з чоловіком, якому було за тридцять і за якого її видав рідний батько.

Їй пощастило врятуватися, суд розлучив їх, і рішення в залі суду оваціями вітало багато людей. Дівчинку запросили до США, де вийшла книга «Я – Нуджуд, мені десять років, і я розлучена».

Це не просто рідкісна, а й неймовірна історія для багатьох країн Азії, де батьки віддають заміж дівчаток менше десяти років від роду за чоловіків втричі старших. Але, хоч незначні, та зрушення бувають. Слідом за Нуджуд на розлучення подала її співплемінниця – 9-літня Арва Абду. В Саудівській Аравії розлучення домоглася ще одна дівчинка – 8-літня дружина дорослого чоловіка. Але не всім так щастить, як єменській Нуджуд. У відсталих країнах заміжніх дівчаток програють, по-звірячому б'ють і вбивають за найменшу провину чи непокору. А здебільшого вони самі, не витримавши знущань, накладають на себе руки, вибираючи для цього такий спосіб, як самоспалення.

А почалося це тисячу з гаком літ тому, як видно на прикладі Елеонори (1152–1213), триває й нині, у XXI столітті...

Але повернімось до правнучки Генріха I та Анни Ярославни, Елеонори де Вермандуа, яку так рано, коли вона ще й десяти років не досягла, почали видавати заміж. Але дівчина вдалася від природи міцною і витримала ранні заміжжя з дорослими чоловіками.

І не лише витримала, а в якихось 12 років вже стала удовою. Вперше. Вдруге – у 16, втретє – у віці 20 років.

І тільки з четвертим чоловіком Елеонора прожила разом приблизно 31 рік, овдовівши вже у віці 56 років.

Була свого часу однією з найбагатших жінок. Все мала і могла б нарешті заспокоїтись, але... Не могла побороти звичку знову і знову виходити заміж.

І виходила. Чоловіки її помирали, а вона, витерши скупку сльозу, невдовзі знову затівала весілля. П'ятий її чоловік, Етьєн II де Сансер, був значно молодший за неї і єдиний, хто пережив свою дружину. А коли останній чоловік поховав Елеонору у 1213 році, король Філіпп II Август остаточно приєднав до своїх володінь графства, що їй належали, – Вермандуа і Валуа, адже не залишилося ніяких спадкоємців, навіть по жіночій лінії...

За князювання (справді великого) Ярослава Мудрого Русь зайняла провідне місце в системі європейських держав, а її зв'язки з латинським Заходом були вже тоді досить тісними. Однією з гарантій цього були міждинастичні шлюби. Так, наприклад, Ярослав Мудрий висватав синові Ізяславу дочку польського короля Мешка II, синові Святославу – дочку німецького короля Леопольда фон Штаде. А молодший з трьох Ярославичів, Всеволод, оженився на родичці імператора Костянтина Мономаха.

Старша дочка Ярослава Анастасія, як уже мовилося, стала угорською королевою, Єлизавета – норвезькою, а потім датською королевою.

Вважається, що вінцем матримоніальних успіхів київського дому був шлюб дочки Всеволода Ярославича Єфросинії з германським імператором Генріхом V. Правда, він був недовгим. Після галасливого шлюбозорозлучного процесу Єфросинія повернулася до Києва. Брат її Володимир Мономах одружився з принцесою у вигнанні Гітою. Батько її Харальд II був останнім представником англосаксонської королівської династії. Нормандський герцог Вільгельм Завойовник розгромив англосаксів. Харальд загинув, а його дочка Гіта сховалася в Данії, звідки її й привезли до Києва – все ще злякану і від того ще вродливішу. Володимир Мономах був від неї без ума.

Вже тоді Рюриковичі шанувалися в Європі, особливо в династичних зв'язках християнських держав XI – початку XII ст. А це наочно свідчить про те, що Русь вже тоді була рівним у соціальному і політичному відношеннях партнером в єдиному культурному і політичному просторі Європи.

Багато синів і дочок Рюриковичів канонізовані Українською православною церквою. Правда, більшість – це благовірні князі, які багато зробили для зміцнення християнства. Є серед Рюриковичів і мученики за Христа, і святі страсотерпці – Борис і Гліб, Михайло Чернігівський, Василько Костянтинович, Роман Ольгович. Багатьом Рюриковичам поставлені в наших містах світські пам'ятники – Хрестителю Володимир у Києві над Дніпром, Олександр у над Невою, Ярославу – біля Золотих воріт, майже всім державним очільникам із сімейства Рюриковичів – хоча б на площі дитинця у Великому Новгороді, преподобному Миколі Святоші біля Святошинської райдержадміністрації Києва.

Серед численних нащадків сина короля Генріха та Анни Ярославни, короля Франції Філіппа і його першої дружини Берти Голландської (а отже, і самого Ярослава Мудрого) упродовж наступних століть в Європі діяли герцог Бурбон, Людовик I Кульгавий. Перший був прямим потомком Анни Ярославни у восьмому поколінні і Ярослава Мудрого в шістнадцятому.

Шотландські й англійські Стюарти через дочку короля Франції Карла VI Катерину Валуа теж були нащадками Ярослава Мудрого. Король Яків V через свою матір Маргариту Тюдор був потомком Анни Ярославни в п'ятнадцятому і потомком Ярослава Мудрого в шістнадцятому поколіннях. А сама Катерина Валуа була потомком Анни Ярославни в одинадцятому і Ярослава Мудрого – у дванадцятому поколіннях. Граф Карл Валуа (1270–1325) був потомком Анни Ярославни в сьомому коліні, а три останні королі Франції із династії Валуа – Рюриковичі – теж були потомками Анни Ярославни вже в шістнадцятому поколінні.

Одна з прародительок Миколи II (це вже Росія), себто принцеса Шарлотта Гогенцоллерн (в православ'ї – Олександра Федорівна, дружина імператора Миколи I) – дочка прусського короля Фрідріха Вільгельма III. Серед їхніх предків – королі Великобританії та Ірландії. Виходить, останній самодержець всеросійський теж Рюрикович – потомок Ярослава Мудрого в двадцять восьмому поколінні, шістнадцять поколінь від Олександра III до Катерини Валуа і дванадцять поколінь від Катерини до Ярослава Мудрого.

Знаменита королева шотландців Марія Стюарт – теж із потомків Анни Ярославни. Російська імператриця Олександра Федорівна належала до потомків Ярослава Мудрого. В родоводі Миколи II та Олександри Федорівни є ще одна спільна лінія, яка пов'язує їх з Ярославом Мудрим – через англійського короля Едуарда II Плантагенета і французького короля Людовика IX Капета.

Мати Миколи II, імператриця Марія Федорівна, датська принцеса Дагмар, – теж належала до потомків Ярослава Мудрого. Загалом родовід Миколи II нараховує три лінії, що зв'язують його з великим князем Київським Ярославом Володимировичем, а звідси і з самим Рюриком.

Великобританія сьогоднішня. Нинішня королева Єлизавета II Олександра Мері Віндзор (р. н. 1926), її діти й онуки теж належать до потомків Ярослава Мудрого і Анни Ярославни, а отже, вони теж Рюриковичі. Королева є потомком Ярослава Мудрого в тридцятому поколінні.

І в сучасній Норвегії теж, виявляється, править далекий нащадок Ярослава Мудрого – король Харальд V (1937 р. н.) Він є потомком великого князя Київського Ярослава Володимировича в тридцять першому поколінні.

Іспанія. Нинішній монарх дон Хуан Карлос I де Бурбон (1938 р. н.), син графа Барселонського, теж Рюрикович. Чи, як один історик писав із захопленням: «Наш». Отож, виходить просто-таки мальовнича і вражаюча картина: як і англійська королева, і норвезький король, він, його діти й онуки – нащадки Ярослава Мудрого, а отже, й Анни Ярославни.

І все ж, і все ж таки...

«Відомості про життя нашої княжни, що була королевою Франції, є доволі скупі й при цьому суперечливі. Зокрема молоді роки Анни, проведені

на батьківщині в Україні, а далі роки після смерті її другого чоловіка, проведені у Франції, залишаються їй, здається, залишаться назавжди цілковитою таємницею. Нерозв'язаним питанням залишаються її останні роки життя, її смерть і місце вічного спочинку. Не маємо нічого, крім сухих даних старих документів, що могло б нам дати ясний образ її постаті як королеви Франції, їй зокрема нема ніяких відомостей про її зв'язки з рідним краєм, з батьком і всіма рідними. Важко ж допустити, щоб, живучи такий довгий час поза межами батьківщини, Анна не бажала мати новин з країни, в якій прожила 25 років свого дитячого й молодечого життя, їй не інтересувалася життям і подіями на батьківщині. Якись зв'язки з Україною мусіли бути, хоч би мінімальні, їй навіть всупереч великій відстані і тодішнім трудним засобам комунікації.

Але сліди про них пропали навіки, присипані довгими сторіччями забуття. Єдиним, що залишило тривкий і видний до сьогодні слід життя й побуту Анни Ярославни у Франції, є збудований нею монастир з величною церквою Святого Вікентія в старовинному французькому місті Санлісі.

Невблаганний час, що в безупинному поході вперед немилосердно нищить усе на своєму шляху, не встиг змести з лиця землі цієї дорогої кожному українцеві пам'ятки. Струнка елегантна дзвіниця, що пнеться до неба, німі кам'яні мури, посивілі від старості, залишилися донині живими свідками небуденної події. Вони свідчать усією силою своєї наявності, що дев'ятсот років тому на королівському престолі Франції сиділа українка Анна Ярославна, що приїхала сюди з далекої української столиці – золотоговерхого Києва.

Та, на жаль, мури Божої святині, здвигнені побожністю й щедрістю української княжни, стоять сиротою в чужій землі. Хоч і багато українців живе в гостинній і привітній Франції, та мало хто з них навідується до Санліса, щоб у старовинній церкві абатства Святого Вікентія схилити чоло перед пам'яттю визначної землячки. Українці забули свою княжну й залишили її пам'ять на поталу москалям.

Так, наче б мало ще було московської наруги над українськими святощами в самій Україні. Навіть тут, у Франції, своєю байдужністю чи легководушністю дозволяють українці москалям красти наше минуле, обкрадати славу нашої батьківщини, зневажати пам'ять української княжни, бо ж москалі називають її московкою. Кожного року, принаймні перед останньою війною, організували московські емігранти в місті Санлісі більш чи менш урочисті маніфестації в пам'ять Анни Ярославни, прив'язуючи її ім'я до московського народу, щоб таким чином затіснювати вузли приязні з французьким народом нашим українським коштом. І чому тоді дивуватися чи обурюватися, що французи дивляться на Анну Ярославну не інакше як на московку?

Відколи живуть українці у Франції, то ще й ні разу досі не спромоглися вони засвідчити українськості української княжни. Сором палить обличчя, коли подумати про це. Але ще не пізно. Ще можна дуже багато зробити. Слід би українським культурно-освітнім центральним Парижа в порозумінні з українськими церковними чинниками й під їх патронатом організувати кожного року українську релігійно-національну масову маніфестацію в Санлісі в пам'ять Анни Ярославни. Датою такої маніфестації може бути хоч би й дата посвячення церкви Св. Вікентія. Ми певні, що такі щорічні

масові всеукраїнські маніфестації були б не тільки яскравим виявом нашого пієтизму до нашої княжни, але й у великій мірі вплинули б на французьку громадську думку й показали б французам, що їхня королева не московка, але українка. Крім цього, кожний свідомий українець повинен уважати своїм обов'язком принаймні один раз відвідати Санліс і церкву Св. Вікентія; в якій витає душа Анни Ярославни».

(Мирослав Небелюк «Анна Ярославна», Париж, 1952)

Песимізм українця з Парижа пана Мирослава щодо байдужості земляків до українських святинь, зокрема й святинь Анни Ярославни у Франції, здається, почав вже змінюватись на краще.

«Мури Божої святині, здвигнені побожністю й щедрістю української княжни, стоять сиротою в чужій землі...»

Це було сумним фактом донедавна, бо святиня, створена Анною Ярославною, і справді стояла сиротою і тихо, але невблаганно руйнувалася.

Анна Ярославна заснувала церкву й монастир Св. Вінсента – це так. Збереглася грамота – хартія Анни про заснування в 1060 році монастиря Сан-Версан, у якій вона зазначила, що будівництво велося на її особисті кошти, подаровані їй Генріхом в день весілля, і зобов'язувала ченців молитися за гріхи Генріха, Анни і Філіппа. З тих давніх часів збереглася й невелика капличка, збудована в XI столітті. Через кілька століть біля її дверей встановили скульптуру Анни з написом: «Анна Київська, королева французька, засновниця собору в 1060 році».

Слава богу, святиня Анни Ярославни сиротою вже, здається, не стоїть.

Пан Мирослав писав свою працю «Анна Ярославна» більш як піввіку тому, у далекому вже 1952 році, а звідтоді збігло шістдесят років, почав відлік сьомий десяток. І ось вони, оптимістичні зміни щодо святинь, залишених Анною Ярославною в Санлісі й покинутих на поталу часу.

Року 2013-го, як повідомила преса України, святиня Анни Ярославни, що століттями саморуйнувалася, усіма забута, нарешті вже не стоїть сиротою:

«Українська єпархія святого Володимира в Парижі придбала церкву в Санлісі, засновану дочкою Ярослава Мудрого – королевою Франції Анною Київською в 1060 році.

З листопада (мається на увазі 2013 року) церква буде функціонувати як храм УГКЦ (Української греко-католицької церкви²³), а при ній розпочне свою роботу культурний центр Анни Ярославни. Єпископ паризької єпархії Борис (Гудзяк) відзначив, що церква буде носити ім'я страстотерпців Бориса і Гліба, рідних дядьків Анни.

Храм був куплений за 203 тисячі євро на пожертви наших співвітчизників не тільки в Україні, але й у Франції, Англії, США і Канаді. На ремонт будівлі треба близько 1,5 мільйона доларів, адже вона вже близько ста років не функціонувала як храм, а була в приватній власності. «Будівля

²³ Українська греко-католицька церква утворена в 1677 році. Ще раніше, 8 жовтня 1596 року, відбулася Берестейська унія – на церковному соборі у Бресті. Православні церкви України і Білорусі підписали угоду про визнання зверхності Папи Римського при одночасному збереженні православного обряду. Так з'явилися віряни греко-католики. Львівська єпархія, як уже мовилося, була створена в 1677 році як єпархія в результаті прийняття Галицької православної єпархії до Берестейської унії, у 1807-му підвищена до рангу архієпархії і згодом встановлена як столиця митрополії. У 1946 році в результаті інсценованого радянською владою «Львівського собору» була поставлена поза законом, архієпископ Йосиф Сліпий мав резиденцію у Римі. Після здобуття Україною незалежності діяльність архієпархії була у 1991 році відновлена. А в наступні роки були створені нові єпархії. Кафедральним собором УГКЦ є собор Святого Юри у Львові.

буде розділена на дві частини – каплицю і культурний центр, останній буде представляти Україну в контексті європейської історії і культури», – підкреслив єпископ.

Мине 86 років після смерті королеви Анни, і в Парижі на острові Сіті, де в королівському палаці юна Анна жила після прибуття до Франції й одруження з королем Генріхом I Капетом, почали споруджувати без перебільшень грандіозний собор, що отримає назву «собор Паризької Богоматері».

Будівництво, що триватиме майже два століття, буде завершено у 1257 році. Собор споруджено на місці римського язичницького храму, в стилі ранньої французької готики, він стане архітектурним зразком для багатьох церков Франції. У 1330 році вперше буде відкритий для віруючих храм на острові Сіті.

Нотр-Дам мав затьмарити своєю величчю і красою все, що було збудовано до того часу в Європі. Звідтоді Нотр-Дам, собор Паризької Богоматері, був і залишається географічним і духовним «серцем» Парижа. (Вважається, що на тому місці на острові Сіті після язичницького храму довгий час стояла ще й християнська церква – базиліка Святого Стефана, що змінив у свою чергу галло-римський храм Юпітера.) Нотр-Дам де Парі – головний собор Франції, у якому яскраво виражені риси готики, хоча в ньому видно і романський стиль попередньої епохи.

Довжина храму – 130 метрів, основна споруда доповнена двома 69-метровими дзвіницями. Фасад храму – титанічний труд декількох сотень майстрів. Портал Богоматері вводить людей до собору.

Статуї святих і монархів, що оберігають вхід, створюють майстерну скульптурну композицію. 28 статуй біблійних царів пильно вдивляються з висоти на паломників, що збираються на площі... Існує легенда, що на одному з вітражів собору Нотр-Дам зображена Анна Ярославна, королева Франції. Правда, серед багатства скульптурних прикрас мало хто може знайти той вітраж... Але з висоти собору Паризької Богоматері київська княжна оберігає Париж вже не одне століття. А разом з Парижем – і всю Францію. Бо вона – її королева. Єдина. Іншої такої у Франції не було.

«Ярославна – королева Франції»...

Це фільм радянського режисера Ігоря Масленникова. Історія заміжжя Анни Ярославни. Фільм вийшов на екрани Радянського Союзу у 1978 році.

Картина знята за мотивами роману російського письменника в еміграції, автора відомих історичних романів про Римську імперію, Візантію та Київську Русь, – Антоніна Ладинського.

Режисер картини Ігор Федорович Масленников відомий своїми фільмами «Шерлок Холмс і доктор Ватсон», «Пригоди Шерлока Холмса і доктора Ватсона», «Зимова вишня», з 1967 року – режисер кіностудії «Ленфільм». Там же було знято й «Ярославну – королеву Франції» за участю польських кінематографістів творчого об'єднання «Кадр» (місто Лодзь). Як свого часу зазначала критика, в основі фільму – історія реальна, хоч і схожа на казку.

На початку XI ст. до золотоголового Києва прибуває посольство з Франції – сватати Анну, молодшу дочку київського князя Ярослава Мудрого. Як розповідає стрічка, поїздка Анни до свого незнайомого жениха Генріха I, що розтяглася на цілих два роки (це деяке перебільшення), повна несподіваних зустрічей, авантюрних пригод, смішних і трагічних подій.

У фільмі знімалися відомі радянські і польські актори.

Як зазначала критика, глядач тепло сприйняв фільм «Ярославна – королева Франції». Цитували один із відгуків: «Мені фільм дуже сподобався, можна сказати, він – один з моїх улюблених. І подобається саме оригінальним і небанальним трактуванням. Свіжістю від нього якоюсь віє, образи людські, яскраві, напружені. Сприймаєш не як ілюстрацію до істо-

ричних подій, а саме як історію людську... Це деяка варіація, фантазія авторів на тему «як би це могло бути»... Єдине, що трохи шкода коси Ярославни, схоже, автори принесли її в жертву якимось своїм не дуже зрозумілим уявленням про цей предмет жіночої краси. Невже так воно й було в Давній Русі?»

І хоч ця картина, на відміну від інших фільмів режисера Ігоря Масленникова, не була відзначена призами кінофестивалів, але для багатьох глядачів вона стала улюбленою. Більшість з них уперше з цього фільму відкрили для себе цю незвичайну жінку, Анну Київську, дочку Ярослава Мудрого, королеву Франції...

Ліворуч від Христа Вседержителя

Час невблаганно біжить, його ріка не знає спину. Ось уже до 1000-ліття від дня народження королеви Франції Анни Ярославни випущено орден Королеви Анни, дочки великого київського князя Ярослава Мудрого. Своїм розумом, освіченістю, духовністю і красою Анна Ярославна викликала щире захоплення й шану тодішньої Європи, вона гідно представляла на далекій чужині свою батьківщину – Київську Русь. На 48-променевій опуклій зірці ордену, де промені умовно символізують кількість життєво активних літ королеви, в окремому овалі вміщено її барельєф.

Його обвивають лавровий вінок і стрічки.

У нижній частині ордену – логотип підпису королеви старослов'янськими буквами «АННА королева», у верхній – напис французькою мовою: «Ma mort n'a pas effete ma de» – «Моя смерть не зупинила моє життя».

Ця композиція увінчана короною, прикрашеною штучними брильєнтами, покрита золотом найвищої проби й обрамлена перехрещеними стрічками в національних кольорах України і Франції. Правобіч від центра – геральдичний герб Ярослава Мудрого, зліва – щит французьких королів з ліліями...

Колись Ленін (так-так, саме той) прорік (як на віки застовпив – у процесі постійної і жорстокої боротьби з Богом), що «релігія – опіум для народу». Ось так.

Опіум (або ще – опій) – висушений молочний сік з недозрілих маківок, який є сильним наркотиком; використовується в медицині як болезаспокійливий і снотворний засіб.

У переносному значенні – те, що притупляє розум, свідомість, заважає правильному сприйманню дійсності.

У 1930-х роках у розпалі всезагальної боротьби з цим «опіумом» сталінський режим хотів було знищити навіть Софійський собор – величну архітектурну пам'ятку, як споруду для того самого «опіуму», себто релігії. Все йшло до того, і загроза, що нависла тоді над Софією, була жахливо-реальною: знищили ж ленінці, «борці з опіумом для народу», без жалю інше диво архітектури, культури й душі Київської Русі – Михайлівський золотоверхий собор, що його (слава тобі, Господи,) відновили вже в незалежній Україні.

А тоді, у 1935 році, буцімто французький письменник світового рівня Ромен Роллан зустрівся в Москві зі Сталіним і захистив собор (документальних свідчень не залишилося). Начебто він заявив рішуче: Софію не можна руйнувати! Хоча б тому, що собор збудований батьком французької королеви – Ярославом Мудрим...

Існує й така версія: посол Франції в СРСР навіть погрожував розірвати дипломатичні стосунки з СРСР на знак протесту проти планів руйнації Софійського собору...

Може, це й легенда, але собор таки вцілів і стоїть і сьогодні (епоха боротьби з «опіумом для народу», слава богу, щезла в п'яті історії) і стоятиме віки та віки, а з мозаїки його все так само дивиться (неначе в наші душі) – вона, Анна, юна донька Ярослава Мудрого.

Софійський собор щедро прикрашений мозаїками (це крім орнаментів та живопису, що його збереглося близько трьох тисяч квадратних метрів) – спочатку їх було 640 м², збереглося 260 м².

Центром композиції є зображення Христа Вседержителя в головному куполі (діаметр – 4,1 м). У центральній абсиді – Богоматір Оранта (висота 5,45 м), під нею – багатопігурна композиція «Євхаристія» та зображення отців церкви.

У підкупольному лункому й величному просторі – груповий портрет родини будівничого собору Ярослава Мудрого.

Це головна світська композиція Софії, написана на трьох стінах центрального нефа, напроти головного вівтаря – парадний вихід князя, його жони Ірини, дочок – майбутніх

королів Франції, Норвегії та Угорщини – і синів, які стали відомими політичними діячами Давньоруської держави другої половини XI століття. Сам Ярослав зображений з макетом закладеної ним Софії Київської, що його тримає в руці. Від цієї великої композиції частково вціліли тільки портрети синів і дочок князя, які йдуть до Христа.

Ліворуч від Христа – княгиня Ірина з дочками (Ярослав Мудрий з синами розташований праворуч).

Третьою після матері – вона.

Анна. На ній – яке в неї дівоче, наївне і щире личко! – поверх розпущеного волосся хутряна кругла шапочка. Зодягнена дівчина (ще ж дівчатко) в довгу візантійську сукню, оздоблену шитвом та дорогим камінням.

Постать маленька, і не виключено, що зображення не має портретної схожості. Але це вона – Анничка.

Це вона – Анна Ярославна з Києва, яка на грамоті, що надав син-король Філіпп Суассонському абатству, замість того, щоб поставити, як було прийнято, замість свого підпису хрестик (його часто ставив писар), виписала своє ім'я – титул рідною мовою та слов'янськими буквами:

«Анна регіна – Анна королева».

І лунає в Санлісі з уст наших схвильованих співвітчизників:

Здрастуй, Анничко, донько Ярослава Мудрого, наша землячко!

Завжди наша, хоч і була королевою Франції.

Завжди наша, бо з Києва, тому й Анна Київська.

Завжди наша, бо з Київської Русі, тому й Анна Руська. Онука Володимира Великого, що був Красним Сонцем Русі, і княгині Рогнеди – матері Ярослава Мудрого.

Вона належить Франції, як її королева, і Україні-Русі, як її дочка, тій Україні-Русі, де —

Гей, на видноколі
Клени і тополі,
Там вишнева ніч згора.
Там, в прозорій тиші,
Квітень вірші пише,
Травень на сопілці гра.
Там дитинства весни,
Райдуг перевесла,
Там початок всіх шляхів.
Там мене співати
Вчила рідна мати,
Бути щедрим батько вчив.
Яблунева, солов'їна
В моїм серці Україна,
В моїм серці – сонячний Дніпро...

Київ – Париж – Санліс – Київ
2014 р.